

AIZANOI ACADEMIA
Journal of Economics, Business and Political Studies

Aizanoi Academia

Journal of Economics Business and Political
Studies

Yil (Year): 2024, Cilt (Volume): 2 Sayı (Issue): 1

ISSN: 2980-2172

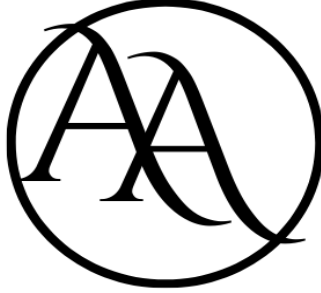
www.aizanoiacademia.com

E-ISSN: 2980-2172

Aizanoi Academia

İktisat, İşletme ve Siyasal
Çalışmalar Dergisi

CİLT: 2 SAYI: 1 EKİM 2024

AIZANOI ACADEMIA
Journal of Economics, Business and Political Studies

Aizanoi Academia

*Journal of Economics, Business
and Political Studies*

VOLUME: 2 ISSUE: 1 MARCH 2024

<https://aizanoiacademia.com>

Aizanoi Academia

İktisat, İşletme ve Siyasal Çalışmalar Dergisi Journal of Economics, Business and Political Studies

EKİM / OCTOBER	CİLT / VOLUME 2	SAYI / ISSUE 1	2024
----------------	-----------------	----------------	------

İmtiyaz Sahibi / Owner
Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / General Manager
Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK

Baş Editör / Editor-in-Chief
Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief
Doç. Dr. Ersin Nail SAĞDIÇ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief
Dr. Öğr. Üyesi Serhat GÖZEN
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Alan Editörleri / Editorial Board

Kamu Yönetimi ve Siyasal Çalışmalar
Public Administration and Political Studies
Prof. Dr. Yavuz Bozkurt
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Maliye
Public Finance
Prof. Dr. Fazlı Yıldız
Balıkesir Üniversitesi

İşletme
Business Administration
Doç. Dr. Burcu Mucan Özcan
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

İktisat
Economics
Prof. Dr. Taner Güney
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dil Editörleri / Language Editors

Türkçe Dil Editörü
Turkish Language Editor
Doç. Dr. Erdal Aday
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

İngilizce Dil Editörü
Public Finance
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Çifçi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Sekreteryası / Secretary
Dr. Öğr. Üyesi Serhat Gözen
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Yazışma Adresi / Correspondence Address
aizanoiacademia@gmail.com

E-ISSN
2980-2172

Aizanoi Academia İktisat, İşletme ve Siyasal Çalışmalar Dergisi, yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Mart ve Ekim) yayımlanan, çift-kör hakemlik süreci yürüten uluslararası akademik bir dergidir. Dergide öne sürülen fikirler makale yazar(lar)ına aittir. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Dergimizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Aizanoi Academia İktisat, İşletme ve Siyasal Çalışmalar Dergisi'nde yer alan yazılar Yayın Kurulundan izin alınmaksızın başka yerde yayınlanamaz. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Aizanoi Academia Journal of Economics, Business and Political Studies, is a double-blind peer-reviewed academic journal which is published twice per year (March and October). Thoughts put forward in the journal are of author(s). All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the author/authors and does not express the official view of the Journal. An article published in Aizanoi Academia Journal of Economics, Business and Political Studies may not be published elsewhere without the permission of the Editorial Board. The publication languages of the journal are Turkish and English.

BİLİM VE DANIŞMA KURULU
SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Tekin	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Çelikkaya	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Birol Erkan	İskenderun Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt Koyuncu	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Carlos Flores Juberias	Universidad de Valencia
Prof. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Demirhan	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. İdris Sarısoy	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide Yıldırım Öcal	TED Üniversitesi
Prof. Dr. Köksal Büyük	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mecit Eş	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammed Veysel Kaya	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Selami Sezgin	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Emre Özcan	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Şennur Sezgin	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Kestane	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Anđela Jakšić-Stojanović	University Donja Gorica
Doç. Dr. Askoldas Podvievko	Mykolas Romeris University
Doç. Dr. Arzu Al	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Alsü	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Güner Tuncer	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Kiracı	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Jozsef Kaposzta	Szent István University
Doç. Dr. Luís Miguel Soares Santos Marques	Universidade da Beira Interior.
Doç. Dr. Mehmet Şengör	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Meral Balcı	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Kırcı	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Selim Tüzüntürk	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Sónia Cristina Almeida Neves	University of Beira Interior
Doç. Dr. Süleyman Emre Özcan	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Tunga Bozdoğan	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Bogdan Manole Decebal	University of Alba Iulia
Dr. Hary Febriansyah	Bandung Institute of Technology
Dr. Luan Vardari	University of Prizren

CİLT 2 – SAYI 1 HAKEMLERİ
REFeree LIST OF VOLUME 2 - ISSUE 1

Prof. Dr. Ufuk Selen	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz Bozkurt	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Şengür	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Selami Erdoğan	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Yüksel Okşak	Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Alkan	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Öner Gümüş	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan Göksu	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan Varsak	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Derya Kaman	Kayseri Üniversitesi

Aizanoi Academia - İktisat, İşletme ve Siyasal Çalışmalar Dergisi
Aizanoi Academia - Journal of Economics, Business and Political Studies

Yıl (Year): 2024, Cilt (Volume): 2 Sayı (Issue): 1

<https://aizanoiacademia.com>

ISSN: 2980-2172

TABLE OF CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Research Article / Araştırma Makalesi	Pages
Çin'de Çocuk Dostu Kent Çalışmaları	
1) <i>Child-Friendly City Studies in China</i> Şebnem Salim Çelikkalkan & Ferhunde Hayırsever Topçu	(1-16)
2) Avrupa Birliği Ulaştırma Politikasının Kalkınma Teorileri Perspektifinden Değerlendirmesi <i>Evaluation Of European Union Transportation Policy from The Perspective Of Development Theories</i> İbrahim Tuğrul Çınar	(17-28)
3) Türkiye Cds Primleri İle Bist 100 Endeksi Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi <i>Causality Analysis Of The Relationship Between Türkiye Cds Premiums And Bist 100 Index</i> Yavuz Odabaşı	(29-39)
4) Vergi Yapısının Finansal Gelişme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği <i>Analyzing The Effect Of Tax Structure On Financial Development: The Case Of Türkiye</i> Göksel Karas & Hakkı Burak Saygılı	(40-53)
5) Yalın Yönetim ve Yalın Belediyecilik: Kamu Hizmetlerinde Dönüşüm Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği <i>Lean Management and Lean Municipality: Transformation In Public Services Example Of Bursa Metropolitan Municipality</i> Mustafa Gürkan Akbey & Eray Acar	(54-64)

ÇİN'DE ÇOCUK DOSTU KENT ÇALIŞMALARI CHILD-FRIENDLY CITY STUDIES IN CHINA¹

Şebnem SALİM ÇELİKKALKAN² Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU³

Makale Bilgisi
Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi
Geliş Tarihi:
06.01.2024
Kabul Tarihi:
20.03.2024

JEL Kodları: H83,
I31 ve R38

Article Info
Research Article

Article History
Received:06.01.2024
Accepted:20.03.2024

JEL Codes: H83, I31
ve R38

Öz

Çocuk Dostu Kentler Girişimi 1996 yılında Birleşmiş Milletler İnsani Yerleşimleri (HABITAT) toplantıları sırasında ortaya konulmuş ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF) tarafından çalışmaları yürütülmektedir. Günümüzde, Çocuk Dostu Kentler alanında yapılan çalışmalar tüm dünyada artarak devam etmektedir. Küresel ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin etkisiyle kentler giderek kalabalıklaşmış ve büyümüştür. Artan kentleşme oranları ve kentlerde yoğunlaşan nüfus beraberinde kentsel sorunları da getirmiştir. Bu sorunlardan kentte yaşayan tüm bireyler gibi çocuklar da etkilenmiştir. Çocuk haklarının hayata geçirilmesi ile oluşturulacak Çocuk Dostu Kentler, çocukların sorunlarına çeşitli çözüm yolları getirebilir. Çin ekonomik büyümesiyle birlikte hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Ancak bu süreçte ortaya çıkan kentsel sorunlar nedeniyle, Çin'de son yıllarda nüfus artış hızının giderek düşmekte olduğu görülmektedir. Özellikle yeni doğan oranı her geçen yıl azalmakta ve toplam nüfus içinde çocukların oranı düşmektedir. Bu nedenle Çin, Çocuk Dostu Kent uygulamalarına başvurmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Çin'de Çocuk Dostu Kentler kapsamında yapılan çalışmaları ve örnek uygulamaları incelemektir. Bu amaçla nitel araştırma yöntemi çerçevesinde literatür taraması yapılarak örnek uygulamalar araştırılmış, uygulamalar sırasında ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri betimsel olarak ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Dostu Kentler, Kentleşme, Çocuk Katılımı, Çin.

Abstract

The Child Friendly Cities Initiative was put forward during the United Nations Humanitarian Settlements (HABITAT) meetings in 1996 and its work is carried out by the United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). Today, studies in the field of Child Friendly Cities continue to increase all over the world. Cities have become increasingly crowded and larger under the influence of global economic, social and cultural activities. Increasing urbanization rates and concentrated population in cities have brought with them urban problems. Children, like all individuals living in the city, have been affected by these problems. Child-Friendly Cities, which will be created by implementing children's rights, can bring various solutions to children's problems. China has undergone rapid urbanization alongside its economic growth. However, due to the urban problems that emerged in this process, it is seen that the population growth rate in China has been gradually decreasing in recent years. In particular, the rate of newborns has been decreasing every year and the proportion of children in the total population is decreasing. For this reason, China resorts to Child Friendly City practices. The aim of this study is to examine the studies and sample practices carried out within the scope of Child Friendly Cities in China. For this purpose, sample applications were researched by literature review within the framework of the qualitative research method, and the problems that emerged during the applications and solution suggestions for these problems were presented descriptively.

Keywords: Child Friendly Cities, Urbanization, Child Participation, China.

Atf vermek için / To cite: Salim Çelikkalkan, Ş. ve Hayirsever Topçu, F. (2024). Çin'de Çocuk Dostu Kent Çalışmaları. *Aizanoi Academia*, 2(1), 1-16.

¹ Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında devam etmekte olan Doktora tezinden türetilmiştir. Danışman Adı: Prof. Dr. Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU.

² Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, sebnem.celikkalkan@gmail.com, [Orcid:0000-0003-1062-9577](https://orcid.org/0000-0003-1062-9577)

³ Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hayirseverf@akdeniz.edu.tr, [Orcid: 0000-0001-9593-5500](https://orcid.org/0000-0001-9593-5500)

Giriş

Birleşmiş Milletler tarafından 20 Kasım 1989 yılında yayımlanmış olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ilk maddesinde 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayıldığı belirtilmektedir. Sözleşmenin dört temel ilkesine göre tüm çocuklara ayırım gözetilmeksizin, yaşama ve gelişme hakkı verilmeli, çocukların fikirlerine saygı duyulmalı ve katılım hakkı tanınmalı ve her koşulda çocuk için en yararlı olan ne ise onak arar vererek hareket edilmelidir (UNICEF, 2023). Bu dört temel ilkeyi ve sözleşmenin kalanında yer alan hakları gerçekleştirmeyi hedef alarak çalışmalarını sürdüren kentler, kasabalar, köyler gibi yerleşim alanları çocuk dostudur denilebilir.

20. yüzyıl artık ülkelerin değil kentlerin dünyası haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte büyüyen ve dönüşen kentler çeşitli sosyo-ekonomik ve kültürel sounlara da ev sahipliği yapmaktadır. Bu durumdan en çok etkilenenler kentte yaşayan kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve engellileri kapsayan dezavantajlı gruplar, onların içinde de çocuklardır. İstek ve ihtiyaçlarına çoğunlukla ebeveynleri ya da büyükleri tarafından karar verilen çocuklar, kent ile ilgili konularda da en çok göz ardı edilen gruptur diyebiliriz. Çocuk Dostu Kent uygulamaları ile giderek büyüyen ve kalabalıklaşan kentlerde çocukların daha güvenli ve sağlıklı bir şekilde büyüüp gelişebilmeleri, kendileri ile ilgili konularda fikirlerini dile getirebilmeleri, yaşadıkları kenti tanıyıp kent ile ilgili konularda bilinçlenmeleri ve böylece kendilerini oraya ait hissetmeleri sağlanabilir.

Çin 2023 yılına kadar dünyanın en kalabalık ülkesi durumundaydı (United Nations, 2023). Ancak geçmişte uygulanan nüfus politikaları, çocukların güvenli ve sağlıklı büyümelerine imkan vermeyecek şekilde değişen kentsel alanlar ve ebeveynlerin kentte çocuk büyütmeden kaynaklı endişeleri nedeniyle Çin'de nüfus artış hızı ve özellikle yeni doğan oranları azalmıştır (Çin'de nüfus artış hızı, 2022). Nüfusu giderek yaşanan Çin, çocukların kentlerde daha güvenli ve sağlıklı gelişebilmesi için Çocuk Dostu Kent uygulamalarına geç de olsa 2016 yılında başlamıştır.

Çocuk Dostu Kentler kapsamında çeşitli kamu politikaları oluşturan Çin, 2035 yılında nüfusu 1 milyondan üzerinde olan tüm şehirlerinin yarısından fazlasını çocuk dostu yapma hedefini ortaya koymuştur. Bu hedefe ulaşmak için özellikle mekansal planlama konusunda çocukların ihtiyaç ve isteklerine göre düzenlemeler yapmaktadır. Bu planlamalarda, çocukların katılımını sağlamak amacıyla çeşitli anketler ve çalışma atölyeleri düzenlenmektedir. Böylece çocukların fikirleri alınarak çocuklar sürece dahil edilmekte ve kentsel bilinç oluşturulmaktadır.

Bu makalenin amacı, dünyanın nüfusu en büyük ülkelerinden biri olan Çin'de Çocuk Dostu Kentler kapsamında yapılan çalışmaları incelemektir. Dört bölümden oluşan bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde literatür taraması yapılmıştır. İlk olarak Çocuk Dostu Kentlerin ortaya çıkışı; ikinci olarak, Çin ile ilgili genel nüfus ve kentleşme bilgileri; üçüncü olarak, Çin'de Çocuk Dostu Kentlerin ortaya çıkışı ve uygulamaları; dördüncü olarak, Çin'de Çocuk Dostu Kent uygulamaları sırasında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerileri ele alınmıştır.

1. Çocuk Dostu Kentin Ortaya Çıkışı

8 milyarı aşan dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı (Bostanoğlu, 2021, s.2; Yıldırım, 2021, s.85) düşünülürse günümüzde kentlerin yaşamın merkezini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle 1980 sonrası dönemde tüm dünyada hakim olan küreselleşmenin etkisi ile kentler hızlı bir değişimin ve dönüşümün merkezi haline gelmiştir. Kentlerde artan nüfus ve sıkışan yaşam alanları nedeniyle kişi başına düşen kamusal alanlar azalmış bu durum insan odaklı dost kentler planlamayı zorlaştırmıştır (You, 2019, s.444). Kentlerde yaşayan nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan ve bu olumsuz değişimlerden en çok etkilenen grupta yer alan çocuklar için kentleri daha yaşanabilir hale getirmek üzere UNICEF tarafından Çocuk Dostu Kentler hareketi başlatılmıştır. Bugün kentlerde yaşayan yaklaşık 4 milyar

insan vardır ve bunların yaklaşık üçte birini çocuklar oluşturmaktadır. 2050 yılına kadar ise dünyadaki çocukların yaklaşık %70'inin kentlerde yaşayacağı düşünülmektedir (UNICEF, 2022).

UNICEF'in Çocuk Dostu Kent kavramı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile tanımlanan çocuk haklarının kentlerde hayata geçirilmesini amaçlayan bir yaklaşımdır (Kaypak & Uçar, 2018, s.17). Çocukların yaşamının iyileştirilmesini taahhüt eden kent, kasaba ya da herhangi bir yerel yönetim sistemini ifade eden Çocuk Dostu Kentler, UNICEF tarafından 1996 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Habitat II Konferansı çerçevesinde yapılan atölye çalışmaları ile başlatılmıştır. Bu girişim kapsamında dünya genelinde 40'dan fazla ülke bu programa dahil edilmiştir (UNICEF, 2023).

Çocuk dostu kentler çocukların yaşadıkları kent hakkında verilen kararlara katılabilme; eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hizmetlerden yararlanabilme; sömürü, şiddet ve kötüye kullanımdan korunma; kendi başlarına sokakta yürüyebilme, arkadaşlarıyla oyun oynayabilme; yeterli yeşil alanların olduğu temiz bir çevre; sosyal ve kültürel etkinliklere katılabilme ve herhangi bir ayrıma maruz kalmadan eşit bir vatandaş olarak tüm bu hizmetlerden yararlanabilmeyi içermektedir (Sivri Gökmen, 2013, s.821). Özetle, Çocuk Dostu Kentler çocukların yaşadıkları kentlerde tüm siyasal, sosyal, kültürel, eğitsel ve sağlık hizmetlerinden güvenli ve eşit bir şekilde faydalanabilmesini ve çocukların kendi istek ve görüşlerini ifade edebilmelerini amaçlamaktadır. Böylece çocuklar yaşadıkları kenti tanıyabilecek ve kentin aktif birer katılımcısı olabileceklerdir.

“Çocuğa Dost Kent Herkese Dosttur” sloganıyla ortaya çıkan Çocuk Dostu Kent yaklaşımı günümüzde uluslararası bir boyut kazanmıştır. Çocuk Dostu Kentleri inşa etmenin ilkeleri Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin genel ilkeleri ile örtüşmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

- Çocuğun ve ebeveynlerinin ırk, cinsiyet, dil din gibi farklılıklarına bakılmaksızın ve hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm çocukların çocuk haklarına saygı göstermek,
- Çocuğu ilgilendiren her durum ve kararda çocuk için olabilecek en iyi çözümü tercih ederek çocuğun yüksek yararını gözetmek,
- Hükümetler çocukların hayatta kalma ve sağlıklı gelişme haklarını sağlamakla yükümlüdür, yani çocukların yaşama ve sağlıklı gelişme hakkı vardır,
- Çocukların fikirlerini aktarabilme ve kendilerini ilgilendiren kararlara katılma hakları vardır, çocukların görüşlerine saygı duyulmalıdır (UNICEF, 2023).

UNICEF tarafından yürütülen Çocuk Dostu Kentler girişimi Çocuk Dostu Kentlerin oluşturulması için bir çerçeve sağlamaktadır. Bu çerçevede hedefler ve sonuçlar ile bu hedeflere ulaşmak için izlenecek stratejiler yer almaktadır. 2004 yılında, UNICEF tarafından, Çocuk Dostu Kentlerin yerel düzeyde inşası konusunda yol gösterici ilkeler çerçevesinde bir uygulama planı yayımlanmıştır. Bu yol gösterici ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

1. Çocukların Katılımı: Çocukların kendilerini ilgilendiren konular ile ilgili fikirlerinin alınması ve çocukların karar alma aşamalarına aktif katılımının sağlanması,

2. Çocuk Dostu Hukuki Çerçeve: Çocuk haklarını koruyacak ve çocuk haklarının hayata geçirilmesini destekleyecek yasaların çıkarılması ve hukuki çevrenin oluşturulması,

3. Kent Ölçeğinde Çocuk Hakları Uygulama Stratejisi: Çocuk Dostu Kentlerin inşası için bir strateji ve takvim oluşturulması,

4. Çocuk Hakları Birimi ya da Eşgüdümü Sağlayan Bir Mekânizma: Yerel yönetimler içinde çocukların ihtiyaç ve isteklerine öncelik veren birimlerin geliştirilmesi,

5. Uygulanan Çocuk Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi: Çocuklar için yapılan düzenlemelerin ve uygulamaların çocuklar üzerindeki etkisinin her aşamada değerlendirilmesi,

6. Çocuk Bütçesi: Merkezi ve yerel yönetimlerin çocuklar için yeterli kaynak tahsisi yapmasının sağlanması,

7. Düzenli Olarak Kentteki Çocuklara İlişkin Durum Analizlerinin Tespiti: Düzenli olarak kentteki çocukların durumları ile ilgili olarak bilgi sağlanması,

8. Çocuk Hakları Bilincinin Yerleştirilmesi: Tüm halkın çocuk hakları konusunda bilgilendirilmesinin sağlanması,

9. Çocuklar İçin Bağımsız Hukuksal Birimlerin, Gönüllü Kuruluşların Desteklenmesi: Çocuk haklarının gerçekleştirilmesini sağlamak için sivil toplum kuruluşlarının ve bu konuda çalışma yapan kuruluşların desteklenmesi (Tandoğan, 2011, ss.47-48; UNICEF CFCI Framework, 2004, s.4).

Bu ilkeler yol gösterici olmakla birlikte aslında Çocuk Dostu Kentlerin uygulanması konusunda keskin bir standart olduğunu söylemek yanlış olur. Her ülkede yaşayan çocukların ihtiyaçları farklılık göstermektedir, bu nedenle her ülke hatta her kent çocuk dostu kentler konusunda yerel uygulama örneklerini oluşturmalıdır denilebilir.

2. Çin’de Artan Nüfus, Kentleşme ve Çocuklar

Çin 9,6 milyon kilometrekarelik yüz ölçümü ile kara alanı bakımından dünyanın en büyük üçüncü ülkesidir. Nüfus açısından uzun yıllar dünyanın en kalabalık ülkesi durumundayken Birleşmiş Milletlerin tahminine göre, Nisan 2023’te Hindistan 1.425.775.850 kişiye ulaşarak Çin’i geride bırakıp ilk sıraya geçmiştir (United Nations, 2023).

1990’lı yıllardan beri Çin’de 10 yılda bir nüfus sayımı yapılmaktadır. Ulusal İstatistik Bürosu verilerine göre, Çin’de nüfus, 2020’de yalnızca 480 bin kişi artarak yıl sonunda yaklaşık 1 milyar 412 milyon 600 bine ulaşmıştır. Bu verilere göre, dünya nüfusunun %21’ini Çin nüfusu oluşturmaktadır (Wei et al, 2021, s.3). 2020 yılında Çin’de doğum oranı %0,752 olurken ölüm oranı %0,718’dir. Nüfus artış oranı ise %0,034 ile son 60 yılın en düşük oranı olmuştur. 2021 yılında Çin’de 10 milyon 620 bin bebek dünyaya gelmiştir. Yeni doğan sayısı 2020 yılında 12 milyon olarak açıklanırken, 2021’de yeni doğan oranı %11,5 azalmıştır (Çin’de nüfus artış hızı, 2022). Çin nüfusunun azalmasında 1979’dan itibaren değişen nüfus politikalarının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

1949 yılında komünist bir ülke olan Çin’de nüfus politikası, nüfusun artırmasına yönelik teşvikler üzerine kurulmuştur. Çünkü komünist partinin düşüncesine göre, nüfus artışı ülkenin gelişimine katkı sağlayacaktır. 1949 yılında 540 milyon olan Çin nüfusu bu teşviklerle 1976 yılında 940 milyona yükselmiştir (Şakar, 2017, ss.82-83).

Bu hızlı nüfus artışı, eğitim, istihdam ve gıda temini gibi sosyal ve ekonomik zorluklar ortaya çıkarmıştır. Kısa sürede çok sayıda çocuğa sahip olan ebeveynlerin çalışma, eğitim görme, iyi bir yaşam kalitesi sürdürme ve çocuklarını etkili bir şekilde yetiştirme imkanları azalmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, kadınlar arasındaki yüksek doğurganlık oranının ve hızlı nüfus artışının sosyoekonomik kalkınmayı engellediği ve yaşam standartlarını düşürdüğü görülmüştür (Zhai & Jin, 2023, s.481). Bu sebeple 1970’li yıllarda, Çin hükümeti, geç evlenme, doğumlar arasındaki sürenin en az 3 yıl olacak şekilde planlanması ve daha az doğum gibi konularda yaptığı teşviklerle nüfus planlaması çalışmalarını yürütmüştür (Zhai & Jin, 2023, s.483) 1979 yılında ise, hızlı nüfus artışı, doğal kaynak yetersizliği ve geri kalmış ekonomik koşullar nedeniyle nüfus artışını teşvik eden politikalar tamamen terk edilmiştir. Bu süreçte nüfus artışını kontrol altına alarak, ekonomik kalkınmayı destekleyeceği ve hızlandıracağı düşünülen “tek çocuk politikası” Çin’de uygulanmaya başlamıştır. Tek çocuk politikası ile doğum kotaları getirilmiş, ikinci çocuk için ağır cezalar uygulanmıştır. Ayrıca tek çocuğu olanlara konut, eğitim desteği, iş bulma ve hatta kariyer

imkanı sağlanırken, bu kurala uymayanlara bu fırsatlardan yararlanma imkanı tanınmamıştır (Şakar, 2017, ss.82-83). Çin 1979 ile 2015 yılları arasında tek çocuk politikasını uygulamış ve özellikle kentsel alanlarda Çinlilerin doğurganlığı önemli ölçüde azalmıştır. 2016 yılından itibaren ise bu politika esnetilerek yerini “iki çocuk politikasına” bırakmıştır (Şakar, 2017, s.82-83).

Tek çocuk politikasının sonucunda kontrol altına alınan nüfus ve giderek düşen doğum oranları nedeniyle Çin yeni sorunlarla karşı kaşıya kalmıştır. Bunlardan ilki nüfusun sürekli yaşlanmasıdır. Çin'de 60 yaş ve üzeri yaşlı yetişkinlerin oranı 2000 yılında % 10, 2010 yılında % 13,3'e yükselmiştir. İkincisi, çalışma çağındaki nüfusun azalmasıyla ortaya çıkan işgücü riski olmuştur. Ekonomik büyümenin en önemli faktörlerinden biri olan işgücünün azalması ekonomik kalkınmayı olumsuz etkileyecektir. Üçüncüsü, doğumlarda erkek çocuk tercih edilmesi nedeniyle nüfus içinde oluşan cinsiyet dengesizliğidir. Son sorun ise, değişen aile yapısı nedeniyle ailelerin yaşlılara bakım sağlama kapasitesinin azalmış olmasıdır. Tüm bunlar sonucu Çin hükümeti kademeli olarak doğum kısıtlamalarının gevşetilmesine izin vermiştir. 2016 yılında tek çocuk sahibi olma sınırı, her ikisi de tek çocuklu ailelerden gelen çiftler için 2'ye çıkarılmış ve 2021'de de tüm ailelerin 3 çocuk sahibi olmalarına izin veren yasa değişikliği yapılmıştır (Zhai & Jin, 2023, s.485).

1990'lı yıllarda giderek artan nüfus ekonomik reformların itici gücü olarak değerlendirilmiş ve sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik gibi konular yalnızca ayrıcalıklı bazı sınıfların yararına kullanılmıştır. Bu süreçte, hükümet yetkilileri, akademisyenler ve bazı elit iş çevreleri arasında çocuk küresel rekabette Çin'in kaderini değiştirecek bir figür olarak görülmüştür. Çin'in küresel olarak ekonomik anlamda rekabet edebilmesi için nüfusunun iyileştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Özellikle kentli orta sınıf ailelerden gelen çocukların, ülkenin geleceği için sınırsız bir potansiyel barındırdığı düşünülmüştür. Bu durum devletin çocukların değerini insan sermayesinin gelişimi açısından ifade ettiğini göstermektedir (Duckett, 2020; Anagnost, 2004 aktaran: Gu, 2022, s.518).

Çin daha öncede belirttiğimiz gibi 1978 yılından itibaren uygulamaya başladığı ekonomik reform ve dışa açıklık politikası sonucunda, kent toplumu olma yolunda hızla ilerlemektedir. Xinhua Haber Ajansı'nın 2014 yılında açıkladığı rakamlara göre, 1978 yılında nüfusun beşte biri kentlerde yaşıyorken bu oran yarıdan fazlaya yükselmiş ve kentte yaşayanların oranı iki kattan fazla artmıştır. Kentsel nüfusun bu denli artması kırdan kente göç hareketleri ile gerçekleşmiş, 1978 yılında %18 olan kentsel nüfus oranı 2013 yılında %54'e yükselmiştir. Kentleşme oranı artmaya devam etmiş ve 2021 yılında %64,7'ye ulaşmıştır. Aynı şekilde 1978'den 2013 yılına kadar 193 olan kent sayısı 658'e yükselmiş ve nüfusu 1 milyondan fazla olan kent sayısı 29'dan 125'e çıkmıştır (Griffiths & Schiavone, 2016, s.73 ; UNICEF, 2022, s.1).

Başlı başına zorlu bir süreç olan kentleşme konusu dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olan Çin'de çok daha sıkıntılı bir şekilde ortaya çıkmıştır (Gökten, 2015, s.77). Ekonomik büyüme sonucu hızlı kentleşme ile hava ve su kirlilik oranları artmış, gıda güvenliği de bu kirlenmeden olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca dengesiz bölgesel kentleşme işgücünün ve sanayileşmenin yoğunlaştığı doğu kentlerinde nüfusun toplanmasına neden olurken diğer Çin şehirleri geride kalmıştır (Griffiths & Schiavone, 2016, s.73).

Çin, dünyanın en kalabalık nüfuslarından ve en büyük yüzölçümlerinden birine sahip gelişmekte olan bir ülkedir. 2020 yılında 100 trilyon yuanı aşan ekonomisiyle Çin dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olarak dünya ekonomisinin büyümesine katkı sağlayan en önemli ülkelerden biri olmaya devam etmektedir (Wei et al, 2021, s.3).

Çin, hızlı kentleşme sonrası ortaya çıkan problemleri ve kentsel büyümeyi sürdürülebilir bir şekilde devam ettirebilmek için 2014 yılında, Ulusal Yeni Kentleşme Planında (2014–2020) kent planlarında yapılacak olan yenilikleri ortaya koymuştur. Geleneksel kentleşme ile yalnızca niceliğe önem verilirken yeni kentleşme ile daha çok niteliğe önem verilmektedir. Geleneksel

kentleşme arazi odaklı bir planlama yaparken, yeni kentleşme ile daha insan odaklı bir planlamaya geçildiği söylenebilir (Wang, Yang &Li, 2021, s.1).

3. Çin’de Çocuk Dostu Kentler Ve Uygulamalı Örnekler

Çin’de etkili bir entelektüel olan Hu Shih “Bir toplumda çocuklara nasıl davranıldığı, o toplumun medeniyet derecesinin iyi bir ölçüsüdür. Çocukların oynaması, keşfetmesi ve konuşması için güvenli, özgür ve zengin bir ortam yaratmak, yalnızca bu çocukların gelişimini korumakla kalmıyor, aynı zamanda insan uygarlığının meyvelerini de koruyor.” şeklindeki yazısı ile çocukların hayatını iyileştirme çabasının uygarlığın gelişimi için ne denli önemli olduğunu belirtmektedir (Davies, 2023).

“Geleneksel Çin ebeveynliğine göre çocuklar ailelerinin gelecekteki efendileridir” (Zhang, 2020, s.8). Bu düşünce yapısına göre Çin’de çocuk nüfusunun bu denli azalmasının önüne geçmek önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk Dostu Kentler girişimi, çocukların yaşadıkları kentlerde daha güvenli ve sağlıklı gelişimini sağlamaya yönelik bir hareket olarak bu sorunlara çözüm oluşturabilir. Bu bilgiler doğrultusunda Çocuk Dostu Kentler girişiminin Çin’de aile ve toplumun sürdürülebilir gelişiminin devamı için önemli bir konu haline geldiği söylenebilir (Zhang, 2020, s.8).

2004 yılında Konut ve Kentsel-Kırsal Kalkınma Bakanlığı “Konut Çevresinin Peyzaj Tasarımı Yönergeleri” ile Çin’de çocukların ihtiyaçlarını gerçekten dikkate alan ilk siyasi adımı atmıştır. Bu yönerge UNICEF ile birlikte yapılan Çocuk Dostu Kent çalışmaları kapsamında olmamasına rağmen kentsel kamusal alanların çocuklar için tasarımında örnek oluşturmuştur. Bu süreçte Çinli araştırmacılar, “Çocuk Dostu Sokak”, “Çocuk Dostu Kampüs” ve “Çocuk Dostu Topluluk” gibi uygulamalar içeren ve çocukların açık alan etkileşimlerini artırmaya yönelik çeşitli öneriler ortaya koymuşlardır. Çoğu Çinli araştırmacı çocuk dostu kentlerin gelişimini ve çocuk dostu kentlerin çocukların günlük yaşamına etkisini tartışmıştır (Zhang, 2020, ss.16-17). Ancak daha önce de bahsettiğimiz gibi, Çocuk Dostu Kentler girişimi 1996 yılında başlamış olmasına rağmen Çin’den hiçbir kent 2016 yılına kadar çocuk dostu kent kapsamında resmi bir planlamaya dahil olmamıştır.

Çin’in hızla büyüyen kentsel ekonomisi ve sosyal yapısı nedeniyle yeni nesil ebeveynlerin ihtiyaçları da değişmiştir. Ebeveynlerin çocukları için kaliteli eğitim ve yaşam alanları, güvenli eğlence mekanları ve sosyal hayata katılım imkanları gibi ihtiyaç ve istekleri vardır. Bu ihtiyaç ve isteklerin Çocuk Dostu Kentlerin hayata geçirilmesi ile karşılık bulabileceği düşünülmüştür. Ayrıca Birleşmiş Milletler iyi bir yönetimin ve demokratik bir toplumun en önemli göstergesi olarak, çocukların refahını ve sağlıklı bir yaşam ortamını işaret etmektedir. Çocuk Dostu Kentler girişimi bu anlamda demokrasinin gelişimine ve yönetimin iyileştirmesine de katkı sağlamaktadır denilebilir (Nan, 2020; Holmes, 2021).

Çin 2016 yılından itibaren Çocuk Dostu Kentler Girişimine büyük ilgi göstermiştir. Bu bağlamda UNICEF’in Çocuk Dostu Kentler projesini benimseyen bazı Çin şehirleri yerel kalkınma planlarını bu yönde oluşturmaya çalışmışlardır. Shenzhen, Şanghay ve Changsha gibi bazı şehirler ise Çocuk Dostu Kent oluşturmaya yönelik stratejik eylem planları oluşturmaya başlayarak bu konuda öncü olmuşlardır (Nan, 2020; Holmes, 2021).

2015 yılında Shenzhen Kadınlar Federasyonu Başkanı Ma Hong 2016-2020 yılları arasını kapsayan 13. Beş Yıllık Plan kapsamında kenti çocuk dostu olarak inşa etme önerisinde bulunmuştur. Yerel yönetim tarafından kabul edilen öneri kapsamında 2018-2025 stratejik planı ve 2018-2020 eylem planı, çocuk dostu kent girişimine uygun olarak hazırlanmıştır. Planlar çocukların kamusal alana katılımını artırmak ve çocukların kamusal alanda güvenliğini korumak üzere hazırlanmıştır (Çin mahallesi, 2019).

Çin’de hızlı kentleşmeyle birlikte artan bina yoğunluğu kentsel kamusal alanları sıkıştırmıştır. Sokakların taşıtlar tarafından işgal edilmesi nedeniyle çocuklar güvenli ve bağımsız bir şekilde hareket edemez hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler, çocuk dostu kentlerde çocukların günlük aktiviteleri için sokakların yeniden şekillendirilmesinin gerekliliğini ve sağlıklı çocuk gelişimi için sokakların önemini vurgulamıştır (Guo, Shi & Chen, 2023, s.411).

Çin’in büyük kentlerinde yapılan araştırmalar çocukların açık havada ve kamusal alanlarda öğrenmeye devam ettiklerini ve resmi olmayan bu eğitimlerinin en sık açık havada yer alan kamusal aktivite alanlarında gerçekleştirdiklerini ortaya çıkarmıştır. Zhu ve Zhang’ın 2019’da yapmış olduğu çalışmaya göre çocukların sokakta ve parklarda kalma sıklığı %60’a kadar yükselmiştir (Guo, Shi & Chen 2023, s.413).

Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonunun Danıştayın onayıyla, 2021 yılında yayımladığı “Çocuk Dostu Şehirlerin İnşasını Teşvik Etme Rehberi”nde çocukların sağlıklı gelişimi için güvenli ve uygun sosyal çevrenin oluşturulması, çocuk haklarının etkili bir şekilde korunması ve uygulanması, çocukların katılımın toplumun her alanında teşvik edilmesi, çocuk dostu uygulamaların tüm halk tarafından uygulanmasının teşvik edilmesi gibi bir dizi öneri ve görüş yer almaktadır. Rehberde çocukların ülkenin geleceği olduğu ve çocuk dostu şehirler oluşturarak geleceğin daha aydınlık olacağı belirtilmiştir. Bu hedefler doğrultusunda Komisyon, nüfusu 1 milyonun üzerinde olan yaklaşık 100 şehirde çocuk dostu kent planlarının pilot uygulamalarının yapılacağı bilgisini vermiştir. Ayrıca Komisyon, 2035 yılına kadar nüfusu 1 milyonun üzerinde olan şehirlerin yarısından fazlasının çocuk dostu kent olmasını hedeflediklerini bildirmiştir (National Development and Reform Commission, 2021). Özetle bu rehber, çocuk dostu alanların bilimsel ve düzenli bir şekilde inşasını teşvik etmek için yerel yönetimlere rehberlik etmektedir denilebilir.

Çin’de yapılan çocuk dostu kent çalışmaları incelendiğinde 1996 yılında ortaya çıkan Çocuk Dostu Kentler girişimine Çin’in çok geç cevap verdiği söylenebilir. Özellikle daha önce bahsettiğimiz ve 30 yıldan fazla uygulanan tek çocuk politikası gibi nüfus planlama çalışmalarının, Çocuk Hakları ile bağdaşmadığı söylenebilir. Ancak son yıllarda hızla büyüyen kentler ve ortaya çıkan sorunlar nedeniyle düşen doğum oranları, şehirlerin çocukların daha iyi ve sağlıklı bir şekilde büyüebilmelerine olanak tanıyacak şekilde dönüştürülmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Çin’de ilk olarak 2016 yılında başlayan Çocuk Dostu Kent uygulamalarının, günümüzde tüm ülkeye yayıldığı ve yapılan açıklamalara göre hükümet politikası haline getirildiği görülmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Çin’de Çocuk Dostu Kent konusunda özellikle mekânsal planlama ve yenileme kapsamında çocukların ihtiyaç ve isteklerine önem verildiği ve çocuk katılımının teşvik edildiği görülmektedir. Bu kapsamda farklı şehirlerde ve mahallelerde Çocuk Dostu Kent oluşturmaya yönelik pek çok uygulamanın yapıldığı görülmüştür. Bu amaçla çalışmanın sonraki bölümlerinde, Shenzhen, Pekin ve Changsha kentlerinde Çocuk Dostu Kent oluşturma konusu yapılan çalışmalar incelenmiştir.

3.1. Shenzhen’de Çocuk Dostu Kent Çalışmaları

Shenzhen, Guangdong eyaletine bağlı bir göçmen kentidir. 2016 yılı sonunda Shenzhen’in yerleşik nüfusu 11.908.400’dür ve bu nüfus içinde 0-17 yaş arası çocukların sayısı 1.856.400’dür. Bu sayı kentin yerleşik nüfusunun %15,6’sını oluşturmaktadır. 2017 yılında Shenzhen’in Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 2,2 trilyon yuanı aşmıştır. Güçlü ekonomik yapısı Shenzhen’in çocuk dostu bir kent inşa etmesi için elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Ayrıca Shenzhen Belediyesi 2000’li yılların başından beri çocukların gelişimine önem vermekte sağlık, eğitim, yasal koruma ve çevre gibi konularda çocuklara yönelik planlamaları ön planda tutmaktadır. Bu kapsamda henüz Çocuk Dostu Kent çalışmaları başlamadan 2001 yılında çocuklara yönelik iki tane plan hazırlanmıştır.

Bu çalışmalar Çocuk Dostu Kentin inşası için iyi bir temel oluşturmuştur (Shenzhen Women and Children's Working Committee, 2018, s.3).

Çin'de çok sayıda kent yönetimi Çocuk Dostu Kentler oluşturmayı uzun vadeli vizyonlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Shenzhen 2015 yılında 13. Beş Yıllık Kalkınma Planına çocuk dostu kent yaratma hedefini dahil ederek bu konuda amacını açıklayan ilk kent yönetimi olmuştur (Davies, 2023).

Shenzhen'de 2018 yılında oluşturulan ve 2018-2035 yıllarını kapsayan Çocuk Dostu Bir Şehir İnşa Etmeye Yönelik Stratejik Plan, insan, toplum ve mekan konularına dayanmaktadır. Stratejik Plan, çocukların daha iyi bir yaşam için ihtiyaçlarına odaklanmakta, çocukların katılımını ve çocuk koruma sistemini güçlendirmekte ve çocukların açık alan aktiviteleri ve seyahati gibi mekansal unsurların eksiklerini ortaya çıkarıp iyileştirip yenilemektedir. Bu Plan, çocuk dostu kentlerin inşası için tüm ilçelerde çocuk dostu kentsel alanların, mahallelerin ve toplum planlamasının hazırlanması ve uygulanması için temel teşkil etmektedir (Shenzhen Women and Children's Working Committee, 2018, s.2).

Shenzhen Kadın ve Çocuk Gelişim Vakfı Genel Sekreteri Wenfeng Huang, 2019'da yaptığı açıklamada, küçük bir balıkçı kasabasından uluslararası bir metropole dönüşen Shenzhen'de başlarda çocukların ihtiyaçlarının göz ardı edildiğini, yüksek katlı binalar ve yoğun trafik arasında sıkışan çocukların oyun oynayacak alan bulamaz hale geldiğini, ancak 2016 yılında belediyenin Shenzhen'i çocuk dostu yapmayı teklif etmesi ile bu durumun değiştiğini ifade etmiştir (Huang, 2019).

Aynı açıklamalarda Shenzhen'de yaya dostu ve bisiklet dostu bir ulaşım oluşturmak için 200 km'lik yürüyüş parkurları inşa edildiği belirtilmiştir. Ulaşım konusunda çocuklar için biletlerin ücretsiz ya da yarı fiyatına olması çocukların ulaşımdan faydalanmasını kolaylaştırırken aynı zamanda otobüs filosu %100 elektrikli hale getirilerek hava kalitesinin artırılması sağlanmaktadır (Huang, 2019).

20 Kasım 2017 tarihinde Shenzhen'de 2017 Dünya Çocuk Günü'nü kutlamak üzere "Şehri Aydınlat, Çocukların Geleceğini Aydınlat" başlıklı bir anma etkinliği düzenlenmiştir. Ayrıca Shekou bölgesinde bir "Arabasız Gün" düzenlemek için Shenzhen'in ana yollarından biri trafiğe kapatılmıştır. Eylül 2018'de trafiğe kapatılan caddede sokak karnavalı, yaratıcı bir pazar ve çocuklar için geçici oyun alanları yaratan park gibi etkinlikler yapılmıştır (Huang, 2019).

Shenzhen, 2019 yılında, Çocuk Dostu Kentler kapsamında yaptığı çalışmalar sonucunda Çin Kentsel Yönetişim İnovasyon Ödülünü kazanan ilk şehir olmuştur (Nan, 2020).

Yuanlin Caddesi, Futian Bölgesi, Shenzhen Şehri'nde yaklaşık 300 metrekarelik bir yeşil alan "gelişen mutlu bir çiftliğe" dönüştürülmüştür. Bu proje 200'den fazla çocuğun katılımıyla ve çalışmasıyla gerçekleştirilmiştir. Aşağıda resmi yer alan bu proje ile çocuklar yer seçimi ve bahçe yapımı konusunda doğa eğitimini ve bilimsel gözlemi birleştirmişlerdir(Li & Huang, 2023, ss.68-69).

Resim1: Shenzhen’de Çocuk Dostu Topluluk Oyun Alanı-Çocuk Hizmetleri Merkezi-Her Yaştan Çocuk İçin Uygun Oyun Alanı

Kaynak: Ministry of Housing and Urban-Rural Development, National Development and Reform Commission, Office of the State Council Women and Children’s Working Committee, 2023, s.74.

3.2. Pekin’de Çocuk Dostu Kent Çalışmaları

Pekin İstatistik Bürosu’nun verilerine göre 2016-2019 yılları arasında Pekin’de doğum oranı her geçen yıl azalmaktadır. Bunun sebepleri arasında kaliteli eğitim kurumlarının yetersizliği, fırsat eşitsizliği ve artan nüfus gibi sorunlar yer almaktadır. Bu noktada çocukların kentte yaşama hakkını gözetmek ve çocuklara hitap etmek önemli bir başlık haline gelmektedir. Pekin’in 2020 yılında yayınladığı 14. Kısa Vadeli Beş Yıllık Planlarına Çocuk Dostu Kent ve Çocuk Dostu Topluluk uygulamaları dahil edilmiştir (Zhang, 2020, s.24).

2018 yılında Pekin’de çocuklara yönelik uygulanan anket sonuçlarına göre çocukların aktivite alanları, anaokulları ve spor alanları konusunda memnuniyet değerlendirmesi düşük çıkmıştır. Ayrıca ebeveynlerin de çocukların kentsel yaşam alanları ile ilgili kaygılarının olduğu, çocukları tek başlarına seyahat halindeyken sürekli endişeli oldukları, verdikleri cevaplarla tespit edilmiştir (Zhang, 2020, s.24).

Kentsel çevre çocukların gelişimi için oldukça önemli bir konu olduğu için kentsel planlamada çocuk hakları ve çıkarları öncelikli olmalıdır. Belediye Planlama ve Doğal Kaynaklar Komisyonu Chaoyang Şubesi 2020 yılında, şehir plancılarının çocukların günlük yaşamlarında temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için ulaşım, kamu hizmetleri, altyapı ve yaşam alanları gibi konularda çocuk dostu kent uygulamasına öncelik vermiştir (Zhang, 2020, s.24).

Pekin stratejik bir plan ile çocuk dostu şehirler için sistematik bir çerçeve oluşturmaya önem vermektedir. Pekin’de kamu hizmetlerine erişim daha da kolaylaştırılarak çocukların yaşlılarıyla ve toplumla etkileşimi artırılmaya çalışılmaktadır. Stratejik plan şehirde daha fazla yeşil açık alan oluşturarak çocukların açık hava aktivitelerini desteklemekte, çocukların eğlenebilmesi için yeşil ulaşım rotaları ve daha çok çocuk odaklı sokaklar oluşturarak uzun mesafeli motorlu taşıt yolculuğunu azaltmayı hedeflemektedir. Stratejik plan aynı zamanda sağlıklı ve uygun fiyatlı gıda ve atık arıtma sistemini de içermektedir. Tüm bunlarla çocukların sürdürülebilir bir ortamda sağlıklı büyümeleri hedeflenmektedir (Zhang, 2020, ss.25-26).

Planlamanın odak noktasında mikro topluluk düzeyinde kolay kullanım perspektifi vardır. Örneğin mahalledeki okullar, parklar, kütüphaneler, aktivite alanları gibi merkezler çocukların 15 dakikada ulaşabileceği yaşam çemberi içinde olacak şekilde planlanmıştır. Çocukların ve gençlerin birlikte öğrenip çalışabilecekleri karma sivil merkezler oluşturulacaktır. Pekin’de güvenli trafik, hız sınırı bölgeleri ve akıllı kavşaklar çocukların bağımsız seyahat edebilmesini teşvik edecektir. Millet bahçeleri gıda tedariki, atıkların imhası ve okul sonrası faaliyetleri ile sürdürülebilir bir çevre yaratmak için dönüştürülecektir. Ayrıca yerel yönetimler tarafından istihdam edilen ve eğitilen toplum planlamacıları geleneksel şehir planlamasının dönüştürülmesi,

kamu politikası oluşturulması ve halkla ilişkiler alanında önemli rol oynamaktadırlar (Zhang, 2020, ss.26-27).

Eğitim, sağlık, barınma ve güvenlik gibi konu başlıkları şehirdeki çocukların gelişimi için planlama konusunda temel tamamlayıcılar olarak öne çıkmaktadır. Örneğin çocuk dostu okullar oluşturarak öğrencilerin gelişim ve bireysel farklılıklarına saygı gösteren; öğretmen ve öğrenciler için güvenli bir kampüs sunulması hedeflenmektedir. Sağlık alanında, genel hastanelerdeki çocuk sağlığı hizmetlerini güçlendirip her mahallede klinik ve aile hekimlerinin bulunması planlanmaktadır. Barınma konusunda ise, eski şehirde yaşayan çocuklar için barınma koşullarının ve yaşam ortamının iyileştirilmesi ve daha fazla yeşil alan oluşturulması gibi öneriler sunulmaktadır (Zhang, 2020, s.27).

Pekin’de, Şehir Planlama ve Tasarım Enstitüsü 2014-2019 yılları arasında yaklaşık 40 proje ile çocukların kentsel yönetime katılımını sağlamaya çalışmıştır. Çeşitli oyunlar ve haritalandırma atölyeleri gerçekleştirilmiştir. Bu atölyelerde, çocukların yaşadıkları şehri gözlemlemesini sağlamak ve onlara da vatandaş oldukları bilincini vererek sorumlulukları konusunda bilgi vermek amaçlanmaktadır (Zhang, 2020, ss.28-30). Böylece çocuklar yaşadıkları şehirleri tanıyabilecekler, şehrin sorunlarının, kendi istek ve ihtiyaçlarının farkına vararak kent yaşamına katılabileceklerdir.

Pekin’de çocuk dostu kent çalışmaları tüm kenti kapsayan makro düzey ve kent içindeki toplulukları kapsayan mikro düzey olmak üzere iki koldan yapılmaktadır. Çocukların kentsel yaşama ve planlamaya katılımı her alanda sağlanmaya çalışılmasına rağmen en etkili katılımın topluluk düzeyinde yapılan çalışmalarla sağlandığı söylenebilir (Zhang, 2020, s.31)

Pekin’de Çocuk Dostu Kent Planlaması konusunda Shuangjing pilot projelerden biri olmuştur. Bu bölge yüksek derecede ticari, konut ve karma arazi kullanımına sahiptir. Bu bölge genç, yetişkin ve çocukların yoğun olduğu bir alandır. Ailelerinden gelen açık alan talebi yerel yönetimler tarafından kabul edilerek proje başlatılmıştır. Bu alanda daha çok yaşlıların ve çocukların kullandığı, 300 metre karelik eski bir spor alanı çocukların da fikirleri ve önerileri alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bu yenileme çalışması sonrası alanı kullananların sayısı eskiye oranla %50 artmış ve kişilerin alanda kalış süreleri uzamıştır. Alan sosyal etkileşimlerin gerçekleştiği ve hatta farklı bölgelerden insanların da dikkatini çeken açık hava eğlenceleri ve sosyal aktiviteler için tercih edilen bir yer haline gelmiştir (Zhang, 2020, ss.36-37).

Resim 2: Yenileme öncesi ve sonrası Plaza

Kaynak: Zhang, 2020, s.36

Bu proje yerel halkla tam bir işbirliği içerisinde yürütülmüştür. Proje için grafiti, sokak, bahçe işleri ve mobilya tasarımı olmak üzere dört özel bölümde halkla iç içe çalışılmıştır. Hatta teşvik amaçlı halktan gelen geri dönüşüm malzemeleri kullanılmıştır. Böylece proje aynı zamanda halkı yetiştiren bir eğitim süreci haline gelmiştir (Zhang, 2020, ss.38-39).

3.3. Changsha'da Çocuk Dostu Kent Çalışmaları

Çocuk dostu şehirler inşa etmek için yalnızca sağlıklı alanlara değil aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma politikalarına ve hükümet desteğine de ihtiyaç vardır. Çin'in Huan bölgesinin başkenti olan ve 2010 Çin nüfus sayımına göre 7.044.118 kişiye ev sahipliği yapan Changsha'da, açık hava etkinlik alanlarının azlığı, düşük kaliteli oyun alanları ve ciddi karayolu trafiği gibi kentsel sorunlar ilk göze çarpanlardır. Changsha'nın yerel kentsel planlama kanununda ve yönetmeliğinde çocuk aktivite alanını içeren bir şartı yoktur. Çocuk oyun ve aktivite alanlarına yönelik yasal koruma olmadığından Changsha'nın çocuk dostu yapısının iyileştirilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Durumun farkına varan hükümet 2015 yılında Changsha'nın çocuk dostu şehir olması için bir çevre koruma merkezi kurmayı önermiş ve bu yönde çalışmalara başlamıştır. 2050 yılı genel planlaması, halkın planlama çalışmalarına katılımını sağlamak, çocuk dostu şehir planlama klavuzunun hazırlanması ve şehirdeki ilk ve ortaokul dağılımının tartışılması gibi pek çok konuyu içermektedir. Ayrıca 2016 yılında yaşlıların ve çocukların bakımı konulu bir proje ile çocuk dostu kent uygulaması için önemli bir adım atılmıştır (Yao & Xiaoyan, 2017, s.700).

Changsha'da 2050 yılı kentsel genel planlama çalışmalarına çocukların da katılması için çeşitli atölyeler düzenlenmiştir. Bu atölyelerde çocukların gelişimini anlamayı amaçlayan çalışmalar yapılmış ve çocukların kentsel mekana ilişkin algı ve gereksinimlerini ortaya çıkaracak aktiviteler düzenlenmiştir. Bu amaçla öncelikle anketler yapılmış ve çocukların yaratıcı katılımına yönelik kamplar düzenlenerek çocuk çizimleri incelenmiştir. Anketlerde çocuklara okula gidip gelirken ebeveynlerinin eşlik ettiği görülmüş ve ebeveynlerin trafik konusundaki endişeleri ortaya çıkmıştır. Çocukların, yoğun trafik nedeniyle yerleşim bölgesinin dışına çıkamadığı ve oturdukları binaların çevresini oyun alanı haline getirdikleri görülmüştür. Bu durum, çocukların bağımsız hareketliliğinin önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. Oysa yapılan atölye çalışmalarında çocukların çok daha büyük alanlar gerektiren top oynamak ve binicilik gibi sporları tercih ettiği görülmüştür. Ayrıca çizim kampında çocuklar sevdikleri ve sevmedikleri yerlerin resimlerini çizmişler ve nedenlerini açıklamışlardır. Çocukların ferah, bahçe düzenlemesi olan ve temiz açık hava etkinlik alanlarını tercih ettikleri görülmüştür (Yao & Xiaoyan, 2017, s.702).

Çalışma kampında yapılan etkinlikler çocukların bilinçlendirilmesi ve düşüncelerini doğrudan aktarabilmeleri açısından iyi bir tamamlayıcı eğitim niteliğinde olmuştur. Resim çalışması anket uygulamasına göre çocukların mekan ihtiyaçlarını daha canlı bir şekilde ifade etmektedir. Araştırmacılar çocuklarla görüşerek çocukların düşüncelerini anlayıp çocukların kentsel mekana ilişkin bilişsel becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilirler. Ayrıca bu yöntemle katılımcıları ikna etmek ve oyunlar sayesinde ilgili bilgileri edinmek daha kolaydır. Son olarak çalışma kampının işleyişi kolaydır ve elde edilen veriler uzun vadeli toplandığında sistematik bir veri tabanı oluşturabilir (Yao & Xiaoyan, 2017, s.701).

Changsha'da, Fengquan Furui topluluğunda Çocuk Dostu Kent konusunda bir pilot bölge uygulaması yapılmıştır. Fengquan Furui topluluğu, Changsha'da çok katlı binaların olduğu, harap evlere ve avlulara sahip, konut ve ticaret alanlarının bir arada bulunduğu bir alanda yer almaktadır. Topluluk küçük bir yol ve yüksek yoğunluklu bir sokak dokusuna sahiptir. Hem uzun bir geçmişle zengin tarihi kültürel kaynaklara sahiptir, hem de çok sayıda köyden kente göç edenin yaşadığı ikili bir topluluktur. Toplulukta çeşitli etkinliklerin yapıldığı paylaşım evi sistemi ve 24 saat açık kütüphane oluşturulmuştur. Burada oluşturulan sağlıklı yaşam ortamı ve iyi komşuluk ilişkileri çocuk dostu uygulamaların gelişmesine yardımcı olmuştur. Oyun tesislerinin ve yeşil alanlarının

yetersizliği, çocukların sıklıkla gittiği yerlere erişimin az olması gibi konulara odaklanılmıştır. Parklar yapılmış, kullanılmayan spor ekipmanları kaldırılmış ve parklara kullanılmayan lastik, odun, demir vb gibi maddeler konularak bilimsel ve bilgilendirici oyun alanları inşa edilmiştir. Çocukların okul ve ev arasındaki güzergahının yeniden düzenlenmesi ve çocuk dostu yol alanı yaratmak için yönergeler önerilmiştir. Yaya alanını genişletmek, hasarlı çiçek alanlarını kaldırmak, yol boyunca oyun tesisleri yerleştirmek gibi alanın iyileştirmesi yapılmıştır. Çocuk oyun alanı genişletilmiş, oyun ekipmanları yerleştirilmiş ve tesisler çocukların gereksinimlerine göre dönüştürülmüştür. Bu proje ile toplulukta yaşayan göçmen çocukların şehir hayatına entegre olabilmesi için de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Paylaşım evi sistemi ve kitap odası giderek daha çok çocuk tarafından talep görmektedir (Yao & Xiaoyan, 2017, s.705).

Resim 3: *Fengquan Furui topluluğunda çocukların katılımına yönelik çalışma kampları*

Kaynak: Yao ve Xiaoyan, 2017

4. Çocuk Dostu Kent Uygulamalarının Sorunları Ve Çözüm Önerileri

Çin’de Çocuk Dostu Kent çalışmaları yürütülürken bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunların temel nedenleri arasında, ülkenin kalabalık bir nüfusa sahip olması, kent planlamalarında başlarda Çocuk Dostu Kent uygulamalarına yer verilmemiş olması ve Çocuk Dostu Kent çalışmalarının diğer ülkelere göre çok geç başlamış olması sayılabilir.

İlk sorun olarak, çocukların katılımı için uzun vadeli bir mekanizmanın henüz kurulmadığı görülmektedir. Bu amaçla çocukların katılımı için gerekli yasal ve yönetsel çerçevenin inşasına önem verilmeli ve güçlü bir şekilde desteklenmelidir (Shenzhen Women and Children's Working Committee, 2018, s.6).

İkinci sorun, projelerin tamamen yerel belediyeler tarafından finanse edilmesi maddi kısıtlamalara neden olabilmektedir. Bu durum, projeler için yeterli bütçeye ulaşamaması daha fazla yaratıcılık ve seçenek kullanılamaması ve asıl istenilenin yapılamaması sonucunu doğurabilir (Zhang, 2020, s.50).

Üçüncü sorun, Çocuk Dostu Kentlerin gelişimine yeterince yatırım yapılmamasıdır. Net bir iş modeli ve proje olmadan sivil toplum kuruluşları çocuk dostu şehirler projelerine dahil olmaya ilgi göstermemektedirler (Zhang, 2020, s.50).

Son sorun ise çocukların neye ihtiyacı olduğuna dair yapılan araştırmaların yetersiz olmasıdır. Farklı kültürel arka planların, farklı fiziksel ortamların, çocuk dostu topluluk planlamalarını teşvik ederken kullanılması gerekmektedir (Zhang, 2020, s.51).

Çocuk Dostu Kentlerin planlanması konusunda esnek bir yapı oluşturmak, farklı kuruluşların yatırımlarını çekmek ve fiziksel çevre için rehberlik gibi uygulamalar, belirlenen sorunların çözümü için önerileri oluşturabilir.

Örneğin, Çin’de planlama tamamen yerel yönetimin karar alma mekanizmasına dayanmaktadır. Ancak Çocuk Dostu Kent uygulamaları için oluşturulacak ekiplere bu konularda araştırma deneyimi olan akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve konuyla ilgili kadınların da katılımı farklı fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayabilir (Zhang, 2020, s.51).

Çocuk Dostu Kentler uygulaması yerel halka bir maddi yük oluşturmamalıdır. Bunun için Çocuk Dostu Kentler oluşturmak için çalışan topluluklar çeşitli fon toplama, bağış ve yardım pazarları gibi etkinliklerle mali destek sağlayabilirler. Bu aşamada sosyal medyanın gücü kullanılarak daha fazla kişinin dikkati bu konuya çekilebilir. Ayrıca, sivil toplum kuruluşları çeşitli uygulamaları ve politikaları kamuoyuna duyurma ve bu konularda kamuoyunu bilinçlendirme konusunda önemli rol oynayabilir, Çocuk Dostu Kent konusunda halkı bilinçlendirebilirler (Zhang, 2020, ss.51-52).

Son olarak Çin kendi fiziksel planlama kılavuzlarını oluşturarak çocukların ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilir (Zhang, 2020, s.52). Çünkü her bölgede farklı ihtiyaçları olan çocuklar vardır ve bu çocukların ihtiyaçlarını en iyi kendileri ifade edebilirler. Örneğin yeni şehirler ve tarihi mahalleler birbirinden tamamen farklıdır ve bu alanlarda yaşayan çocukların istek ve ihtiyaçları da yaşadıkları bölgelere göre değişmektedir.

Özetle, Çocuk dostu şehirlerin kurulmasının yalnızca mekanla ilgili olmadığı aynı zamanda politika ve kanunlarla ilgili olduğu unutulmamalıdır. Çocuk Dostu Kentler konusunda tanıtım çabalarının artması, hükümetin ve halkın bu konuya dikkatinin çekilmesi, bu alanda çalışmalar yürütecek kamu kurumlarının kurulmasının teşvik edilmesi Çocuk Dostu Kentlerin oluşturulması için önemlidir (Yao & Xiaoyan, 2017, s.705).

5. Sonuç

Çin, 1978 yılından önce uyguladığı nüfus artışını teşvik eden politikaları ile hızla büyüyen bir ülke olmuş ve dünyanın en kalabalık ülkesi durumuna gelmiştir. Çin'in, 1978 yılından itibaren uygulamaya başladığı ekonomik reform ve dışa açılma politikaları sonucunda Çin, nüfusunu kontrol altına almaya çalışan, sosyal ve ekonomik anlamda hızlı değişimlerin yaşandığı büyük bir ülke haline gelmiştir. Özellikle kentlerde artan iş alanlarında çalışmak için kırdan kente doğru göç eden nüfus ile birlikte hızla büyüyen kentlerde ekonomik ve sosyal sorunlar da beraberinde gelmiştir.

Uygulanan tek çocuk politikaları, kentlerde çocuk büyütmenin giderek zorlaşması, ebeveynlerin çocukların gelecekleri ile ilgili duyduğu kaygılar gibi nedenlerle Çin'de nüfus artış hızı giderek düşmüş ve Çin en kalabalık ülke olma ünvanını 2023 yılında Hindistan'a devretmiştir. Çin 2016 yılında kademeli olarak tek çocuk politikasını terk etmiş ve 2021 yılında tüm ailelerin üç çocuk yapabilmesine izin veren yasa değişikliği yapılmıştır. Böylece kontrollü bir şekilde nüfusun artması hedeflenirken ekonomik kalkınma için ihtiyaç duyulan işgücünden de vazgeçilmemiştir.

Çin'in çocukları ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak gören yaklaşımı ve nüfus konusunda uyguladığı politikalara bakılınca yakın zamana kadar çocuk haklarını benimseyen çalışmalar yaptığını söylemek yanlış olur. Ancak, çocukların haklarına saygı gösterme, sağlıklı ve güvenli bir ortamda büyümelerini sağlama, eğitim ve gelişimi için fırsatlar yaratma, sosyal hayata katılımlarını destekleme ve çevreyi koruma bilincini geliştirme gibi konuları temel alarak 2016 yılından beri Çin'de Çocuk Dostu Kent politikası uygulandığı ve giderek bu konuya daha fazla önem verildiği görülmektedir.

Çin, 2021 yılında yayımladığı "Çocuk Dostu Şehirlerin İnşasını Teşvik Etme Rehberi" ile bu alanda genel önerilerde bulunmuş ve hedefleri belirlemiştir. Çocukların kentsel yaşama katılımı ve çocuk haklarının uygulanmasını sağlamayı amaçlayan bu ilkeler doğrultusunda günümüze kadar pek çok Çocuk Dostu Kent uygulaması gerçekleştirilmiştir. Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonunun 2021 yılında yaptığı açıklamaya göre 2025 yılına kadar Çin'de en az 100 çocuk dostu kent yaratma ve 2035 yılına kadar Çin'deki kentlerin yarısından fazlasını çocuk dostu kent haline getirmek hedeflenmektedir.

Çin'in, Çocuk Dostu Kent konusunda batılı ülkelere göre geç harekete geçmiş olmasına rağmen, 2016 yılından itibaren yaptığı toplumsal ve politik düzenlemelerle bu konuda oldukça yol kat ettiği görülmektedir. Özellikle kentlerin bölgesel ihtiyaçları doğrultusunda gelen taleplere göre halkla ve çocuklarla birlikte yapılan uygulamalar dikkat çekmektedir. Bu uygulamalar hem halkın ihtiyaçlarını karşılamakta hem de halkın ve özellikle çocukların katılımını sağlayarak Çocuk Dostu Kent konusunda bilinç oluşturmaktadır.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak yazar(lar) tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anagnost A (2004) The corporeal politics of quality (Suzhi). *Public Culture* 16(2): 189–208.
- Bostanoğlu, N.M., (2021), Şehirleri Sürdürülebilir Kılmak, İktisadi Kalkınma Vakfı 28.12.2023 tarihinde <https://www.ikv.org.tr/images/files/%C5%9Eehirleri%20S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir%20K%C4%B1lmak.pdf> adresinden alınmıştır.
- Çin'de nüfus artış hızı (2022), *Bloomberght* 28.12.2023 tarihinde <https://www.bloomberght.com/cin-de-nufus-artis-hizi-son-60-yilin-en-dusuk-seviyesinde-2296740?page=2> adresinden alınmıştır.
- Çin Mahallesi (2019). 27.12.2023 tarihinde <https://turkish.cri.cn/1781/2019/07/10/1s198916.htm> adresinden alınmıştır.
- Davies, S., (2023), Kinder Cities: Can China Make Urban Life Friendly for Children?, 07.02.2023. 29.12.2023 tarihinde <https://www.theworldofchinese.com/2023/02/urban-playground-chinas-cities-struggle-to-become-fit-for-children/> adresinden alınmıştır.
- Duckett J (2020) Neoliberalism, authoritarian politics and social policy in China. *Development and Change*, 51(2), 523–539.
- Holmes, C., (2021). Beijing has good foundation to become a child-friendly city: Li Ping. 28.12.2023 tarihinde <https://chinadevelopmentbrief.org/reports/beijing-has-good-foundation-to-become-a-child-friendly-city-li-ping/> adresinden alınmıştır.
- Huang, W. (2019). Philanthropy and government working together for a child-friendly Shenzhen. 28.12.2023 tarihinde <https://earlychildhoodmatters.online/2019/philanthropy-and-government-working-together-for-a-child-friendly-shenzhen/> adresinden alınmıştır.
- Gökten, K., Piyasa Reformu ve Yeni Kent Yoksulluğu: Çin Kentlerinin Yeniden Yapılan(dırıl)masının Ekonomi Politikası, *İdealkent*, sayı:16, 71-106.
- Griffiths, M. & Schiavone, M. (2016), China's New Urbanisation Plan 2014–20, *China Report* 52/2, 73–91. <https://doi.org/10.1177/0009445515627034>.

- Gu, X. (2022). 'Save the children!': Governing left-behind children through family in China's Great Migration. *Current Sociology*, 70(4), 513-538. <https://doi.org/10.1177/0011392120985874>
- Guo, D., Shi, Y. & Chen, R. (2023). Environmental affordances and children's needs: Insights from child-friendly community streets in China, *Frontiers of Architectural Research* 12 (2023), 411-422.
- Kaypak, Ş. & Uçar, A. (2018). Çocuk Haklarının Gerçekleşmesi Açısından Çocuk Dostu Kentler., *International Journal of Academic Value Studies*, 4(18), s. 17-29.
- Li, W. & Huang, X. (2023). Exploration and Practice of Friendly Space Design for all Age Children in Urban Residential Areas, *Journal of Civil Engineering and Urban Planning* (2023) Clausius Scientific Press, 66-74. DOI: 10.23977/jceup.2023.050109 ISSN 2616-3969 Vol. 5 Num.
- Ministry of Housing and Urban-Rural Development, National Development and Reform Commission, Office of the State Council Women and Children's Working Committee (2023), "Guidelines for the Construction of Urban Child-Friendly Spaces (Trial)" Implementation Manual 26.12.2023 tarihinde <http://big5.www.gov.cn/gate/big5/www.gov.cn/zhengce/zhengceku/202308/P020230825492363884935.pdf> adresinden alınmıştır.
- Nan, D., 2020, "Policy innovation on building child friendly cities in China: Evidence from four Chinese cities", *Children and Youth Services Review*, 118. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740920309713> adresinden alınmıştır.
- National Development and Reform Commission, Development and Reform Association (2021). 28.12.2023 tarihinde https://www.ndrc.gov.cn/xxgk/zcfb/tz/202110/t20211015_1299751_ext.html adresinden alınmıştır.
- Shenzhen Women and Children's Working Committee (2018). Shenzhen Strategic Plan for Building a Child-Friendly City (2018-2035). 27.12.2023 tarihinde (<http://www.szfwg.cn/attachment/0/38/38011/715072.pdf>) adresinden alınmıştır.
- Sivri Gökmen, H. (2013). Çocuk Dostu Kent Üzerine Stratejiler, *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu*, 821-829.
- Şakar, E. (2017). Nüfus Politikasının Eğitim Üzerindeki Etkisi: Çin Halk Cumhuriyeti Örneği, 3rd SCF International Conference on "Economic and Social Impacts of Globalization", 82-87. 27.12.2023 tarihinde (<https://www.scfconferences.com/wp-content/uploads/2019/07/3.SCF-INTERNATIONAL-CONFERENCE-PROCEEDINGS.pdf#page=88>) adresinden alınmıştır.
- Tandoğan, O. (2011). *İstanbul'da "Çocuk Dostu Kent" İçin Açık Alanların Planlama, Tasarım ve Yönetim İlkelerinin Oluşturulması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- UNICEF, 2022, Country Office Annual Report 2022 China.
- UNICEF, 2023, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 25.12.2023 tarihinde <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden alınmıştır.
- UNICEF (2023). "Building Child Friendly Cities", 27.12.2023 tarihinde <https://www.childfriendlycities.org/building-child-friendly-city> adresinden alınmıştır.

- UNICEF CFCI (2023), “What is a child-friendly city?”, 27.12.2023 tarihinde <https://www.childfriendlycities.org/what-is-the-child-friendly-cities-initiative> adresinden alınmıştır.
- United Nations (2023). “India to overtake China as world’s most populous country in April 2023, United Nations projects” 02.01.2024 tarihinde <https://www.un.org/en/desa/india-overtake-china-world-most-populous-country-april-2023-united-nations-projects> adresinden alınmıştır.
- Wei, C., Zhang, Z., Ye, S., Hong, M. & Wang, W. (2021). Spatial-Temporal Divergence and Driving Mechanisms of Urban-Rural Sustainable Development: An Empirical Study Based on Provincial Panel Data in China, *Land* 2021 10(10), 1027. <https://doi.org/10.3390/land10101027>.
- Wang, S., Yang, C. & Li, Z. (2021). Spatio-Temporal Evolution Characteristics and Spatial Interaction Spillover Effects of New-Urbanization and Green Land Utilization Efficiency, *Land* 2021 10(10), 1105. <https://doi.org/10.3390/land10101105>.
- Yao, S. & Xiaoyana, L. (2017). Exploration on Ways of Research and Construction of Chinese Child-Friendly City---- A Case Study of Changsha, Urban Transitions Conference, Shanghai, September 2016, *Procedia Engineering* 198 (2017) 699 – 706.
- Yıldırım, Ö.C. (2021), Kentsel Paradigma Olarak Akıllı Kentlerin İncelenmesi: Songdo Woven Örneği, *Artibilim* 4(1), 85-103.
- Yi, Z. & Shenzi, D. (2012) The Domestic Research Of City Children's Outdoor Activity Space Needs Analysis Of, *China Gardens*, 2012/02:82-85.
- You, C., (2019). Research on Urban Community Public Space Design Based on Children’s Psychological Needs—A Case Study and Survey of Chengdu Yulin East Road, *Open Journal of Social Sciences* (7), 444-457.
- Zhai, Z., & Jin, G. (2023). China’s family planning policy and fertility transition. *Chinese Journal of Sociology*, 9(4), 479-496. <https://doi.org/10.1177/2057150X231205773>
- Zhang, H. (2020). *The Child-Friendly City Planning Analysis in Beijing: The Case Study of Beijing Shuangjing Communit*, A Thesis Presented to the Faculty of Architecture and Planning Columbia University In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Science.

AVRUPA BİRLİĞİ ULAŞTIRMA POLİTİKASININ KALKINMA TEORİLERİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRMESİ

EVALUATION OF EUROPEAN UNION TRANSPORTATION POLICY FROM THE PERSPECTIVE OF DEVELOPMENT THEORIES

İbrahim Tuğrul ÇINAR¹

Öz

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Geliş Tarihi: 02.01.2024

Kabul Tarihi: 20.03.2024

JEL Kodları: O18, R42,
R58.

Avrupa Komisyonu, ulaştırma sistemlerinin bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkı yapacağına inanmaktadır. Bunun yanında, bölgesel düzeyde ekonomik kalkınmayı açıklamayı amaçlayan teorik yaklaşımlar -en azından Avrupa Birliği açısından- her zamankinden daha karmaşık problemlere cevap vermek zorunda kalmaktadır. Örneğin merkez-çevre yaklaşımı çerçevesinde ele alınacak olursa, Avrupa'nın merkezinde, lokasyonun önemli olduğu yönündeki teorik beklentiyi doğrulayan başarılı bölgeler bulunmaktayken, işsizliğin giderek yükseldiği ve ekonomik canlılığını yitirmeye başlayan fakat merkezi bir konumda bulunan bölgeler de vardır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliğinin büyük önem attığı ulaştırma politikasının ve bunun bir aracı olarak Trans-Avrupa Ulaştırma Ağının teorik dayanaklarının ne olduğunu ve şimdiye kadar ortaya konan kalkınma teorilerinin ne açılardan Avrupa Birliğinin bu yaklaşımının ve politikasının arka planını desteklediğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışma, betimsel bir yöntem üzerinden Avrupa Birliği'nin Ortak Ulaştırma Politikası'nın teorik temellerinin değerlendirilmesini yapmaktadır. Sonuç olarak Ortak Ulaştırma Politikası, başlangıçta Neoklasik yakınsama hipotezi ile en yakın uyumu gösterirken, keynesyen yaklaşım ve yeni ekonomik coğrafya yaklaşımlarının politikanın ilerleyen yıllardaki şekillenmesinde katkı yaptığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Teorileri, Avrupa Birliği Ulaştırma Politikası, Bölgesel Gelişme.

Abstract

The European Commission views transportation systems as crucial for regional development. However, theories explaining regional economic development, particularly within the European Union, face increasingly complex challenges. For instance, the center-periphery model shows that while some central European regions thrive, supporting the theory that location is key, others in similar central locations suffer from growing unemployment and economic downturns. This study aims to uncover the theoretical basis behind the European Union's transportation policy and the Trans-European Transport Network, examining how existing development theories support the European Union's strategy and policies. It analyzes the theoretical underpinnings of the European Union's Common Transportation Policy using a descriptive approach. The findings indicate that the Common Transportation Policy initially aligned most closely with the neoclassical convergence theory, but over time, both Keynesian and new economic geography theories have influenced the policy's evolution.

Keywords: Development Theories, European Union Transportation Policy, Regional Development.

Article Info

Research Article

Article History

Received: 02.01.2024

Accepted: 20.03.2024

JEL Codes: O18, R42, R58

Atf vermek için / To cite: Çınar, İ. T. (2024). Avrupa Birliği Ulaştırma Politikasının Kalkınma Teorileri Perspektifinden Değerlendirmesi. *Aizanoi Academia*, 2(1), 17-28.

¹ Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, itcinar@anadolu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8913-7166

Giriş

Avrupa Komisyonu, ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınma üzerinde önemli etkileri olan ulaştırma sistemlerinin Avrupa'nın refahı için temel olduğuna ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkı yapacağına inanmaktadır (Vickerman 1995; Schürmann, Spiekermann ve Wegener, 2002). Bunun yanında, Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan büyük bir Tek Pazar fikri, bölgeleri birbirine bağlayan verimli bir ulaştırma ağı olmadan bir anlam ifade etmeyecektir. Çünkü, Avrupa Birliği'nde ekonomik bütünleşme esasen malların, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımına dayanmaktadır (Saatçioğlu ve Çelikok, 2017). Böylece 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmasıyla başlayan süreçle birlikte ortak bir ulaştırma politikası ve Trans-Avrupa Ulaştırma Ağı (Trans-European Transport Network, TEN-T) fikri, Avrupa Birliğinin en önemli girişimlerinden birisi olarak ön plana çıkmıştır (Schürmann vd. 2002).

Bunun yanında, bölgesel düzeyde ekonomik kalkınmayı açıklamayı amaçlayan teorik yaklaşımlar -en azından Avrupa Birliği açısından- her zamankinden daha karmaşık problemlere cevap vermek zorunda kalmaktadır. Örneğin merkez-çevre yaklaşımı çerçevesinde ele alınacak olursa, Avrupa'nın merkezinde, lokasyonun önemli olduğu yönündeki teorik beklentiyi doğrulayan başarılı bölgeler bulunmaktayken, işsizliğin giderek yükseldiği ve ekonomik canlılığını yitirmeye başlayan fakat merkezi bir konumda bulunan bölgeler de vardır (Rodriguez-Pose, 2018; Diemer, Rodriguez-Pose, Iammarino, Storper, 2022). Yelpazenin diğer tarafında, merkez-çevre teorisinin öngördüğü gibi en geri kalmış bölgeler çevre bölgelerde yer alırken, İskandinav ülkeleri gibi müreffeh çevre bölgeleri de bulunmaktadır. Dahası, Avrupa'da ekonomik olarak en hızlı büyüyen bölgelerden bazıları en dışarıdaki bölgeler arasında yer almaktadır (Diemer et al., 2022). İlaveten, yakınsama hipotezi açısından bakılacak olursa elimizdeki ampirik kanıtlar sadece homojen yapıya sahip bölgeler veya aynı ülkenin bölgeleri arasında yakınsamaya işaret etmektedir. Bu durumda bile yakınsamanın çok yavaş olacağı ve hatta istatistiksel olarak çok anlamlı olmadığı ortaya konmuştur (Lall ve Yılmaz, 2001).

Buradan hareketle, Avrupa Birliğinin büyük önem atfettiği ulaştırma politikasının ve bunun bir aracı olarak Trans-Avrupa Ulaştırma Ağı'nın teorik dayanaklarının ne olduğu ve şimdiye kadar ortaya konan kalkınma teorilerinin ne açılardan Avrupa Birliğinin bu yaklaşımının ve politikasının arka planını desteklediği bu çalışmanın araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu çalışma, Avrupa Birliğinin ulaştırma politikasını bölgesel kalkınmanın teorik temelleri üzerinden bir karşılaştırmasını yapmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın ilerleyen bölümleri şu şekilde organize edilmiştir. Birinci bölümde Avrupa Birliği'nin ortak ulaştırma politikası ve bu kapsamda Trans-Avrupa Ulaştırma Ağı tarihsel bir perspektiften ele alınacaktır. İkinci bölümde, ulaştırma ve taşımacılığın bölgesel kalkınma teorileri içerisindeki yeri alt başlıklar halinde incelenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise bu kapsamda farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde Avrupa Birliği Ulaştırma Politikası özelinde bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılacaktır.

1. Ortak Ulaştırma Politikası ve Trans-Avrupa Ulaştırma Ağı

Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması altı ülke tarafından (Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Batı Almanya ve Hollanda) 1957 yılında imzalandığında ortak bir ulaştırma

politikasına anlaşma metninde zaten atıfta bulunuluyordu. Gümrük vergilerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere yönelik ortak bir ticaret politikasının benimsenmesinin yanı sıra, Roma Anlaşması; “Üye devletler arasında kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılmasını” ve açıkça “ortak bir ulaştırma politikasının başlatılmasını” öngörmektedir. Buna rağmen, 1957 yılında kararlaştırılan hedeflerin somut siyasi tedbirlere dönüştürülmesi için neredeyse otuz yıl geçmesi gerekecektir (Saatçioğlu ve Çelikkok, 2017). Bu gecikme, Roma Anlaşmasının ulaştırma politikasını esasen üye devletlerin takdirine bırakmasından kaynaklanmıştır (Finger, Bert ve Kupfer 2015).

1980’li yıllarda Avrupa Parlamentosu'nun Avrupa Konseyi aleyhine Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) nezdinde açtığı ve 1985 yılında karara bağlanan “harekete geçmeme” davası, Avrupa Topluluğu için aktif bir ulaştırma politikasının formüle edilmesinin ve Avrupa’da gerçek anlamda ortak bir ulaştırma politikasının başlangıcı olarak kabul edilebilir (Finger vd., 2015). Bu tarihten sonra hızlı adımların atıldığı gözden kaçmamaktadır. Haziran 1985’te Milano’da bir araya gelen devlet ve hükümet başkanları, 1992 yılına kadar mal taşımacılığında serbest bir pazar oluşturulmasını öngören “İç Pazarın Tamamlanması” başlıklı beyaz kitabı açıkladılar. Kasım 1985’te ise Ulaştırma Bakanları Konseyi aynı yönde bir karar alarak 1992 yılından itibaren sadece sınır ötesi taşımacılıktaki miktar kısıtlamalarının kaldırılmayacağını, aynı zamanda geçiş ücretleri veya motorlu taşıt vergileri gibi rekabeti bozan diğer unsurların da uyumlaştırılacağını ilan etti (Birleşmiş Milletler, 2005; Özer ve Kişi, 2011; Servantie, 2014; Finger vd., 2015).

1986 yılında Avrupa Topluluğuna üye olan Portekiz, 1990 yılında üye ülkelerin ulaşım altyapılarının entegrasyonunu sağlayabilmek amacıyla bir Avrupa Altyapı Ajansı kurulması önerisiyle ortaya çıktı. Avrupa Komisyonu bu kapsamda “Trans-Avrupa Ağlarına Doğru” başlıklı bir rapor hazırladı. Fakat İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya bir ajans önerisine çok sıcak bakmadı. Bu nedenle Avrupa Altyapı Ajansı fikri ortadan kaldırıldı (Birleşmiş Milletler 2005). Ancak Trans-Avrupa Ağları (Trans-European Network, TEN) fikri ve ismi oldukça çekiciydi. Bu nedenle “Trans-Avrupa” olarak da adlandırılan çeşitli ek ağlar ortaya çıktı. Daha sonra TEN diğer sektörlere de genişletilmiş, iletişim ve enerji altyapıları TEN şemsiyesi altına alınmıştır.

Şubat 1992’de Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Avrupa Birliği (AB) resmen kurulmuş ve AB çapında ortak bir ulaştırma politikasının oluşturulmasının yanı sıra, ulaştırma güvenliği, ekonomik ve sosyal uyum ve özellikle de çevrenin korunması konuları ilk kez ele alınmıştır (Servantie, 2014; Saatçioğlu ve Çelikkok, 2017). O tarihten itibaren “Trans-Avrupa Ağları” (TEN) oluşturmak amacıyla üye devletlerin ulaştırma altyapısının entegrasyonunu takip etmek AB'nin bir amacı haline gelmiştir (Birleşmiş Milletler 2005). Bugün, ortak ulaştırma politikası Avrupa Birliği'ndeki tek pazarın temel direğidir. Kişilerin, hizmetlerin ve malların serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi açısından hayati önem taşımaktadır (Vickerman 1995; Schürmann, Spiekermann ve Wegener, 2002; Saatçioğlu ve Çelikkok, 2017).

2. Kalkınma Teorilerinde Ulaştırma ve Taşımacılığın Yeri

Kalkınma teorileri farklı başlıklar ve kategoriler altında sınıflandırılabilir olsa bile bu çalışmada dört teorik yaklaşım temelinde bir sınıflamaya gidilmiştir. Bu açıdan önce neoklasik

yaklaşım, ardından içsel büyüme teorileri, keynesyen yaklaşım ve son olarak yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı alt başlıkları altında inceleme yapılmıştır.

2.1. Neoklasik Teori

Neoklasik yaklaşımın temeli, Solow'un (1956) mutlak yakınsama (veya β -yakınsama) hipotezine dayanmaktadır. Solow (1956), tüm ekonomiler için ortak bir durağan duruma ulaşılan kadar daha düşük gelirli ekonomilerin yüksek gelirli ekonomilerden daha hızlı büyüyeceğini öngörmektedir. Bu yakınsamayı teşvik eden mekanizma, sermayenin azalan marjinal verimliliği ve yeniden üretilebilir faktörlerin sabit veya azalan getirileri ile gerekçelendirilmektedir. Ekonomiler durağan durumdan ne kadar uzaksa, o kadar hızlı büyüyeceklerdir. Bu fikir, aşağıdaki eşitlik yardımıyla formüle edilmektedir:

$$\Delta \ln y_{i,t} = a + b \ln y_{i,0} + u_t \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de, her ekonominin kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYH) büyüme oranı ($\Delta \ln y_{i,t}$) başlangıç seviyesiyle ($\ln y_{i,0}$) ilişkilidir. Kişi başına düşen GSYH'nin başlangıç seviyesinin durağan durumdan uzaklığı ne kadar büyükse, yakınsama oranı da o kadar büyük olur. Eşitlik (1)'deki, sabit terim " a " tüm ekonomiler için ortak durağan durumu temsil eder. $b=(1-e^{-\lambda T})$, yakınsama katsayısı olarak bilinirken; λ yakınsama oranını veya hızını temsil eder. Eşitlik (1)'de, i ülkeleri veya bölgeleri, t ise zamanı temsil etmektedir.

Neoklasik yakınsama hipotezine göre, belirli bir dönemde bölgeler arasında var olabilecek asimetrikler ve dengesizlikler geçicidir ve üstesinden gelinebilir. Çünkü, neoklasik yaklaşımın arkasında yatan serbest rekabet ve üretim faktörlerinin tam hareketliliği gibi örtük varsayımlar, uzun vadede çeşitli bölgeler arasındaki gelir seviyelerinin birbirine yaklaşmasına ve böylece eşitsizliklerin ortadan kalkmasını beraberinde getirmektedir.

Yakınsama mekanizması, üretim faktörlerinin arz ve talep kanunu çerçevesinde serbestçe bölgeler arasında hareket etmesine ve bu kanal üzerinden faktör fiyatlarının eşitlenmesine dayanır. Örneğin, geri kalmış bölgelerde emek faktörü daha ucuz ve dolayısıyla ücretler daha düşük iken, gelişmiş bölgelerde daha yüksek ücretler vardır. Emeğin, düşük ücretli bölgeden daha yüksek ücret elde etme imkanına sahip olduğu bölgelere geçmesi, geri kalmış bölgelerde emek arzının azalmasına ve dolayısıyla ücretlerin yükselmesini beraberinde getirir. Bu şekilde, emek faktörünün mükemmel hareketliliği ve transferi, uzun vadede, bölgeler arasında ücretlerin eşitlenmesiyle sonuçlanacaktır. Sermaye stoku da benzer bir süreçle eşitlenir. Sermayenin getirisi karlılığı ile ölçülür. Sermayenin azalan marjinal verimliliği nedeniyle, sermaye stokunun daha düşük olduğu geri kalmış bölgelerde karlılık daha yüksektir. Bunun yanında, sermaye stokunun daha yüksek olduğu bölgelerde marjinal verimliliği daha düşüktür ve dolayısıyla karlılığı da daha düşüktür. Dolayısıyla yüksek karlılık, üretim faktörlerinin tam hareketliliği varsayımı altında sermayeyi geri kalmış ve sermaye stoku daha düşük bölgelere çekecektir. Uzun vadede, emek ve sermaye faktörlerinin daha yüksek ücret ve getiri arayışıyla hareket etmesi, üretim faktörlerinin bölgeler

arasında eşit dağılımıyla sonuçlanacak, gelir seviyelerini eşitleyecek ve bölgeler arası asimetriyi azaltacaktır.

Esasen neoklasik yaklaşımda dolaylı olarak ulaşım ve nakliye maliyetleri kilit bir rol oynamaktadır. Faktör hareketliliğinin mükemmel olması için nakliye maliyetlerinin sıfıra yakın olması gerekir. Ancak bu sayede üretim faktörleri bölgeler arasında serbestçe hareket edebilecektir. Yakınsama hipotezinin, şimdiye kadar bu alanda yapılmış çalışmalarla desteklenmiş pek çok kısıt bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şu şekilde ifade edilebilir:

(i) Üretim faktörlerinin hareketliliğini belirleyen tek unsur, faktör fiyatları değildir. Ulaşım maliyetleri, mesafe, bölgelerin gelişmişlik düzeyi ve altyapı seviyesi, bölgenin sosyal yapısı ve kültürü, kentsel veya kırsal alan tercihleri gibi faktörlerin hepsi, üretim faktörlerinin hareketliliğini etkileyen nedenler arasındadır (Fuente ve Vives, 1995; Lall ve Yılmaz, 2001);

(ii) Yakınsama hipotezi, faktör ücretlerindeki farklılıklar konusunda açık olsa da çevre bölgelerdeki üretim faktörleri talebini etkileyen diğer unsurlara ilişkin bir açıklama sunmamaktadır (Lall ve Yılmaz, 2001);

(iii) Ampirik çalışmalar, sadece homojen yapıya sahip ekonomiler veya aynı ülkenin bölgeleri arasındaki yakınsamaya işaret etmektedir. Bu durumda dahi yakınsama yavaş gerçekleşmektedir. Bölgelerin yapıları arasındaki farklar daha büyük olduğunda ise, yakınsama mekanizması çalışmıyor gibi görünmektedir (Lall ve Yılmaz, 2001). Bu da yapısal faktörlerin dikkate alınması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu gerçek, ülkelerin en az tercih edilen bölgelere kaynak transferi yoluyla yakınsamayı desteklemek için bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde politikalar geliştirmesinin arka planını oluşturmaktadır.

Neoklasikler tarafından savunulan mutlak yakınsamaya (β -yakınsama) alternatif olarak Barro, Sala-i-Martin, Blanchard ve Hall (1991) tarafından koşullu yakınsama kavramı ortaya atılmıştır. Koşullu yakınsama fikri, ekonomiler arasındaki yakınsamanın beşeri sermaye, teknik ilerleme, kamu politikaları, sermaye birikimi veya uluslararası ticaret gibi yapısal faktörlere bağlı olduğu temel β -yakınsama modelinin yeniden formüle edilmiş bir hali olarak görülebilir (Lall ve Yılmaz, 2001). Koşullu yakınsama yaklaşımına göre ekonomiler ancak istisnai durumlarda ve yapısal faktörleri benzer olduğunda ortak bir durağan duruma doğru yakınsarlar. En yaygın durumda, her ekonomi kendisini karakterize eden yapısal faktörlere bağlı olarak farklı bir durağan duruma yakınsayacaktır.

2.2. İçsel Büyüme Teorisi

Romer'e (1994) göre ekonomik büyümenin doğasını anlamak, büyüme teorisyenleri için gerçek bir meydan okumadır. İçsel büyüme yaklaşımı, Romer'in (1986 ve 1994) de aralarında olduğu 1980'li yıllarda ortaya çıkmaya başlayan bir dizi teorik ve ampirik çalışmayı kapsamaktadır. Bu çalışmalar, ekonomik büyümenin, ekonomik sisteme içkin olduğunu, sistemin dışındaki unsurların (neoklasiklere teknoloji dışsal kabul edilmektedir) bir sonucu olmadığını vurgulamaları ve kişi başına düşen gelirdeki büyümeyi açıklamak için dışsal faktörlere başvurmamaları bakımından neoklasik büyümeden farklılaşmaktadır.

Yakınsama hipotezinin aksine içsel büyüme teorisi, yakınsamanın ölçüğe göre artan getirili (beşeri sermaye, teknoloji, inovasyon) belirli yapısal faktörler tarafından koşullandırıldığını ve ekonomilerin her birinin yapısına göre farklı durağan durumlara doğru yakınsadığını savunmaktadır. İçsel büyüme yaklaşımı, log-lineer bir model kullanılarak aşağıdaki gibi sunulabilir:

$$\Delta \ln y_{i,t} = a + b \ln y_{i,0} + \gamma_j \ln X_{i,t} + u_t \quad (2)$$

Eşitlik (2)'de X , ekonomileri birbirinden farklılaştıran yapısal faktörleri (fiziksel sermaye, beşeri sermaye ve teknoloji) göstermektedir. Ampirik sonuçlar, içsel büyüme modeli bağlamında bile yakınsamanın garanti olmadığını göstermektedir (Faini, 1996). Romer'e (1994) göre büyüme hakkında ekonomistler tarafından yaygın olarak kabul edilen beş gerçek vardır:

- (i) Bir piyasa ekonomisinde, endüstriler arası ve endüstri içi rekabet içinde olan çok sayıda firma vardır;
- (ii) Endüstriler arası ve endüstri içi rekabet, bilgi için (bilgi ve teknolojik ilerlemenin kamu malı olduğu varsayımıyla) geçerli değildir;
- (iii) Rekabetin geçerli olduğu girdiler iki katına çıkarıldığında, iki kat fazla çıktı elde edilir (ölçüğe göre sabit getiri hipotezi). Dolayısıyla üretimi/çıktıyı fiziksel olarak çoğaltmak mümkündür.
- (iv) Teknolojik ilerleme insan faaliyetlerinden kaynaklanır, içseldir, yani ne kadar çok insan kendini belirli bir konuyu araştırmaya adanmış olursa ilerleme kaydedilmesi o kadar olasıdır. Keşifler tesadüfen yapılmış olsa bile, bunlar insan sermayesi ile ilişkili faaliyetlerin sonucudur;
- (v) Birçok birey ve firma, yenilikler yoluyla piyasa gücü ve tekel pozisyonu elde eder. Çünkü bilginin rekabetçi olmamasına rağmen patent kullanımı, patent sahiplerine, diğer aktörlerin bilgiyi kullanmasını engelleme imkanı verir.

Romer (1986) ve Lucas (1988) gibi içsel büyümenin öncü çalışmaları, sadece (i), (ii) ve (iii) faktörleri dikkate alan neoklasik modelden farklı olarak, teknolojik ilerlemeyi açıklamak için (iv) faktörü çalışmalarına dahil etmiştir. Oysa neoklasik yaklaşımda teknoloji dışsal, yani sadece zamanın bir fonksiyonu olarak görülmektedir. Romer (1994) ayrıca bazı içsel büyüme modellerinin (v) faktörü de çalışmalarına dahil etmeye çalıştıklarına işaret etmektedir. Tekel karlarını da içeren bu modeller Neo-Schumpeteriyen veya eksik rekabet modelleri olarak bilinmektedir. Örneğin, Tamura (1991), "gelişmiş ülkeler ve nesiller arası yakınsama kanıtlarından hareketle" hem büyüme oranlarının hem de kişi başına gelir seviyelerinin yakınsamasını açıklayan bir içsel büyüme modeli kullanmaktadır. Tamura'ya (1991) göre, gelir yakınsaması beşeri sermayenin yakınsaması yoluyla sağlanmaktadır. Mekanizma nispeten basittir; toplumda en fazla bilgiye sahip olan bireyin, o toplumda "bilginin sınırını" temsil ettiğini düşünürsek, söz konusu bireyin ek bir bilgi edinmesi, diğer bireylere kıyasla oldukça zor olacaktır. Çünkü bu birey, toplumda var olan bilgiye zaten sahiptir. Öte yandan, diğer aktörler toplumda var olan mevcut bilgiyi taklit ve yayılma yoluyla çok daha kolay şekilde edinebilecektir. Tamura (1991), eğitim, araştırma ve patent korumasındaki kusurları, beşeri sermayenin yakınsamasının nedenleri arasında

gösterir. Bu bakımdan, üretim faktörlerinin hareketliliğine başvurmadan yakınsamayı öngörmektedir.

2.3. Keynesyen Teori

Keynesyen teoriye göre bölgesel dengesizlikler geçici değil, kalıcıdır. Bu yaklaşımda, neoklasik analizin serbest rekabet ve üretim faktörlerinin tam hareketliliği varsayımlarının gerçekçi olmadığı vurgulanarak talep güçlerinin önemi vurgulanmalıdır. Başta işgücü olmak üzere faktörlerin mükemmel hareketliliğinin olmadığı varsayımı esasen, kalkınmanın en başından itibaren daha gelişmiş bölgelerin lehine olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu açıdan Myrdal (1974) ekonomik gelişmenin, daha yüksek gelirli bölge lehine döngüsel ve birikimli bir süreç olduğu sonucuna varmaktadır.

Keynesyen yaklaşımda bölgesel farklılıklar, yavaş veya kusurlu denebilecek düzeyde bir faktör hareketliliğine izin veren ve dolayısıyla neoklasik yaklaşımın faktör ücretlerinin eşitlenmesine izin veren tam rekabet senaryosunu engelleyen piyasa kusurları ile açıklanmaktadır. Verimlilik, üretim teknikleri ve ölçek ekonomilerinde olduğu gibi, bölgeler arasında da farklılık göstermektedir. Sonuç olarak, daha gelişmiş bölgeler, daha fazla talep nedeniyle, üretim faktörleri için daha cazip hale gelmektedir. Bu sayede bu bölgeler ölçek ve verimlilik getirilerinde kazanımlar elde etmektedir. Bu döngüsel süreç daha az gelişmiş bölgelerin arayı kapatmasını zorlaştırmakta ve daha gelişmiş bölgelerde kalkınma kutuplarının oluşmasını desteklemektedir (Myrdal, 1970). Bu kutuplaşma olgusu, bölgesel asimetrisi daha da kötüleştirerek en müreffeh bölgelerin diğerlerinin aleyhine gelişmesine izin verir. Bu süreç, örneğin, belirli bir bölgenin ihracatına yönelik pozitif dışsal bir şokla başlatılabilir. İhracattaki bu artış daha fazla üretim, uzmanlaşma, inovasyon kapasitesi veya üretim maliyetlerinde azalma yoluyla daha fazla üretkenliğe yol açar. Verimlilikteki bu artış ürün fiyatlarını düşürerek bölgenin üretimini daha rekabetçi hale getirir ve ihracatın daha da artmasına yol açar. Dolayısıyla mekanizma döngüsel bir şekilde işlemekte ve dışsal bir şokla başlangıçta avantaj elde eden bir bölgeye sürekli fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda, keynesyen yaklaşımda ulaştırma maliyetlerindeki düşüş veya daha verimli ulaştırma sistemleri, bölgesel ayrışmaya katkıda bulunmakta en rekabetçi bölgelere fayda sağlamaktadır.

2.4. Yeni Ekonomik Coğrafya Teorisi

Yeni Ekonomik Coğrafya (New Economic Geography, NEG) yaklaşımı, neoklasik yaklaşımın yakınsama ile ilgili umut vadeden yaklaşımını sorgulamaktadır. NEG, 1990'larda Krugman (1991) tarafından başlatılan ve günümüzde mekansal iktisadın başlıca alanlarından biri haline gelen analitik bir çerçevedir (Schmutzler, 2002; Fujita ve Mori, 2005). Fujita ve Mori (2005), ilk NEG çalışmalarını, günümüzdeki NEG eğilimlerinden ayırmaktadır. Fujita ve Mori'ye (2005) göre, NEG teriminin kapsadığı çalışmalar dört temel öncüle sahip olmakla karakterize edilmektedir:

(i) Bu yaklaşım, geleneksel ekonomik coğrafya teorilerinden Genel Denge Modeline verdiği önem ile ayrışır;

(ii) Bireysel üretici düzeyinde ölçeğe göre artan getiri; bu sayede ekonomiler “arka bahçe kapitalizmine (backyard capitalism)”, yani kendileri için üretim yapan küçük gruplara dönüşmeyecektir;

(iii) Tüketicilerin ve üretim faktörlerinin hareketliliği yığılma (agglomeration) için bir ön koşuldur;

(iv) Ulaşım maliyetleri, lokasyonu önemli bir konu haline getirir.

Geleneksel NEG üç tür model kullanmıştır; merkez-çevre modelleri, bölgesel ve kentsel sistem modelleri ve uluslararası modeller (Fujita ve Mori, 2005). Geleneksel NEG'de, faktörlerin hareketliliği ve ulaşım maliyeti bir yığılmanın oluşmasında temel unsurlardır (Faini, 1996). Yakınsama ve bunun tam tersi olan ıraksama süreçlerini ortak bir analitik çerçevede bir araya getirmek NEG'in literatüre en büyük katkısıdır (Puga, 2002). Bu sayede, kümelenmeleri teşvik etmenin avantajları ile kümelenmenin meydana getirebileceği eşitsizlikler arasındaki değiş tokuşları anlamak mümkün hale gelmektedir.

Geleneksel NEG modelleri esasen statiktir. Fujita ve Mori'nin (2005) de belirttiği gibi, ekonomi dengeye ulaştığında, dışsal şoklar haricinde ekonomide bir değişiklik olması beklenmez. Bu da geleneksel NEG modellerinin yığılmanın inovasyon üzerindeki olası etkilerini dikkate almadığı göstermektedir. Oysa Frenken, van Oort ve Verburg (2007) tarafından ortaya konulan ilişkili ve ilişkisiz çeşitlilik konsepti, birbiriyle bilişsel olarak yakın üreticilerin bir arada bulunmasının yeni ürünler ve yeni pazarlar üzerinden inovasyonu ve ekonomik gelişmeyi desteklediğini ortaya koymaktadır (Boschma ve Iammarino, 2009; Boschma, Minondo ve Navarro, 2013). Bu durum, dinamik ve bu gerçekliğin modele dahil edilmesine izin veren bir teorik çerçeveye ihtiyaç duyulduğunu açıkça göstermektedir. İkinci nesil NEG modellerinin getirdiği yenilik işte tam da budur.

Merkez-çevre modeli Krugman (1991) tarafından ortaya atılmıştır ve NEG için ilk teorik temeldir. Aynı zamanda ulaşım altyapısına yapılan yatırımların bölgelerin gelişimini nasıl etkileyebileceğini açıklamak için de önemli bir modeldir. Bu model, şirket düzeyinde artan gelirlerin, ekonominin mekansal yapısını etkileyebilecek ulaşım maliyetleri ve faktör hareketliliği ile nasıl etkileşime girdiğini göstermektedir.

Farklı varsayımlarla da olsa bölgesel farklılaşma eğilimi Krugman (1991) tarafından da savunulmuştur (agglomeration theory). Krugman (1991), bölgesel farklılıkların ölçeğe göre artan getiri, teknolojik ilerlemeden kaynaklanan dışsallıklar ve ulaşım maliyetlerindeki farklılıklarla açıklandığını savunmaktadır.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Avrupa Birliği, Roma Antlaşması'ndan bu yana, bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasını sağlamak ve Avrupa'da entegrasyonunu teşvik etmek için uyumlu bir ulaştırma politikasının önemini vurgulamıştır. Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin Ortak Ulaştırma Politikası'nın teorik temellerinin değerlendirmesi yapılmıştır.

Verimli ulaşım sistemleri yakınsama hipotezinde örtük olarak yer almaktadır. Bu sayede, işgücü ve sermaye hareketliliği artar, işlem maliyetleri azalır ve piyasalar daha rekabetçi hale gelir.

Ulaşım da dahil olmak üzere altyapıyı iyileştirerek, geri kalmış bölgelerin ekonomik faaliyetlerini canlandırabilir ve daha gelişmiş bölgeleri yakalamasına yardımcı olabilir. Bunun yanında İçsel Büyüme Teorileri, beşeri sermaye, inovasyon ve bilgi yayılımı gibi faktörleri vurgulayarak ekonomik büyümeyi yönlendiren içsel süreçlere odaklanır. Ulaşım; malların, sermayenin, insanların (ve dolayısıyla bilginin) ve hizmetlerin hareketini kolaylaştırır. Daha iyi ulaşım altyapısı, fikirleri ve piyasaları birbirine bağlayarak inovasyonu teşvik edebilmektedir. Buna ilaveten, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırarak beşeri sermayeyi geliştirebilir.

Keynesyen Teoriler (Myrdal'ın bakış açısı da dahil olmak üzere) ekonomide toplam talebin önemini vurgular. Myrdal, daha zengin bölgelerin daha fazla kaynak çekmeye devam etmesi halinde bölgesel eşitsizliklerin artabileceği “birikimli nedensellik” kavramını tartışmıştır. Esasen Avrupa Birliği Ulaştırma Politikası ve TEN-T kapsamında gerçekleştirilen ve öngörülen yatırımlara yöneltilen en temel eleştiriler Keynesyen yaklaşım çerçevesinde gerekçelendirilmektedir. Örneğin, yeni ulaşım bağlantılarının birçoğunun çevre ülkeleri merkeze bağlamadığını, merkez ülkeler arasındaki bağları güçlendirdiğini ve böylece merkez ülke ve bölgelerin erişilebilirlik avantajlarını pekiştirildiği savunulmaktadır. Bunun yanında Keynesyen yaklaşım çerçevesinde bir başka açıdan ele alınacak olursa etkili ulaşım sistemleri ve altyapısı, ekonomik faaliyetlerin çevre bölgeler lehine yeniden dağıtılabilir. Kısacası teorik açıdan bakıldığında her iki etki de ortaya çıkabilir. Örneğin bir çevre bölge ile merkez bölge arasında yeni bir otoyol veya hızlı tren bağlantısı, çevre bölgedeki üreticilerin ürünlerini büyük şehirlerde pazarlamasını kolaylaştırır, ancak aynı zamanda bölgeyi merkezden gelen daha gelişmiş ürünlerin güçlü rekabetine maruz bırakabilir.

Yeni Ekonomik Coğrafya Teorileri, ekonomik faaliyetlerin gerçekleşeceği yerin belirlenmesinde ölçek ekonomilerinin, ulaşım maliyetlerinin ve yığılma ekonomilerinin rolünü vurgulamaktadır. Ulaşım maliyetlerinin azaltılması, diğer faktörlere bağlı olarak endüstrilerin daha fazla yoğunlaşmasına (yığılma dışsallıkları) ya da daha fazla dağılmasına yol açabilir.

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında Ortak Ulaştırma Politikası, Neoklasik yakınsama hipotezi ile en yakın uyumu göstermektedir. Üretim faktörlerinin ve malların bölgeler arasındaki hareketliliğini kolaylaştıran ulaşım altyapılarındaki iyileşmenin maliyetleri düşüreceği ve dolayısıyla yakınsama sürecini kolaylaştıracağı açıktır. Fakat ulaştırma maliyeti, mevcut altyapının kalitesine ek olarak, fiziksel veya fiziksel olmayan (ekonomik ve sosyal yapıdaki farklılıklar) serbest dolaşımın önündeki diğer engellerin var olup olmamasına bağlıdır. Bu nedenle Avrupa Birliğinin, yapısal fonlar aracılığıyla bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkları azaltmaya yönelik çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda yapısal fonlar (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracı) ile aday ülkelere yönelik fonlar kullanılarak bölgelerin yapısal farklılıklarının azaltılması ve bu sayede gelir yakınsamasının önündeki engellerin kaldırılması hedeflenmektedir. İlerleyen yıllarda ise Ortak Ulaştırma Politikası'nın, ekonomik faaliyetleri merkez bölgelerde yoğunlaştırırken çevre bölgeleri geride bırakabilecek merkezci güçlere karşı koymayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan keynesyen yaklaşım ve yeni ekonomik coğrafya yaklaşımlarının politikanın ilerleyen yıllardaki şekillenmesinde katkı yaptığı ifade edilebilir.

Buradan hareketle, AB'nin ortak bir ulaştırma politikasına vurgu yapmasının sadece keyfi bir karar olmadığı net olarak söylenbilir. Ulaştırmanın bölgesel kalkınma, entegrasyon ve yakınsamayı teşvik etmedeki rolünü kabul eden ekonomik teorilere derinlemesine dayanmaktadır. Bu politika belirli bir teorinin doğrudan sonucu olmasa da, bölgesel kalkınma ve entegrasyona bütüncül bir yaklaşım oluşturmak için birden fazla teoriden unsurlar almaktadır.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu alışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak yazar(lar) tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ıkar atışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar atışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Barro, R. J., Sala-i-Martin, X., Blanchard, O. J. ve Hall, R. E. (1991). Convergence across states and regions. *Brookings papers on economic activity*, 1991(1), 107-182.
- Birleşmiş Milletler (2005). "Development of Shipping and Ports in North-East Asia", *Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*. ST/ESCAP/2354, https://www.unescap.org/sites/default/files/pub_2354_fulltext.pdf, (Erişim tarihi: 20.09. 2023).
- Boschma, R. ve Iammarino, S. (2009). Related variety, trade linkages, and regional growth in Italy. *Economic geography*, 85(3), 289-311.
- Boschma, R., Minondo, A. ve Navarro, M. (2013). The emergence of new industries at the regional level in Spain: A proximity approach based on product relatedness. *Economic geography*, 89(1), 29-51.
- Diemer, A., Iammarino, S., Rodriguez-Pose, A. ve Storper, M. (2022). The Regional Development Trap in Europe. *Economic Geography*, 98(5), 487-509, <https://doi.org/10.1080/00130095.2022.2080655>
- Faini, R. (1996). Increasing returns, migrations and convergence. *Journal of Development Economics*, 49(1), 121-136.
- Finger, M., Bert, N. ve Kupfer, D. (2015). EU transport policy. *Transportation and economy*, 75, 4-9
- Frenken, K., Van Oort, F. ve Verburg, T. (2007). Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional studies*, 41(5), 685-697.
- Fuente, A. D. L. ve Vives, X. (1995). Infrastructure and education as instruments of regional policy: evidence from Spain. *Economic policy*, 10(20), 11-51.
- Fujita, M. ve Mori, T. (2005). Frontiers of the new economic geography. *Papers in Regional Science*, 84(3), 377-405.

- Krugman P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99, 483 - 499.
- Lall, S. ve Yilmaz, S. (2001). Regional economic convergence: Do policy instruments make a difference?. *The Annals of Regional Science*, 35, 153-166.
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of monetary economics*, 22(1), 3-42.
- Myrdal, G. (1970). *The Challenge of World Poverty: A World Anti-Poverty Program in Outline*. New York: Pantheon Books.
- Myrdal, G. (1974). What is Development?. *Journal of Economic Issues*. 8(4), 729-736.
- Özer, D. ve Kişi, H. (2011). Avrupa Birliği Ortak Ulaştırma Politikası ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 3(2), 79-100.
- Puga, D. (2002). European regional policies in light of recent location theories. *Journal of economic geography*, 2(4), 373-406.
- Rodriguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11, 189–209, <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
- Romer, P. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Romer, P. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 3-22.
- Saatçioğlu, C. ve Çelikok, K. (2017). Avrupa Birliği Ortak Ulaştırma Politikası Çerçevesinde Türkiye’de Uygulanan Ulaştırma Politikalarının Değerlendirilmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 80-90.
- Schmutzler, A. (2002). The New Economic Geography. *Journal of Economic Surveys*, 13(4), 355-379
- Schürmann, C., Spiekermann, K. ve Wegener, M. (2002, 27-31 Ağustos). Trans-European transport networks and regional economic development, *42nd Congress of the European Regional Science Association: “From Industry to Advanced Services – Perspectives of European Metropolitan Regions”*, Dortmund, Almanya.
- Servantie, D. (2014). Geçmişten Geleceğe AB Ulaştırma Politikası. <https://www.ikv.org.tr/images/files/GECMISTEN%20GELECEGE%20AB%20ULASTIRMA%20POLITIKASI.pdf>, (Erişim Tarihi:18.09.2023).
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94, <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Tamura, R. (1991). Income convergence in an endogeneous growth model. *Journal of Political Economy*, 99(3), 522-540.

Vickerman, R. W. (1995). The regional impacts of trans-European networks. *The Annals of Regional Science*, 29, 237-254.

TÜRKİYE CDS PRİMLERİ İLE BİST 100 ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN NEDENSELLİK ANALİZİ

CAUSALITY ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TÜRKİYE CDS PREMIUMS AND BİST 100 INDEX

Yavuz Odabaşı¹

Özet

Bu çalışmada CDS primleri ile BİST 100 Endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada söz konusu nedensellik ilişkisi 2013-2024 yılları arasına ait CDS primi değerleri ile BİST100 Endeksi değerleri kullanılarak Toda-Yamamoto nedensellik yöntemiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle her iki değişken için ADF ve PP birim kök testleri yapılmış, daha sonra Johansen eşbütünlük testi ile değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Eşbütünlük testi sonuçlarına göre iki değişken arasında eşbütünlük olduğu tespit edilmiştir. Son olarak; Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılarak değişkenler arasında nedensellik analizi yapılmış ve CDS primlerinden BİST 100 Endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak CDS primlerinde meydana gelen değişimler, BİST 100 endeksi üzerinde bir değişime neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: CDS Primi, BİST 100, Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi

Geliş Tarihi:05.01.2024

Kabul Tarihi:20.03.2024

JEL Kodları: H20, G20,
C20

Abstract

In this study, the causality relationship between CDS premiums and BIST 100 Index is analyzed. In the study, the causality relationship was tried to be determined by Toda-Yamamoto causality method using CDS premium values and BIST100 Index values for the period between 2013-2024. Firstly, ADF and PP unit root tests were performed for both variables, and then Johansen cointegration test was used to investigate whether there is a cointegration relationship between the variables. According to the results of the cointegration test, it was found that there is cointegration between the two variables. Finally, Toda-Yamamoto Causality Test was used to analyze the causality between the variables and it was found that there is a unidirectional causality relationship from CDS premiums to BIST 100 Index. As a result, changes in CDS premiums cause changes in the BIST 100 index.

Keywords: CDS Premium, BIST 100, Toda-Yamamoto Causality Test.

Article Info

Research Article

Article History

Received: 05.01.2024

Accepted: 20.03.2024

JEL Codes: H20, G20,
C20

Atıf vermek için / To cite: Odabaşı, Y. (2024). Türkiye Cds Primleri İle Bist 100 Endeksi Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analiz. *Aizanoi Academia*, 1(2), 29-39.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, yavuz.odabasi@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0895-7790

Giriş

Dünya üzerinde üretim sürecinin en önemli kaynaklarından birisi hiç şüphesizdir ki sermaye faktörüdür. Güçlü bir ekonomik yapının olmazsa olmaz kuralı olan mal ve hizmet üretiminin sağlanabilmesi, finansal sermayenin yatırımlar yoluyla fiziki sermayeye dönüştürülmesi ile mümkündür. Küreselleşme süreci ile birlikte; mal ve hizmetlerin ülkeler arasında serbest bir şekilde hareket etme durumu finansal sermaye için de geçerlidir. Bu süreçle birlikte sermaye kavramı da ulusal düzeyden uluslararası düzeye geçiş yapmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelere doğru oluşan sermaye akışı, üretim artışını sağlayacak yatırımlara kanalize edildiğinde büyüme sürecini olumlu yönde etkileyecek ve hızlandıracaktır. Sermaye akışının sağlanabilmesi hem yerli hem de yabancı yatırımcıların piyasaya daha yüksek oranda katılımı ile mümkündür. Bu süreçte yatırımcılar için karar verme sürecinde en önemli etmenlerden birisi risk faktörüdür. Yatırımcılar yatırım yapmak istedikleri ekonomik yapı ile ilgili risk düzeyi hakkında bilgi sahibi olmak isterler. Bu süreçte CDS'ler, ülkelerin ekonomik ve finansal açıdan sahip oldukları risk düzeyi hakkında yatırımcılara bilgi sunan önemli göstergelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kredi temerrüt takası (Credit Default Swap) olarak ifade edilen CDS'ler ilk olarak 1995 yılında, ABD merkezli yatırım bankası olan JP Morgan tarafından finans piyasasına dahil edilmiştir. CDS'ler; alacaklıya teminat durumu ile ilgili varlıkta oluşabilecek değer kaybı ya da zarara karşı koruma rolü üstlenen, kredi türev piyasalarında çok kullanılan ve risk yönetimi sürecinde sıklıkla başvurulan türev araçlardan birisidir. Kredi Temerrüt Takası, alacaklının karşılaşılabileceği alacağın ödenmemesi riskini, belirli ücret karşılığında başka bir tarafa aktarılmasını sağlayan bir nevi sigortadır (Danacı vd. 2017, s.68). Ülkelerin kredi riskinin daha iyi değerlendirilebilmesi açısından CDS'ler, tahviller ve swaplar gibi geleneksel finansal enstrümanlara göre yatırımcılara önemli ipuçları sunarak, kredi riskinin farklı açılardan değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. CDS'lerin primlerini diğer kredi risk ölçütlerinden ayıran en önemli özelliği, primlerin günlük bazda çok düzenli bir şekilde ayarlanması, güncel piyasa koşullarını ve piyasalarda meydana gelen her yeni durumu hızlı bir şekilde yansıtması olarak ifade edilebilir (Kılıcı, 2017, s. 75).

CDS'lerde meydana gelen artışlar, söz konusu ülkede borçlanma maliyetlerinin yükselmesine, ülkenin ekonomik ve finansal açıdan riskli düzeyde görülmesine neden olmaktadır. Bu durum hem yerli hem de yabancı yatırımcıyı olumsuz yönde etkilemekte ve yatırım yapma konusunda isteksizleştirmektedir. Türkiye'de olmak üzere birçok ülkenin CDS'lerinde meydana gelen artışlar, özellikle yabancı yatırımcının daha az riskli gördükleri ülkelere doğru yönelmesine sebep olmaktadır. BİST 100 Endeksinin de bu durumdan etkilendiği görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle konu ile ilgili literatür araştırmalarına, sonrasında ise CDS primleri ve BİST 100 endeksi arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan analiz ve testlerin sonuçlarına değinilmektedir. Son olarak sonuç kısmında mevcut bulgular değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Literatür

Kredi temerrüt takası (Credit Default Swap) finansal risk değerlendirilmelerinde son zamanlarda önemli bir kriter olarak ele alınmaktadır. Bu nedenden dolayı literatürde konu ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Aşağıda konu ile ilgili yerli ve yabancı literatür çalışmaları ile bilgiler özetle sunulmaya çalışılmıştır.

Chan-Lau ve Kim (2004) yaptıkları çalışmada, 2001-2003 yılları arasındaki günlük verileri kullanarak, Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Kolombiya, Meksika Filipinleri, Venezüella ve Brezilya'ya ait, hisse senedi ve tahvil fiyatları ile CDS primleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analizlerinde Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanmışlardır. Analiz

sonuçlarına göre; CDS primleri ile hisse senedi fiyatları arasında seçilen ülkeler arasından sadece Venezuela ve Rusya için eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Fung vd. 2008 yılında yaptıkları çalışmada ABD borsası ve CDS primleri arasında piyasa çapındaki ilişkiyi 2001-2007 dönemi için incelemişlerdir. Konuyu VAR modeli, Granger nedensellik testi aracılığıyla analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre; CDS'ler ve Amerikan borsası arasındaki ilişkinin varlığı, söz konusu referans varlığın kredi kalitesine bağlıdır. Elde edilen bulgular; hisse senedi piyasası ve CDS'ler arasında, fiyatlama ve oynaklık açısından karşılıklı bilgi geri bildirimini olduğunu vurgulamıştır. CDS piyasasının oynaklık yayılımında hisse senedi piyasasından daha önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Çalışmalarında 2000-2002 dönemini ele alan Norden ve Weber (2009), kredi temerrüt takası (CDS), hisse senedi ve tahvil piyasaları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada zamanlar arası ortak harekete odaklanarak günlük, haftalık ve aylık, etki-tepki ilişkileri ve eşbütünleşmenin neden olduğu piyasalar arasındaki uyum incelenmiştir. Sonuçta; hisse senedi getirilerinin, CDS ve tahvil marj değişimlerine öncülük ettiği, CDS'lerdeki değişimlerin, birçok firma için tahvil marj değişimlerine neden olduğu, son olarak CDS'lerin; hisse senedi piyasasına, tahvil piyasasından daha duyarlı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Balı ve Yılmaz (2012) çalışmalarında hisse senetlerine ait getiriler ile CDS primleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada 2002-2012 dönemi için, haftalık değerler baz alınmak suretiyle, Türkiye'ye ait CDS primi değerleri ve İMKB 100 endeksine ait veriler kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; İMKB-100 ve CDS'ler arasında negatif bir korelasyon bulunmuştur. Bunun akabinde bu duruma uygun regresyon modelinin sınaması yapılmıştır. Söz konusu dönem için her bir yıl ayrı ayrı incelendiğinde, ağırlıklı olarak ters yönlü olmak üzere, CDS primlerinin İMKB-100 endeks getirilerinin en çok 2007 ve 2010 yıllarında etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Hancı (2014) çalışmasında Türkiye CDS primleri ile menkul kıymetler borsası arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma kapsamında Türkiye'de mevcut üretim seviyesi üzerinden, yaşanan krizlerle ilgili bir değerlendirme yapmaya çalışmıştır. Çalışmada veri olarak 2008-2012 dönemlerine ait CDS primi değerleri ile BİST 100'e ait getiriler kullanılmıştır. Hancı çalışmasında GARCH yöntemi kullanmış ve CDS primleri ile BİST 100 getirileri arasındaki volatilitiyi tespit etmeye çalışmıştır. Sonuç olarak ortalamaya geri dönüşlerin çok dirençli olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

ŞİT vd. (2014) yaptıkları çalışmada, CDS primleri ve politik risklerin, borsa üzerindeki olası etkilerini Türkiye için araştırmışlardır. Bu amaçla 2005-2014 dönemlerine ait veriler aylık bazda VAR analizi yardımıyla sınanmıştır. Analizde birim kök testi, varyans ayrıştırma, etki-tepki ve Granger Nedensellik testleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular; Türkiye'de politik risklerin ve CDS primlerinin borsa üzerinde etkili olmadığına işaret etmiştir.

Yenice ve Hazar (2015) çalışmalarında kredi temerrüt takasının (CDS) gelişmekte olan ülke borsaları üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışmıştır. Bu amaçla 2009-2014 tarihleri arasında Türkiye, Malezya, Brezilya, Çin, Arjantin ve Endonezya'ya ait 5 yıllık CDS'ler ile borsa endeksi kapanış verileri günlük bazda karşılaştırılmıştır. Veriler regresyon eğrisi tahmin modelleri ile analiz edilmiştir. CDS primleri ile endeks kapanış değerleri arasında altı ülkenin ikisinde anlamsız, diğerlerinde ise anlamlı ilişki bulunmuştur. Yatırımcıların, gelişmekte olan ülkelere yatırım kararlarını risk düzeyi açısından değerlendirirken, CDS primlerini göz önüne aldıkları sonucuna varılmıştır.

Başarır ve Keten (2016) çalışmalarında 2010-2016 dönemi itibarıyla, JP Morgan EMBI Endeksinde bulunan gelişmekte olan on iki ülkenin CDS primleri ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada, ilişkinin kısa ve uzun vadede değerlendirilebilmesi için

Granger nedensellik testi ve Johansen Kointegrasyon testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre; kısa vadede hisse senedi getirileri ve CDS'ler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak döviz kurları ile CDS primleri arasında ise; herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Danacı vd. (2017) çalışmalarında 2009-2015 dönemini kapsayan, CDS primleri ile büyüme arasındaki ilişkinin varlığını Türkiye özelinde araştırmışlardır. Bu amaç doğrultusunda gerekli sınamaların yapılabilmesi için ADF ve PP Birim Kök Testleri ile Toda-Yamamoto Nedensellik Testini kullanmışlardır. Analiz bulguları; iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine işaret etmiştir.

Kılıcı (2017) çalışmasında 2010-2016 dönemi için ekonomik ve finansal risk unsurları ile Türkiye CDS primleri arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analizde değişken olarak; Türkiye 5 yıllık CDS primleri makroekonomik göstergelerden enflasyon, işsizlik, büyüme oranı, reel efektif döviz kuru ve cari açık, finansal göstergelerden ise bankacılık sektörü takipteki krediler artış oranı, sermaye yeterlilik oranı ele alınmıştır. Çalışmaya göre söz konusu değişkenler arasındaki zayıf ilişki olduğu, değişkenler arasındaki açıklayıcılığın net olarak ortaya konulmadığı ifade edilmiştir. Engle-Granger Koentegresyon Testine göre ise; reel efektif döviz kuru ile bankacılık sektörü sermaye yeterliliği, takipteki krediler/toplam krediler ve BİST 30 değerleri ve CDS primleri arasında uzun dönemde ilişki tespit edilmiştir. Johansen Koentegresyon Testi sonucunda, BİST 30'da meydana gelen değişimler ile CDS primleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak; reel efektif döviz kuru ile CDS primleri arasında da uzun dönemde ilişki olduğu saptanmıştır.

Acaravcı ve Karaömer (2017) çalışmalarında Türkiye'de CDS primleri ile BİST100 endeksi arasındaki ilişkiyi haftalık verilerden yola çıkarak 2012-2017 dönemi için araştırmışlardır. Araştırmada VAR modelinden hareketle Granger nedensellik testi, varyans ayrıştırma ve etki-tepki analizlerine yer verilmiştir. Analiz sonuçları CDS primleri ile BİST 100 endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığını, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığını göstermiştir.

Bektur ve Malcıoğlu (2017) yaptıkları çalışmada, Türkiye'de CDS primleri ile BİST 100 Endeksi kapanış değerleri arasındaki ilişkiyi, günlük veriler yardımıyla 12.10.2000 - 17.02.2017 dönemi için incelemişlerdir. Çalışmada analiz tekniği olarak uygulanan Hatemi-J nedensellik testine göre; CDS priminden Borsa İstanbul 100 endeksine doğru tek taraflı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanında Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik Testi uygulanmış ve Borsa'ya gelen negatif şokların, CDS primine gelen negatif şokların Granger nedeni olduğu, değişkenler arasında ters yönlü ilişki olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak; CDS primine gelen pozitif şokların ise, Borsa'ya gelen pozitif şokların Granger nedeni olduğu ancak; Borsa'dan CDS primine doğru pozitif yönde bir ilişki gözlemlenmediği ifade edilmiştir.

Sovbetov ve Saka (2018) ARDL tekniğini kullanarak Türkiye'de CDS primleri ile BİST100 endeksi arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisini 2008-2015 dönemi için araştırmıştır. Sovbetov ve Saka söz konusu değişkenlere ilişkin çift yönlü Granger nedenselliğinin bulunduğunu tespit etmişlerdir. Buna ek olarak; Türk firmalarının yüksek dolar borçlu sermaye yapısına ve finansal piyasaların siyasi alandaki belirsizliklere karşı aşırı duyarlı olduğuna işaret etmişlerdir.

Şahin ve Özkan (2018) 2012-2017 döneminde Türkiye için CDS, döviz kuru ve BİST100 endeksi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada, Panel Veri Analizi, Engle Granger Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; BİST100 endeksi ile CDS primlerine ilişkin çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında uzun dönemde CDS primleri ile döviz kuru arasında eşbütünleşme olduğunu ancak; söz konusu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını ifade etmişlerdir.

Evcı (2020) çalışmasında BİST100 Endeksi ile CDS primleri arasındaki kısa ve uzun dönemde herhangi bir ilişki olup olmadığını analiz etmiştir. Çalışmada Ocak 2010-Temmuz 2019 dönemi itibarıyla, Türkiye'nin beş yıl vadeli CDS primleri ile BİST100 endeksine ait günlük kapanış değerleri kullanılmıştır. Evcı analiz tekniği olarak Johansen Eşbütünleşme Testi ile Granger Nedensellik testini kullanmıştır. Analiz bulgularına göre, uzun dönemde CDS primleri ile BİST100 endeksi arasında ters yönlü bir denge ilişkisi bulunmaktadır. Buna ilaveten Evcı, kısa dönemde CDS primlerinden BİST100 endeksine doğru bir ilişkinin varlığına işaret etmiştir.

Özçelik ve Göksu (2020) Ocak 2010-Haziran 2019 dönemine ait aylık verilerden hareketle ARDL yöntemi kullanarak yaptıkları çalışmada, enflasyon, faiz, ve CDS primleri arasındaki etkileşimi incelemiştir. Yapılan analizler, uzun dönemde değişkenlerin eş bütünleşik olduğunu göstermiştir. Çalışmada uzun dönemde; CDS'lerde oluşacak %1'lik bir yükselişin, faizleri %0,44 arttırdığı ifade edilmiştir. Kısa dönemde faiz ve enflasyon arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlemlenmesine rağmen, uzun dönemde ise böyle bir ilişkinin varlığına yönelik bulgu elde edilememiştir. Çalışmada kullanılan nedensellik testi, enflasyon ve CDS'lerde meydana gelen değişimlerin, faizlerde meydana gelen değişimlerinin Granger nedeni olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara ek olarak; CDS'lerin nedensellik ilişkisine bağlı olarak enflasyon üzerinde de etkili olduğu noktasına vurgu yapılmıştır.

Demir ve Dinç (2021) günlük verilerden hareketle 2015-2020 dönemi için, Türkiye'de CDS primleri, BİST 100 Endeksi ve döviz kuru değişkenlerinin karşılıklı etkileşimini incelemiştir. Çalışmanın analiz aşamasında birim kök testleri, eşbütünleşme testi ile birlikte nedensellik testi bağlamında Toda-Yamamoto kullanılmıştır. Uygulanan eşbütünleşme testine göre; değişkenlerin eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testine göre ise; CDS primleri ve Borsa İstanbul Endeksi'nin döviz kurlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çetin (2022) çalışmasında 2010:04-2021:01 dönemine ait Türkiye CDS priminin, BİST100 endeksi, döviz kuru ve faiz oranı ile olan etkileşimini ele almıştır. Analiz aşamasında uygulanan Granger nedensellik testi; CDS primleri ile BIST100 endeksi arasında çift, CDS primlerinden döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermiştir.

Karşlıoğlu ve Sevim (2022) çalışmalarında hisse senedi fiyatları ile CDS'ler arasında herhangi bir bağlantının varlığını araştırmayı amaçlamışlardır. Çalışma 2010-2020 dönemini günlük veriler bazında ele almıştır. Analiz sürecinde uygulanan ARDL testine göre; uzun dönemde değişkenler arasında herhangi bir ilişki varlığı gözlemlenmemiştir. Söz konusu değişkenler arasında nedenselliğinin yönünü belirlemek amacıyla yapılan Granger Nedensellik Testi, BİST 100 ve CDS'ler arasında çift yönlü ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur.

2. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışmada 2013-2024 dönemi aylık veriler kullanılarak, Türkiye'nin CDS primleri ile BİST 100 endeksi arasındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada Türkiye CDS primi ve BİST 100 değeri arasında herhangi bir bağlantının varlığını araştırmak için öncelikle ADF ve PP yöntemleri kullanılarak birim kök testleri yapılmıştır. Bu testler aracılığıyla serilerin durağanlık analizi yapılmıştır. Değişkenler arası uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını sınamak amacıyla Johansen Eş bütünleşme Testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara bağlı olarak Toda-Yamamoto Nedensellik analizi kullanılarak değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığı irdelenmiştir. Çalışmada Türkiye'nin CDS primlerine ait veriler investing.com sitesinden, BİST 100 endeks verileri ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası EVDS sisteminden elde edilmiştir.

Aşağıda Tablo 1’de modelde yer alan CDS primi ve BİST 100 Endeksi değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler gösterilmektedir.

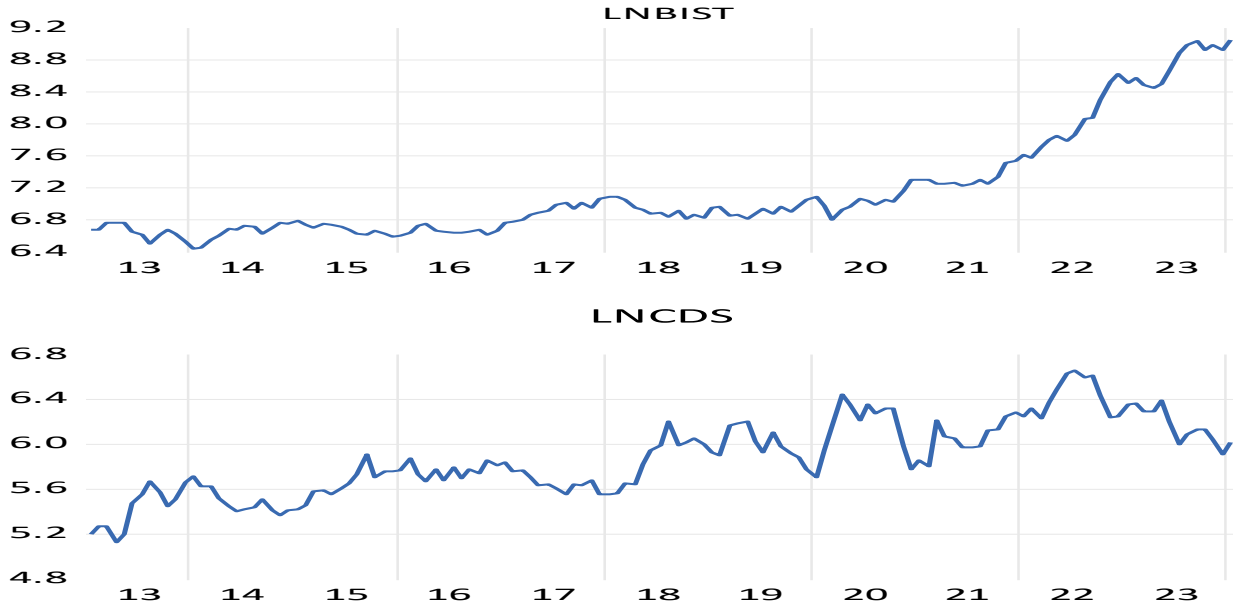
Tablo 1: Model Değişkenlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	LNBIST	LNCDS
Ortalama	7.1419	5.8771
Ortanca	6.9073	5.8495
Maximum	9.0474	6.6576
Minimum	6.4267	5.1284
Standart Hata	0.6691	0.3369
Skewness	1.5852	0.1620
Kurtosis	4.4201	2.3753
Jarque-Bera	66.8764	2.7448
Olasılık Değeri	0.0000	0.2535
Gözlem Sayısı	133	133

Not: (LN)BİST100 endeksine ve CDS primi verilerine ait değerlerin doğal logaritması alınmıştır.

Aşağıda Grafik 1’de ise her iki değişkenin zaman içerisindeki değişimi gösterilmektedir.

Grafik 1: 01.2013 - 01.2024 Tarihleri Arası Logaritmik Değişkenlere Ait Veri Grafiği

3. Bulgular

Temel makroekonomik göstergelere ait veriler genel itibarıyla durağanlık arz etmeyen serilerdir ancak; serilerin durağan olması zaman serisi analizlerinde çok önemlidir. Bu nedenledir ki önce durağanlığın araştırılması gerekmektedir. Granger ve Newbold (1974) yapmış oldukları çalışmada, durağanlık göstermeyen serilerin kullanıldığı analizlerin sahte regresyon sorunu ile karşılaşılabilirliğini ifade etmişlerdir. Bu durum yapılan analizlerde hatalı sonuçlarla karşılaşılmasına neden olabilecektir (Bayhan vd., 2021, s.335). Değişkenlere ait zaman serilerinin ortalamasının, varyansının ve kovaryansının zaman içinde değişmediği durumu ifade eden durağanlık sınamaları birim kök testleri kullanılarak yapılmaktadır (Gujarati, 2011, s.125-127).

Çalışmada adı geçen Türkiye CDS primleri ve BİST değişkenleri için sınamaların yapıldığı Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF), ve Philips Perron (PP) testlerinin sonuçları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

BİRİMİ KÖK TESTİ (ADF)				BİRİMİ KÖK TESTİ (PP)			
Düzeyde		Düzeyde		Düzeyde		Düzeyde	
		LNBIST	LNCDS			LNBIST	LNCDS
Sabitli	t-İstatistik	3.2124	-2.5061	Sabitli	t-İstatistik	3.4579	-2.3549
	Olasılık Değeri	1.000	0.1163		Olasılık Değeri	1.000	0.1567
	n0	n0	n0		n0		
Sabitli & Trendli	t-İstatistik	0.6896	-3.6748	Sabitli ve Trendli	t-İstatistik	0.3573	-3.7853
	Olasılık Değeri	0.9996	0.0275		Olasılık Değeri	0.9987	0.0203
	n0	**	n0		**		
Sabitsiz & Trendsiz	t-İstatistik	2.9111	0.4784	Sabitsiz ve Trendsiz	t-İstatistik	2.7515	1.0722
	Olasılık Değeri	0.9991	0.817		Olasılık Değeri	0.9986	0.9255
	n0	n0	n0		n0		
Birinci Fark				Birinci Fark			
		d(LNBIST)	d(LNCDS)			d(LNBIST)	d(LNCDS)
Sabitli	t-Statistic	-9.8896	-7.5854	Sabitli	t-İstatistik	-9.9108	-13.8591
	Olasılık Değeri	0.000	0.000		Olasılık Değeri	0.000	0.000
	***	***	***		***		
Sabitli & Trendli	t-Statistic	-7.4539	-7.6557	Sabitli & Trendli	t-İstatistik	-10.4766	-14.6076
	Olasılık Değeri	0.000	0.000		Olasılık Değeri	0.000	0.000
	***	***	***		***		
Sabitsiz & Trendsiz	t-Statistic	-9.4552	-7.5368	Sabitsiz & Trendsiz	t-İstatistik	-9.4518	-13.0789
	Olasılık Değeri	0.000	0.000		Olasılık Değeri	0.000	0.000
	***	***	***		***		

Not: (*)10%; (**)5%; (***)1% Düzeyinde Anlamlı, (n0) Anlamlı Değil

Serilerinin düzey değerlerde birim kök taşıyıp taşımadığını araştırmak için uygulanan birim kök test sonuçlarına göre; üç model içinde t istatistiği değerinden elde edilen olasılık değerlerinin 0,05'ten büyük olması, serilerin birim kök içerdiğini yani durağan olmadığını göstermektedir. Bu testlerden sadece sabitli ve trendli modelde CDS değerleri için düzey seviyede 0,05'te durağanlık gözlemlenmekte, sabitli ve sabitsiz trendsiz modellerde bu durum gözlemlenmektedir. Serilerin birinci farkları alınarak yapılan testlere göre ise; her üç modele göre serilerin durağan oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuçları takiben uygulanan eşbütünleşme testi sonuçları aşağıda Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	Kriter Değer (0.05)	Olasılık Değeri**
Yok *	0.1446	26.7258	25.8721	0.0391
En fazla 1	0.0467	6.2672	12.5180	0.4271

Tablo 3’ te verilen Johansen Eşbütünleşme test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde iz istatistik değeri kritik değerden büyük ($26.7258 > 25.8721$) olduğu için analizde kullanılan BİST 100 değişkeni ile CDS primi değişkeni arasında eş bütünleşme olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Değişkenler arası nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemek için Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi uygulanmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi serilerin düzey seviyede durağan olmadığı durumlarda daha güçlü sonuçlar veren Granger nedensellik testi olarak ifade edilebilir. Bu testin uygulamasına geçilmeden önce VAR modelinden hareketle uygun gecikme uzunluğunun (p) belirlenmesi gerekmektedir. Sonrasında gecikme uzunluğunu ifade eden (p) değerine en yüksek bütünleşme derecesi olan dmax ilave edilir. Bu süreç, modelin doğru tahmin edilmesini sağlayarak, veri kaybı oluşmasını engellemekte ve seviye düzeyinde daha başarılı sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır (Meçik, Koyuncu, 2020, s.2626). Aşağıda Tablo 4’de uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesine yönelik sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 4: VAR Modeline Dayalı Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesine Yönelik Sonuçlar

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-134.368	NA	0.030383	2.18189	2.227143	2.200274
1	265.3527	780.2550*	5.41e-05*	-4.149643*	-4.013884*	-4.094491*
2	267.8276	4.751811	5.54E-05	-4.125242	-3.89898	-4.033322
3	268.1634	0.63405	5.88E-05	-4.066615	-3.74984	-3.937928
4	271.0867	5.425593	5.98E-05	-4.049387	-3.64211	-3.883932
5	274.7884	6.751879	6.01E-05	-4.044614	-3.54683	-3.842391
6	276.0079	2.185297	6.29E-05	-4.000126	-3.41184	-3.761135
7	276.9094	1.586766	6.61E-05	-3.950551	-3.27176	-3.674792
8	279.6961	4.815277	6.75E-05	-3.931137	-3.16184	-3.61861

Tablo 4’e göre tüm kriterlere göre uygun gecikme uzunluğu değeri 1 olarak belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini sınamak için yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları aşağıda Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	Sonuç
BİST \Rightarrow CDS	3.3704	0.0663	Nedensellik Yoktur
CDS \Rightarrow BİST	12.5058	0.0040	Nedensellik Vardır

Tablo 5’de gösterilen nedensellik sonuçlarına göre; %5 anlamlılık düzeyinde BİST 100 Endeksinden CDS primlerine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiş ancak; CDS primlerinden BİST 100 endeksine doğru ise bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma göre Türkiye’de CDS primlerinde meydana gelen değişimlerin, BİST 100 Endeksi üzerinde artış yada azalışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Sonuç

Küreselleşme süreci ile birlikte, finansal sermayenin çok daha kolay ve hızlı hareket edebilmesi, finansal piyasalar içindeki yatırım araçlarının da hızla gelişmesine ve çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu süreç beraberinde; yatırımcıların karşı karşıya kalabilecekleri risk ve belirsizlikleri de artırmıştır. Yatırımcılar söz konusu risk ve belirsizlik ortamından kaynaklanabilecek zararlardan kaçınmak isteyeceklerdir. Bu duruma çözüm olması açısından, yatırımcıların karşılaşacağı zararı minimize etmek adına farklı finansal araçlar ve türev piyasalar geliştirilmiştir. Son dönemlerde özellikle hem ülkelerin finansal risklerinin belirlenmesinde, hem de yatırımcılara ön bilgi sağlama anlamında CDS primleri referans göstergelerden birisi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Çünkü CDS'ler, makroekonomik göstergelerin birçoğu ile yakından ilişkili olması nedeniyle, birçok farklı yoldan ülkelerin ekonomik yapısını etkileme gücüne sahiptir. Ekonomik yapı içerisinde bu kadar kompleks bir etkiye sahip olan CDS primleri, literatür çalışmaları içinde kendine önemli bir yer edinmiştir.

Çalışmada Türkiye CDS primlerinde meydana gelen değişimlerin BİST 100 Endeksi üzerinde etkili olup olmadığına dair bir bağlantının varlığı araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda CDS primleri ile BİST100 endeksi arasındaki uzun dönemli denge ilişkisinin varlığı Johansen Eşbütünleşme testi ile incelenmiş ve test sonuçlarına göre iki değişken arasında eşbütünleşme olduğu tespit edilmiştir. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılarak değişkenler arasında nedensellik analizi yapılmış ve CDS primlerinden BİST 100 Endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Nitekim literatür çalışmalarından olan Balı ve Yılmaz (2012), Başarır ve Ketten (2016), Kılıcı (2017), Bektur ve Malcıoğlu (2017), Evcı (2020), Çetin (2022) bu durumu destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlardır.

Sonuç olarak CDS primlerinde meydana gelen değişimler, BİST 100 endeksi üzerinde etkili olabilmektedir. Bu duruma göre mevcut literatür çalışmaları da göz önüne alındığında, CDS priminde meydana gelen artışlar BİST 100 endeksinin düşmesine, CDS priminde meydana azalışlar ise BİST 100 endeksini arttırmasına neden olabilmektedir. Bu durumda CDS primlerinin Borsa İstanbul 100 Endeksine yapılacak olan yatırım kararlarını etkileyecek düzeyde bir kriter olduğu açıkça ifade edilebilir.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Acaravcı, S. K., ve Karaömer, Y. (2017). Borsa İstanbul (BİST-100) ve Kredi Temerrüt Takası (CDS) Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Mediterranean International Conference on Social Sciences*, 1(1), 260-273.

- Balı, S. ve Yılmaz, Z. (2012). Kredi Temerrüt Takası Marjları ile İMKB 100 Endeksi Arasındaki İlişki. *16. Finans Sempozyumu*: 83-104.
- Başarır Ç. ve Keten M. (2016). Gelişmekte Olan Ülkelerin CDS Primleri ile Hisse Senetleri ve Döviz Kurları Arasındaki Kointegrasyon İlişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 369-380
- Bayhan, S., Kömür, S., ve Yıldız, Ü., (2021). Türkiye İçin Döviz Kuru ve CDS Primleri Arasındaki İlişkinin Frekans Alanı Nedensellik Analizi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 5 (2), 329-339.
- Bektur, Ç. ve Malcıoğlu, G. (2017). Kredi Temerrüt Takasları ile BİST 100 Endeksi Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 73-83.
- Chan-Lau, J. A. & Kim, Yoon S. (2004). Equity Prices, Credit Default Swaps, and Bond Spreads in Emerging Markets. *IMF Working Paper*, pp.1-31.
- Çetin, A. C. (2022). Kredi Temerrüt Takasları Primi ile BIST 100 Endeksi, Döviz Kuru ve Faiz Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 39-77.
- Danacı, M. C., Şit, M. ve Şit, A., (2017). Kredi Temerrüt Swaplarının (Cds'lerin) Büyüme Oranı ile İlişkilendirilmesi: Türkiye Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 67-78.
- Demir, Y. ve Dinç, M. (2021). Kredi Temerrüt Swapları, Döviz Kuru ile Borsa İstanbul Arasındaki İlişkinin Analizi. *Journal of Yasar University*, 16(64), 1642-1656.
- Evcı, S. (2020). Kredi Temerrüt Swapları İle Borsa İstanbul Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisinin Analizi. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 100-117.
- Fung, H. G., Sierra, G. E., Yau, J. & Zhang, G. (2008). Are the US stock market and credit default swap market related? Evidence from the CDX indices. *The Journal of Alternative Investments*, 11(1), 43-61.
- Gujarati, D. (2001). *Temel Ekonometri*. (Çev. Ü. Şenesen, ve G.G. Şenesen.) Literatür Yayıncılık.
- Hancı, G. (2014). Kredi Temerrüt Takasları ve BİST-100 Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (102), 9-22.
- Karşlıoğlu, İ. ve Sevim, U. (2022). Hisse Senedi Fiyatları ile Ülke Risk Primi (CDS) Arasındaki İlişki. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 24(3), 576-593.
- Kılıcı, E.N. (2017). CDS Primleri İle Ülke Kredi Riski Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi; Türkiye Örneği, *Maliye Finans Yazıları*, (108), 71-86.
- Meçik, O. ve Koyuncu, T. (2020). Türkiye'de Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2618-2635.
- Norden, L. & Weber, M. (2009). The Co-Movement of Credit Default Swap, Bond and Stock Markets: An Empirical Analysis. *European Financial Management*, 15(3), 529-562.
- Özçelik, Ö. ve Göksu, S. (2020). CDS Primleri ve Enflasyon Oranının, Faiz Oranlarına Etkisi: Türkiye Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 69-78.

- Sovbetov, Y. ve Saka, H. (2018). The Interaction Between Credit Default Swaps and National Stock Indices: Empirical Evidence From Turkey. *Journal of Economics and Financial Analysis*, 2(1), 129-149.
- Şahin, E. E. ve Özkan, O. (2018). Kredi Temerrüt Takası, Döviz Kuru ve BİST100 Endeksi İlişkisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1939- 1945.
- Şit A., Karaca, S. S. ve Ekşi, İ. H. (2014). Politik Riskler Ve Kredi Temerrüt Swapları Borsa Endeksini Etkiliyor Mu? Türkiye Örneği. *Pamukkale Üniversitesi 18. Finans Sempozyumu*, Sözlü Bildiri.
- Toda, H.Y. & Yamamoto. T. (1995) Statistical Inference in Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes. *Journal Of Econometrics*, 66, 225–250.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, TCMB (2024) <https://evds2.tcmb.gov.tr/> Erişim Tarihi: 21/01/2024.
- www.investing.com (2024), <https://tr.investing.com/rates-bonds/turkey-cds-5-year-usd>, Erişim Tarihi: 21/01/2024.
- Yenice, S. ve Hazar, A. (2015). A Study For The Interaction Between Risk Premiums and Stock Exchange In Developing Countries. *Journal Of Economics, Finance And Accounting*, 2(2): 135-151.

VERGİ YAPISININ FİNANSAL GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ANALYZING THE EFFECT OF TAX STRUCTURE ON FINANCIAL DEVELOPMENT: THE
CASE OF TURKIYE

Göksel Karas¹ Hakkı Burak Saygılı²

Öz

Makale Bilgisi
Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi
Geliş Tarihi: 20.12.2023
Kabul Tarihi: 15.03.2024

JEL Kodları: H20, G20,
C20

Kamu gelirleri arasında önemli bir yer tutan vergilerin ekonomi üzerinde yaratmış olduğu etkilerin belirlenmesinde bir takım sınıflandırmaların yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Vergilerin sınıflandırılmasında en yaygın sınıflandırma ise dolaylı ve dolaysız vergilerdir. Vergi yapısı ile makroekonomik faktörler karşılıklı etkileşim içerisindedir. Makro ekonomik değişkenlerden birisi finansal gelişmedir. Vergi yapısı ile finansal gelişme arasındaki etkileşim vergi politikalarının belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Buradan hareketle çalışmada, Türkiye’de 2000-2022 döneminde yıllık veriler kullanılarak vergi yapısının finansal gelişme üzerindeki etkisinin ARDL sınır testi yardımıyla analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen bulgular, Türkiye’de vergi yapısının yani dolaylı ve dolaysız vergilerin finansal gelişme üzerinde kısa ve uzun dönemde iyileştirici bir etki yarattığını ortaya koymuştur. Ayrıca yapılan nedensellik testine göre de dolaylı ve dolaysız vergilerden finansal gelişmeye tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre, Türkiye’de vergi gelirlerinin, maliye politikası amaçlarından ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması hedefine ulaşmada finansal piyasalar aracılığıyla kullanıldığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Vergi yapısı, Finansal gelişme, Türkiye, ARDL sınır testi

Article Info
Research Article

Article History
Received: 20.12.2023
Accepted: 15.03.2024

JEL Codes: H20, G20,
C20

Abstract

It has become necessary to make some classifications in determining the effects of taxes, which have an important place among public revenues, on the economy. The most common classification of taxes is the indirect and direct taxes. Tax structure and macroeconomic factors interact. One of the macroeconomic variables is financial development. The interaction between tax structure and financial development is an important element in determining tax policies. Based on this, the study aims to analyze the impact of the tax structure on financial development in Turkey using annual data in the 2000-2022 period with the help of the ARDL bounds test. The findings revealed that the tax structure in Turkey, that is, indirect and direct taxes, has a healing effect on financial development in the short and long term. In addition, according to the causality test, a one-way causality relationship from direct and indirect taxes to financial development was determined. Accordingly, it can be stated that tax revenues in Turkey are used through financial markets to achieve the goal of economic growth and development, which is one of the fiscal policy objectives.

Keywords: Tax structure, Financial development, Türkiye, ARDL bound test

Atf vermek için / To cite: Karas, G. ve Saygılı, H. B. (2024). Vergi Yapısının Finansal Gelişme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Aizanoi Academia*, 2(1), 40-53.

¹ Dr, Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF Uluslararası Ticaret ve Finansman, göksel.karas@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4091-1258

² Yüksek Lisans Öğrencisi, h.buraksaygili@gmail.com

Giriş

Devletler sahip oldukları fonksiyonları yerine getirebilmek için birtakım faaliyetlerde bulunmak durumundadır. Gerçekleştirilen bu faaliyetler için de finansman kaynağı bulunması gerekmektedir. Devletlerin ihtiyaç duyduğu finansman kaynakları içerisinde en önemlisi vergi gelirleridir. Vergiler yoluyla devletler bir yandan ekonomik büyüme ve kalkınma hedefine ulaşmayı amaçlarken, diğer taraftan da gelir dağılımında adaleti sağlamayı ve bölgeler arası dengesizlikleri gidermeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle devletler vergi gelirlerini artırmayı hedeflemektedir. Ancak vergi gelirlerinin artması ekonomik büyüme, kalkınma, gelir dağılımı, finansal gelişme, cari denge gibi birtakım faktörler üzerinde etkiler yaratabilmektedir. Ülkelerin finansal gelişmişlik düzeyleri de ekonomik büyüme ve kalkınma, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi noktasında bir takım etkiler meydana getirebilmektedir. Bu açıdan devlet belirlenen makroekonomik hedeflere ulaşmada maliye politikasının en etkili araçlarından biri olan vergilerden faydalanmaktadır. Bu kapsamda devletlerin maliye politikalarını belirlerken hangi vergi türünün hangi şekilde etki yaratacağını bilmesi önem arz etmektedir.

Vergi gelirleri yoluyla devletin müdahalede bulunduğu alanlardan birisi finansal sistemdir. Devletler finansal sistemin gelişmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda da başta vergiler olmak üzere maliye politikası araçlarını kullanarak finansal sistem üzerinde etki oluşturmaktadır. Finansal sistemin gelişmesi, kamu ve özel sektörün finansal kaynaklara ulaşmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda finansal sistem aracılığıyla sağlanan fonlar makroekonomik hedefler için gerekli olan finansman ihtiyacının giderilmesinde kullanılmaktadır. Bu nedenle vergi türlerinin finansal piyasaların gelişiminin sağlanması amacına uygun şekilde tasarlanıp uygulanması önem arz etmektedir. Buradan hareketle çalışmada, Türkiye’de 2000-2022 döneminde vergi türlerinin finansal gelişmişlik üzerindeki etkisinin ARDL sınır testi yöntemi aracılığıyla test edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın literatüre birkaç noktada katkı sağladığı düşünülmektedir. Birincisi, literatür incelemesinde de görüleceği üzere Türkiye’de çoğunlukla vergi gelirleri ile finansal gelişme arasında ilişki incelenmiş ve vergi türlerinin finansal gelişme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu noktada vergi türleri itibariyle etkiler ortaya konularak politika yapıcılar açısından önemli çıkarımlar sağlanabilecektir. İkincisi, çalışmada analiz edilen dönemde meydana gelen gelişme ve değişimleri dikkate alan analizlerden faydalanılmıştır. Üçüncüsü, her ne kadar önceki çalışmalar maliye politikası ile finansal piyasalar arasındaki ilişkiyi geniş bir şekilde incelese de bu ilişki genel düzeyde analiz edilmekte ve hangi vergi türünün piyasa tepkisine neden olduğu dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle, vergi türlerinin finansal gelişme üzerindeki etkisi analiz edilmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

Küresel boyutta yaşanan gelişmeler özellikle son yıllarda olmak üzere hemen hemen tüm ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Dünyada, 1980’li yılların başından itibaren hakim olan neoliberal politikalarla birlikte liberalleşme süreci de hız kazanmıştır. Liberalleşme süreci, mal ve hizmet akımları, sermaye akımları ve işgücü akımları olmak üzere üç boyutta gerçekleşmektedir. Mal ve hizmet akımlarının liberalleşmesi uluslararası ticaretinin artmasını sağlarken, sermaye hareketlerinin liberalleşmesi finansal sistemin gelişmesi ve derinleşmesini sağlamıştır. Finansal gelişme literatürde farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte en geniş tanımlama, finansal yapıda meydana gelen değişimlerin tümü şeklindedir (Ergeç, 2004: 53). Finansal gelişme ile çoğu makroekonomik faktör arasında doğrudan ya da dolaylı ilişki bulunmaktadır. Bu makroekonomik faktörler arasında ekonomik büyüme, gelir dağılımı, yoksulluk, yolsuzluk, doğrudan yabancı yatırımlar ve vergiler yer almaktadır (Şahin, 2020: 689). Finansal gelişmişlik literatürde farklı göstergelerle ifade edilmektedir. Dar tanımlı ve geniş tanımlı para arzının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

(GSYH) içindeki payı, banka kredilerinin GSYH içindeki payı, banka şube sayısı ve finansal gelişmişlik endeksi gibi göstergeler finansal gelişmişliğin belirlenmesinde kullanılan göstergelerdendir (Öztürk vd., 2010: 99). Bu göstergeler içerisinde hem finansal piyasalar hem de finansal kurumların derinlik, erişim ve etkinlik açısından ele alındığı finansal gelişmişlik endeksi en önemli göstergedir (Sahay vd., 2015: 12). Uluslararası Para Fonu tarafından geliştirilen endekse göre, finansal gelişmişlik 0 ile 1 arasında bir değer almakta ve 1 en yüksek finansal gelişmişliği, 0 en düşük finansal gelişmişliği göstermektedir (Svirydzenka, 2016: 16).

Kamusal gelirler içerisinde yer alan vergiler, devletin sosyal ve ekonomik politikalarında önemli bir yere sahiptir. Vergiler günümüzde modern devlet anlayışı içerisinde mali sistemi oluşturan en önemli finansman kaynağıdır (Şen ve Sağbaşı, 2016: 1). Çünkü devletlerin ilk var oldukları günden günümüze kadar gelişen ve değişen devlet fonksiyonlarının yerine getirilmesinde ihtiyaç duyulan en temel finansman kaynağı vergiler olmuştur. Buradan hareketle vergiyi, devletin ve devletin yetki vermiş olduğu kurumların kamusal hizmetleri sunabilmek için ihtiyaç duyulan giderleri karşılamak amacıyla kişilerden zora dayanarak alınan parasal tutarlar olarak tanımlamak mümkündür (Edizdoğan vd., 2012: 135). Tanımdan da anlaşıldığı üzere vergiler temelde kamu harcamalarının karşılanması amacıyla tahsil edilmektedir. Vergilerin bu amacı teoride mali amaç olarak ifade edilmektedir (Şen ve Sağbaşı, 2016: 18). Tüm maliye yaklaşımlarının ortak noktası olan mali amaca göre devlet, vergileri yalnızca minimal düzeyde gerçekleşen kamu harcamalarının karşılanması amacıyla tahsil etmelidir. Klasik maliye anlayışının aksine ortaya çıkan modern maliye anlayışına göre devlet, vergileri maliye politikası aracı olarak piyasaya müdahale için kullanılmalıdır. Vergilerin bu amacı ise mali olmayan amaç olarak adlandırılmaktadır (Şen ve Sağbaşı, 2016: 21). Bu amaç kapsamında vergiler maliye politikasının bir aracı olarak kullanılmaktadır.

Bir ekonomide temel makroekonomik amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin miktar ve bileşiminde yapılması gereken düzenlemeler olarak tanımlanan maliye politikası (Ataç, 2013: 36), devletin ekonomiye müdahalesinde kullanılan en önemli politikalar arasında yer almaktadır. Maliye politikası genel ekonomiyi ve büyümeyi çeşitli şekillerde etkilemektedir (Akram, 2016: 154). Maliye politikası aracılığıyla tam istihdamın ve ekonomik istikrarın sağlanması, yeterli bir kalkınma ve büyümenin sağlanması, ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması, dengeli bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi gibi birtakım temel makroekonomik amaçlara ulaşmaya çalışılmaktadır. Bu amaçlara ulaşılırken kamu gelirleri, kamu harcamaları ve borçlanma gibi araçlardan yararlanılmaktadır.

Vergiler ekonomi üzerinde makro ve mikro düzeyde etkiler meydana getirmekte ve böylelikle piyasanın işleyişini değiştirebilmektedir. Vergiler bir taraftan bireylerin tüketim, tasarruf, yatırım ve üretim tercihlerini değiştirerek mali piyasalarda etkili olurken, diğer taraftan da ücretler ve emek arzı üzerinden de emek piyasasında etkili olabilmektedir (Sağdıç vd., 2020: 686). Vergilerin ekonomi üzerinde yarattığı etkilerin daha net bir şekilde ölçülebilmesi hangi vergi türünün hangi amaca hizmet ettiğinin bilinmesi politika yapımcılar açısından önem arz etmektedir. Ancak ülkelerin mali sistemleri incelendiğinde çok sayıda vergiden oluşan karmaşık bir yapı görülmektedir (Uluatam, 2012: 303). Bu karmaşıklığın giderilmesi ve vergilerden beklenen amaçlara ulaşmada etkinliklerinin ölçülmesinde vergiler bir takım sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Vergilerin sınıflandırılmasına en çok kullanılan kriter dolaylı-dolaysız vergi sınıflandırmasıdır (Edizdoğan vd., 2012: 268).

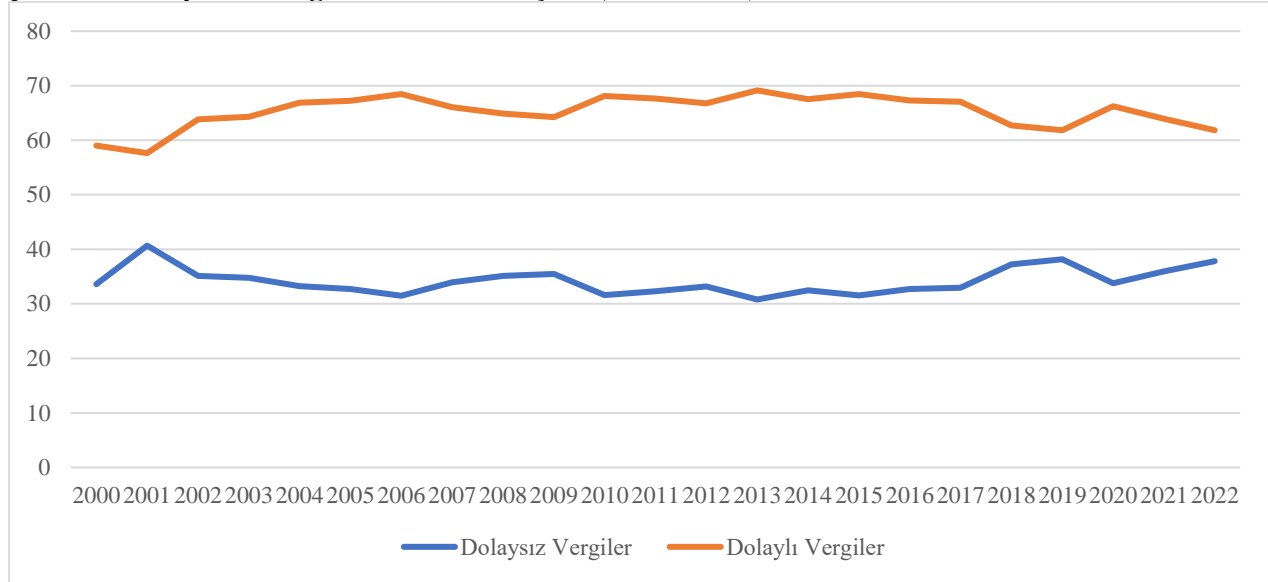
Dolaysız vergiler, gelir ve servet üzerinden alınan vergilerden oluşurken, dolaylı vergiler ise harcamalar üzerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. Bu nedenle, vergi sistemi tasarımının verimliliği ve etkinliği, kalkınma amacıyla kaynakların toplanabilmesinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu tür bir gelişme, karşılığında ülkeye daha fazla yatırım akışının teşvik

edilmesine yardımcı olacaktır. Dolayısıyla politikalar açısından vergilendirmenin, teşvikler sunarak yatırım, imalat, turizm ve tarım gibi ekonomik faaliyetleri teşvik edebilmesi ve bunun karşılığında daha dengeli bir büyümeye katkıda bulunabilmesi iyi bilinmektedir (Taha, 2013: 29).

Bu bilgilerden hareketle vergi gelirleri, kamu harcamalarının finansmanının yanı sıra, ekonomik büyüme ve kalkınmanın desteklenmesi yönünde uygulanacak politikaların sürdürülmesinde en önemli finansman kaynakları arasında yer almaktadır (Selen ve Leba, 2021: 61). Bu kapsamda finansal gelişmenin sağlanmasında vergilerin payı önemlidir. Dolayısıyla vergi gelirlerinin ekonomik sistem içerisine aktarılmasında en önemli aktarım kanalı finansal piyasalardır (Arin vd., 2009: 33). Ayrıca vergi sisteminde yapılacak reformlar da finansal piyasalar üzerinde etkili olabilmektedir (Golob, 1995: 19). Sonuç olarak, vergi gelirlerinin finansal sistem aracılığı ile ekonomiye kanalize edilmesi finansal gelişme üzerinde pozitif etki yaratabilirken, vergi gelirlerinin özel kesim yatırımlarının azalmasına yol açarak finansal gelişme üzerinde negatif etki yaratabilmektedir (Clark, 2007: 244-245). Bu nedenle, güçlü finansal bir sistemin gelişimi ile güçlü maliye politikasının bileşimi de büyümeyi teşvik edecek önemli bir araçtır (Taha, 2013: 30).

Türkiye’de yıllar itibariyle vergi gelirlerinde artış görülmekle birlikte çalışmanın ortaya çıkış amacına uygun şekilde dolaylı ve dolaysız vergilerin gelişimi ele alınmaktadır. Türkiye’de 2000-2022 döneminde vergi türlerinin gelişimi Şekil 1’de yer almaktadır.

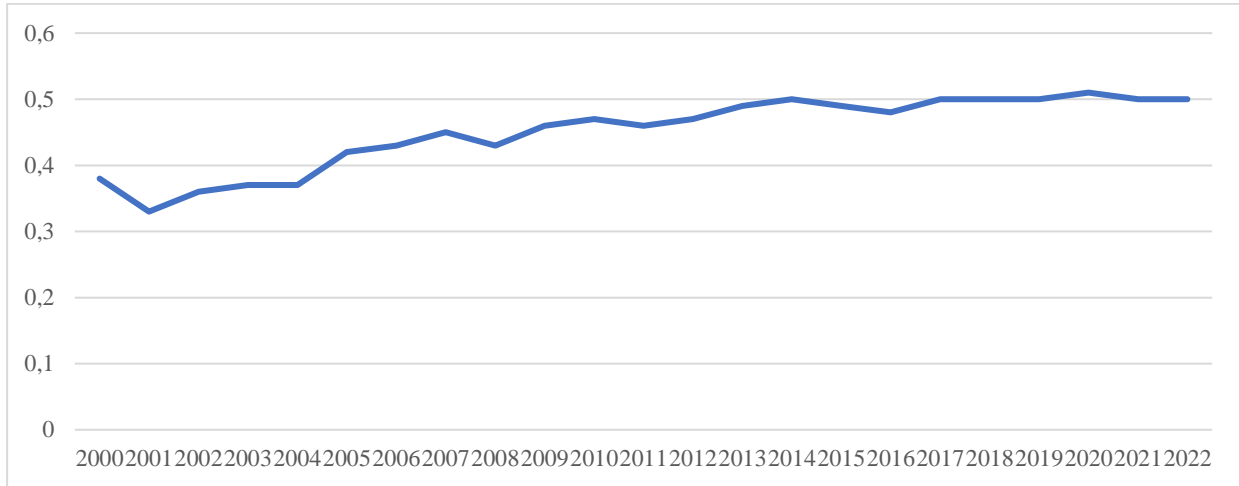
Şekil 1: Türkiye’de Vergi Türlerinin Gelişimi (2000-2022)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>

Türkiye’de dolaylı vergilerin içerisinde dahilde alınan mal ve hizmet vergileri, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler, damga vergisi ve harçlar yer almaktadır. Dolaysız vergilerin içerisinde ise gelir üzerinden alınan vergiler ile mülkiyet üzerinden alınan vergiler yer almaktadır. Şekil 1’de yer alan bilgilere göre, Türkiye’de toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının dolaysız vergilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Şekil 2’de ise Türkiye’nin finansal gelişmişlik endeksi bilgilerine yer verilmektedir.

Şekil 2: Türkiye'nin Finansal Gelişmişlik Endeksi

Kaynak: Uluslararası Para Fonu, *Finansal Gelişmişlik Endeksi*, <https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b>

Şekil 2'ye göre Türkiye'de yıllar itibariyle finansal gelişmişlikte bir artış yaşanmaktadır. Türkiye'de yaşanan 2001-2002 krizinin etkisi ve 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin etkisi sonucu finansal gelişmişlikte düşüş görülmektedir. Gerek yurt içi gerekse de küresel düzeyde yaşanan olayların ülkeler üzerinde yarattığı etkilerin azaltılması amacıyla devletin müdahalesi söz konusu olmaktadır. Nitekim yaşanan gelişmeler Türkiye'de de benzer şekilde gerçekleştiğini göstermektedir.

2. Literatür İncelemesi

Finansal gelişme ile vergileme arasındaki etkileşimin incelendiği ve bu etkinin bazen tek yönlü bazen de karşılıklı olduğu yönünde literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Çünkü devletin vergilendirme yoluyla finansal sistem üzerinde önemli etkiler yarattığı açıktır. Vergilendirmenin ekonomi üzerinde yaratmış olduğu etkiler finansal piyasalar yoluyla aktarılmaktadır. Bu nedenle hangi vergi türlerinin finansal sistem üzerinde etkili olduğunun bilinmesi politika yapıcılar açısından önem arz etmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda elde edilen bulgular birbirinden farklılaşabilmektedir. Bunun nedeni örneklem olarak seçilen zaman diliminin farklı olması ve uygulanan analiz türlerindeki farklılıklardır. Tatom ve Ott (2006) tarafından yapılan çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan 48 ülke için 1970-2000 döneminde vergileme ile finansal gelişme arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, gelişmekte olan ülkelerde vergilendirme seviyesinin finansal gelişme üzerinde olumlu bir etki gösterdiği tespit edilmiştir. Arin vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada G3 ülkelerinde çeşitli vergi politikası yeniliklerinin borsa getirileri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bulgular doğrultusunda dolaylı vergilerin piyasa getirileri üzerinde emek vergilerinden daha büyük bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmada kurumlar vergisinin hisse getirileri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Taha (2013) tarafından yapılan çalışmada Malezya'da 1980-2008 döneminde borsa performansı ile vergilendirme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Borsa performansının, kişisel vergiler ve gayrimenkul kazanç vergileri ile karşılaştırıldığında şirket vergi geliri tahsilatındaki güçlü büyümeden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Capasso ve Jappeli (2013) tarafından yapılan çalışmada finansal gelişmenin İtalya özelinde kayıtlı olmayan ekonomik işlemlerin önüne geçilmesine yardımcı olmasının yanı sıra vergi gelirlerinin artışında da pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Akçay vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada 2006 ve 2014 arası dönem aylık verileri kullanılarak, Türkiye'de finansal kalkınma

(bankacılık ve bankacılık dışı olmak üzere) ile dolaysız vergi gelirleri arasındaki ilişkinin analizi ele alınmıştır. Elde edilen veriler sonucunda dolaysız vergi gelirleri ile finansal gelişme arasında eşbütünleşik bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca bankacılık ve bankacılık dışı finansal gelişmeden dolaysız vergi gelirine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Akram (2016) tarafından Pakistan'ın 1975 ve 2014 arası dönemin incelenmesi suretiyle gerçekleştirilen çalışmada vergi geliri elde etmede finansal piyasaların rolü ele alınmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda; uzun ve kısa vadeler göz önüne alınarak banka şubelerinin sayılarının ve piyasa değerinin vergi gelirleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Sonuç olarak vergilerin finansal sektörün gelişimini etkilediği, finansal sektörün de vergi tahsilatını etkilediği bulgularına ulaşılmıştır. Loganathan vd. (2017) tarafından Malezya özelinde yapılan çalışmada finansal gelişme, vergi gelirleri, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1970-2015 dönemini kapsayan çalışmada elde edilen bulgular sonucunda vergilendirmeden enflasyona ve finansal gelişmeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca GSYH'den vergilendirmeye doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Maleki vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada sermaye oluşumunun finansal gelişme ile ekonomik büyümeden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla çalışmada sermaye kazancı vergisinin İran, Danimarka, Estonya, İtalya, Hollanda ve İsveç ülkeleri üzerinde yapılan analizler sonucunda sermaye kazancı, finansal gelişme ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde sermaye kazancı vergisinin artış hızı üç gecikmeli olarak finansal gelişme büyüme hızını azaltmakla beraber, ekonomik büyüme oranını artırdığı gözlemlenmiştir. Nnyanzi vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada finansal kalkınmanın vergi gelirleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda Doğu Afrika ülkelerinde 1990-2014 arasındaki dönemde finansal gelişmenin vergi gelirlerini artırdığı sonucu elde edilmiştir. Mardan (2019) tarafından yapılan teorik çalışmada finansal gelişmişlikle birlikte vergi yönetiminin dinamikliği ve kurumlar vergisi arasında U görünümünde bir ilişkiye ulaşılmıştır. Gnangnon (2019) tarafından 104 gelişmekte olan ülke için 1980-2014 döneminde finansal gelişme ile vergi gelirleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, finansal gelişmişliğin doğal kaynaklardan alınan vergiler haricinde diğer tüm vergi gelirlerine olumlu bir şekilde etki ettiği görülmüştür. Öz Yalaman (2019), 137 ülkenin 2011-2017 arası dönemi kapsayan çalışmada finansal gelişmenin vergi gelirlerini artırdığını ifade etmektedir. Şahin (2020) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin 1980-2016 yılları arasındaki dönem ele alınmış ve vergi gelirleri ile finansal derinleşme arasındaki ilişki ARDL sınır testi yardımıyla incelenmiştir. Ulaşılan bulgular çerçevesinde finansal kurumlar derinleşme endeksiyle vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmıştır. Dolayısıyla vergi gelirleri ile finansal derinleşmenin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Karakaş (2021) tarafından yapılan çalışmada OECD ülkelerinin 2000-2019 yılları arasındaki verileri incelenerek, temettü gelirleri üzerindeki kümülatif vergi oranlarının, hisse senedi piyasası işlem hacmine etkileri araştırılmıştır. Bulgular ışığında temettü gelirleri üzerindeki vergilerde azaltmaya gidilmesi, hisse senedi piyasasında pozitif bir etki yaratıp işlem hacimlerini artırabileceği gözlemlenmiş, dolayısıyla finansal gelişmeye katkıda bulunacağı sonucuna ulaşılmıştır. Karakaş (2023) tarafından yapılan çalışmada G-7 ülkelerinde finansal gelişmenin vergi gelirleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 1980 ve 2019 arası dönemleri baz alınarak yapılan araştırmalar sonucunda, İngiltere, Japonya ve ABD ülkeleri için finansal gelişmeden vergi gelirlerine, Kanada ve İtalya'da da vergi gelirlerinden finansal gelişmeye doğru bir ilişki görülmüştür. Dolayısıyla ulaşılan sonuçta finansal gelişmişliğin yüksek seviyede olduğu saptanan ülkelerde vergi gelirlerinin de paralel olarak arttığı saptanmıştır. Rick-Okine vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada maliye politikalarının Sahra Altı Afrika ülkelerinde finansal sektörün gelişimine olan etkileri incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar ışığında maliye politikası ile finansal gelişme arasında pozitif anlamda bir ilişkiye sahip olduğu görülmüş, maliye politikasının finansal gelişmeyi etkilediği saptanmıştır. Taşdemir (2023) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de 1985-2021 döneminde finansal gelişmişlik ve vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri

ele alınmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda ekonomik büyümeden mal ve hizmetler vergisi gelirine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

3. Metodoloji

3.1. Veri ve Yöntem

Çalışma kapsamında Türkiye’de 2000-2022 döneminde yıllık veriler kullanılarak vergi yapısının finansal gelişme üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada verilerin yayımlanması ve elde edilen dönemlerin kısıtlı olması çalışmanın zaman kısıtını oluşturmaktadır. Çalışmada vergi yapısını temsilen dolaylı ve dolaysız vergiler kullanılmıştır. Bahsedildiği üzere dolaylı vergiler harcamalar üzerinden alınan vergilerden oluşurken, dolaysız vergiler gelir ve servet üzerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. Çalışmanın amacına uygun olarak oluşturulan model aşağıda verilen denklem 3.1’deki gibidir.

$$fg_t = \beta_0 + \beta_1 \text{dolaylı}_t + \beta_2 \text{dolaysız}_t + \varepsilon_t \quad (3.1)$$

Modelde kullanılan değişkenler “finansal gelişme endeksi (fg)”, “dolaysız” ve “dolaylı” olarak isimlendirilmiştir. Modelde yer alan değişkenler fg; finansal gelişme endeksini, “dolaylı”; dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payını, “dolaysız” ise dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payını, β ilgili değişkenlerin katsayılarını, t; zaman aralığını ve ε ; hata terimini ifade etmektedir. Finansal gelişme endeksine ait veriler Uluslararası Para Fonunun veri tabanından, dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerine ait veriler ise Hazine ve Maliye Bakanlığının veri tabanından elde edilmiştir. Çalışma kapsamındaki serilere ilişkin istatistiki bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistiki Bilgiler (2000-2022)

Seri	Gözlem	Ort.	Std. Sap.	Min.	Mak.
fg	23	0.45	0.05	0.33	0.51
dolaylı	23	0.65	3.05	0.58	0.69
dolaysız	23	0.34	2.47	0.31	0.41

Tablo 1’de yer alan bilgilere göre Türkiye’de ilgili dönemde finansal gelişmişlik ortalama 0.45 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye’de finansal gelişmişliğin düşük olduğunu göstermektedir. Finansal gelişmişliğin en düşük olduğu yıl 2001 yılıdır. Bu yılda Türkiye’de bankacılık sektörü kaynaklı yaşanan krizin etkisinin net bir şekilde görüldüğü ifade edilebilir. En yüksek finansal gelişmişlik ise 2020 yılında 0.51 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de vergi yapısına bakıldığında ise toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının ortalama %65 ve dolaysız vergilerin ortalama %34 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Zaman serileriyle yapılacak tahminlerde serilerin durağanlıkları önem arz etmektedir. Durağan olmayan serilerle yapılacak olan analizler hatalı sonuçlara neden olabilmektedir (Gujarati ve Porter, 2012: 748). Bu amaçla çalışmada öncelikle genel kullanıma sahip olmasından dolayı Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. ADF birim kök testinde H_0 hipotezi serilerde birim kök olduğu şeklinde kurulurken, alternatif hipotez serilerde birim kök olmadığı şeklinde kurulmaktadır. ADF birim kök testi yapısal kırılmaları dikkate almadığından dolayı çalışmada aynı zamanda yapısal kırılmaları dikkate alan ve bu kırılmaları içsel olarak belirleyen Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen test üç modele dayalı olarak yapılmaktadır. Model A; sabitte kırılmayı, Model B; trendde kırılmayı ve Model C; hem sabit hem de trendde kırılmayı modellemektedir (Zivot ve Andrews, 1992: 253-254).

Çalışmada seriler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi ise bu ilişki kapsamında katsayıların tespit edilmesine olanak sağlayan ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi uygulanmıştır. ARDL sınır testi klasik eşbütünleşme testlerinden farklı olarak aynı dereceden durağan olmayan seriler arasındaki ilişkinin analizine de imkan vermektedir (Sharifi-Renani, 2008: 4). ARDL sınır testi aynı zamanda küçük örneklemlerle modellerde de güvenilir sonuçlar vermektedir (Kamaruddin ve Jusoff, 2009: 100). Aşağıda yer alan denklem 3.2’de çalışma kapsamında analiz edilen model yer almaktadır.

$$\Delta f g_t = \beta_0 + \beta_1 f g_{t-1} + \beta_2 \text{dolaylı}_{t-1} + \beta_3 \text{dolaysız}_{t-1} + \beta_4 \text{dummy}_{t-1} + \sum_{i=1}^m \delta_1 \Delta f g_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_2 \Delta \text{dolaylı}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_3 \Delta \text{dolaysız}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_4 \Delta \text{dummy}_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

Denklem 3.2’de yer alan modelde seriler arasında eşbütünleşik bir ilişki yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezine karşılık seriler arasında uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişki vardır şeklinde kurulan H_1 hipotezi test edilmektedir (Pesaran vd., 2001: 296). Modelde yer alan seriler arasındaki eşbütünleşik ilişkinin tespitinden sonra uzun ve kısa dönem katsayıların yorumlanması aşamasına geçilmektedir. Ancak bu katsayıların tutarlı ve sapmasız olabilmesi için otokorelasyon, değişen varyans, model spesifikasyon testleri yapılarak model kurma hatasının olup olmadığı tespit edilmektedir. Ardından katsayılar yorumlanabilmektedir. ARDL sınır testinde seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilebilmesi için aşağıda yer alan denklem 3.3 tahmin edilmektedir.

$$f g_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \delta_1 f g_{t-i} + \sum_{i=0}^l \delta_2 \text{dolaylı}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_3 \text{dolaysız}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_4 \text{dummy}_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

Ardından seriler arasındaki kısa dönem ilişkisinin tespit edilebilmesi amacıyla hata düzeltme modeli tahmin edilmektedir. Hata düzeltme modeli denklem 3.4’te yer almaktadır.

$$\Delta f g_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \delta_1 \Delta f g_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_2 \Delta \text{dolaylı}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_3 \Delta \text{dolaysız}_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_4 \Delta \text{dummy}_{t-i} + \beta \text{ECM}_{t-1} \quad (3.4)$$

Denklem 3.4’te yer alan ECM, modelde hata düzeltme katsayısını ifade etmektedir. ECM katsayısı, kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde yeniden dengeye gelebilmesi için geçmesi gereken zamanı göstermektedir. ECM katsayısının anlamlı olabilmesi için sıfır ile -1 arasında yer almalı ve istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır.

3.2. Analiz ve Bulgular

Çalışmada veri ve yöntem bölümünde de bahsedildiği üzere öncelikle serilerin durağanlıkları araştırılmaktadır. Bu amaçla zaman serisi analizlerinde genel bir kullanıma sahip olması nedeniyle ADF birim kök testi uygulanmıştır. ADF birim kök testi sonuçlarına Tablo 2’de yer verilmektedir.

Tablo 2: Birim Kök Testlerinden Elde Edilen Sonuçlar

Değişken	Düzyer Değerler		Birinci Farklar	
	Sabitli	Sab.&Trd.	Sabitli	Sab.&Trd.
dolaylı	-2,601 (0,108)	-2,184 (0,475)	-5,059 (0,000*)	-6,004 (0,000*)
dolaysız	-2,857 (0,067)	-2,771 (0,221)	-7,324 (0,000*)	-7,928 (0,000*)
fg	-3,228 (0,034**)	-3,748 (0,044**)	-	-

Not: * %1 ve ** %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2’ye göre modelde yer alan serilerin düzey değerleri için dolaylı ve dolaysız vergilere ait serilerde birim kök olduğu yani durağan olmadığı şeklinde kurulan H_0 hipotezi

reddedilememiştir. Finansal gelişmeye ait seri için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolaylı ve dolaysız vergilere ait serilerin durağanlaştırılabilmesi amacıyla birinci dereceden farkları alınmış ve yeniden analiz edilmiş olup, H_0 hipotezi reddedilerek serilerin birinci dereceden durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla dolaylı ve dolaysız vergilere ait seriler birinci farklarında durağan iken, finansal gelişmeye ait seri ise düzey değerinde durağandır. Modelde yapısal kırılmaların etkisinin de net bir şekilde analiz edilebilmesi amacıyla yapısal kırılmaların belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla yapılan Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Zivot-Andrews (1992) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model A				Kırılma
	t ist.	%1	Kritik Değerler		
			%5	%10	
fg	-2,108	-5,34	-4,93	-4,58	2009
dolaylı	-3,248	-5,34	-4,93	-4,58	2018
dolaysız	-5,020	-5,34	-4,93	-4,58	2018

Yapılan analizde her üç seride de ortak olarak hesaplanabilen model, Model A olduğundan yalnızca bu sonuçlar dikkate alınmıştır. Model A sonuçlarına göre, dolaysız vergilere ait seride hesaplanan t istatistik değeri kritik değerlerden büyük olması nedeniyle yapısal kırılmalar dahilinde birim kökün var olduğu şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilememiş ve serinin düzey değerinde birim kökün var olduğu yani durağan olmadığı sonucuna ulaşılrken, dolaylı vergiler ve finansal gelişmeye ait serilerde ise t istatistik değerlerinin kritik değerlerden küçük olması nedeniyle H_0 hipotezi reddedilmiş ve serilerin düzey değerlerinde birim kökün olmadığı yani durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca analiz sonucunda finansal gelişmede 2009 yılında, dolaylı ve dolaysız vergilerde ise 2018 yılında yapısal kırılma tespit edilmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin dünyada hemen hemen tüm ülkelerde etkisinin görülmesi Türkiye açısından da etkilerinin 2009 yılında görüldüğünü göstermektedir. Ayrıca 2018 yılında dünyada yaşanan ticaret savaşları nedeniyle uluslararası ticaret hacminde yaşanan düşüşler ve Türkiye'de yaşanan kur krizinin etkilerinin vergi gelirleri üzerinde etkili olduğu yönünde yorumlanabilir.

Modelde yer alan serilere ait birim kök testlerinden sonra seriler arasında uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişkinin var olup olmadığının tespit edilebilmesi amacıyla ARDL sınır testi uygulanmıştır. Uygun gecikme uzunluğunun Akaike Bilgi Kriterine göre otomatik olarak belirlenen modelde en uygun modelin (2,2,2,0) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ARDL sınır testi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Eşbütünleşme Sonuçları

K (Tahminci)	F ist.	Eşbütünleşme Bulguları			
		Krt. Değ. %1		Krt. Değ. %5	
		Alt Snr. I(0)	Üst Snr. I(1)	Alt Snr. I(0)	Üst Snr. I(1)
3	5.599	4.614	5.966	3.272	4.306

Tablo 4'e göre, ARDL sınır testi sonucu hesaplanan F istatistik değeri %1 ve %5 düzeyde elde edilen kritik değerlerden büyük olması nedeniyle H_0 hipotezi reddedilmiş ve seriler arasında uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemli ilişkinin tespitinin ardından bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde yaratmış olduğu etkilerin tahmini yapılabilmektedir. Bu amaçla tahmin edilen uzun dönem katsayılarının tutarlı ve sapmasız olabilmesi için temel varsayımları karşılaması gerekmektedir. Modele ilişkin uzun dönem katsayıları ve temel varsayım testlerine ait sonuçlara Tablo 5'te yer verilmektedir.

Tablo 5: Uzun Dönem Katsayıları ve Diagnostik Test Sonuçları

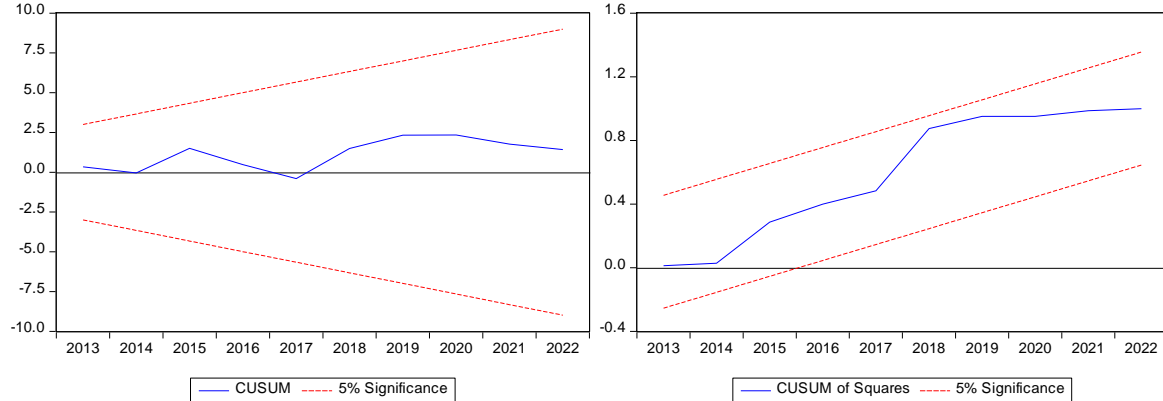
Uzun Dönem Katsayıları ve Diagnostik Test Sonuçları				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
dolaylı	0.123518	0.061575	2.006	0.073***
dolaysız	0.126896	0.064717	1.961	0.078***
dummy	-0.036829	0.032438	-1.135	0.283
c	-11.95358	6.250777	-1.912	0.085***

Diagnostik Testler		
R-squared	0.730174	
Adjusted R-squared	0.633808	
F-statistic	5.598636	0.0010*
Breusch-Godfrey LM	0.185344	0.6769
Breusch-Pagan-Godfrey	0.958738	0.5206
Jarque-Bera Test	0.187365	0.9110
Ramsey Reset	1.053039	0.3316

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

ARDL sınır testinde uzun dönem katsayıların yorumlanabilmesi için modelin temel varsayımları karşılaması ve modelde model kurma hatasının olmaması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak modele ait temel diagnostik test sonuçları yorumlanmaktadır. Tablo 5'e göre modelde birimler arasında otokorelasyon sorunu Breusch-Godfrey LM testiyle test edilmiş ve % 5 istatistiksel anlamlılık seviyesinde otokorelasyon sorununun bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Modelde bir diğer temel varsayımlardan olan değişen varyansın tespit edilebilmesi amacıyla Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedasticity Testi uygulanmış ve % 5 istatistiksel anlamlılık seviyesinde değişen varyans sorununun bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonrasında modelde yer alan serilerin hata terimlerinin dağılımlarının normal olup olmadığının tespiti için Jarque-Bera Testi uygulanmış ve % 5 istatistiksel anlamlılık seviyesinde serilerin hata terimlerinin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Son olarak ise modelde model kurma hatasının olup olmadığının tespiti için Ramsey Reset testi uygulanmıştır. Elde edilen bulguya göre model kurma hatasının bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. ARDL sınır testi sonucu elde edilen katsayıların istikrarlılıklarının ölçülebilmesi amacıyla Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen CUSUM (Cumulative Sum of the Recursive Residuals) ve CUSUMQ (CUSUM of squares) testleri yapılmıştır. CUSUM ve CUSUMQ Testlerine ait sonuçlar Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3: CUSUM ve CUSUMQ Testleri

CUSUM ve CUSUMQ Testlerinde anlamlılık sınırları % 5 istatistiksel anlamlılığa göre belirlenmekte olup, elde edilen sonuçların anlamlılık sınırları içerisinde kalması, katsayıların istikrarlı olduğunu göstermektedir. Buna göre Şekil 3'te yer alan sonuçlara göre hem CUSUM

hem de CUSUMQ testine göre katsayıların % 5 istatistiksel anlamlılık seviyesine göre istikrarlı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Modele ait temel varsayım testlerinin karşılanması sonrasında uzun dönem katsayılarının yorumlanması aşamasına geçilmiştir. Buna göre, Türkiye’de 2000-2022 döneminde finansal gelişme üzerinde vergi yapısının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapısal kırılmaların modellendiği dummy değişkeninin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolaylı vergilerde meydana gelecek %1’lik bir artış finansal gelişme üzerinde %0.124 ve dolaysız vergilerde meydana gelecek %1’lik bir artış ise finansal gelişmede %0.127’lik bir artışa neden olmaktadır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’de ilgili dönemde vergi yapısının finansal gelişme üzerinde pozitif etki yarattığı yani vergi gelirlerinin finansal sistem aracılığı ile ekonomiye kanallanmış olduğu ifade edilebilir. Literatürde yer alan çalışmalardan da görüldüğü üzere bazı çalışmalarda finansal gelişmenin vergi gelirli üzerinde artırıcı etki yarattığı ifade edilmektedir. Buna göre, vergi gelirlerinin finansal sistem aracılığıyla ekonomiye kazandırılması finansal gelişme üzerinde doğrudan etki yaratırken, yine vergi gelirleri üzerinde de dolaylı bir etki yaratabilmektedir.

ARDL sınır testinde uzun dönem ilişkinin tespit ve katsayıların yorumlanmasının ardından kısa dönem ilişkinin analiz edilmesi aşamasına geçilmektedir. ARDL sınır testinde kısa dönem ilişkinin analizi hata düzeltme modeli katsayısı ile analiz edilmektedir. Hata düzeltme modeli katsayısı ECM olarak ifade edilmekte olup, istatistiksel olarak anlamlı ve 0 ile 1 arasında yer alan bir değere sahip olması gerekmektedir. Hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 6’da verilmektedir.

Tablo 6: ARDL Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Uzun Dönem Katsayıları ve Diagnostik Test Sonuçları				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
D(FG(-2))	-0.435702	0.133471	-3,264	0.0085*
D(DOLAYLI)	0.022556	0.009855	2,288	0.0451**
D(DOLAYLI(-1))	-0.040597	0.009856	-4,118	0.0021*
D(DOLAYSIZ)	0.024452	0.010386	2,354	0.0403**
D(DOLAYSIZ(-1))	-0.042460	0.010180	-4,171	0.0019*
ECM(-1)	-0.319703	0.051069	-6,260	0.0001*

*Not: * %1 ve ** %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.*

Tablo 6’da yer alan sonuçlara göre, hata düzeltme modelini temsil eden ECM katsayısı %1 seviyede istatistiksel olarak anlamlı olup, katsayı -0,319’dur. Buna göre, Türkiye’de ilgili dönemde meydana gelen herhangi bir sapmanın, sonraki dönemlerde %31,9’luk hızla dengeye geldiği ifade edilebilmektedir. Türkiye’de kısa dönemde dolaylı ve dolaysız vergilerin finansal gelişme üzerinde iyileştirici etki yarattığı, ancak dolaylı ve dolaysız vergilerin bir dönem gecikmeli değerlerinin ise finansal gelişme üzerinde kötüleştirici bir etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum aslında vergi yapısının finansal gelişme üzerinde gecikmeli etki yarattığını göstermektedir.

Çalışmada son olarak seriler arasındaki nedenselliğin yönünün tespit edilebilmesi amacıyla Granger nedensellik analiz yapılmıştır. Granger nedensellik analizi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	F İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
fg	dolaylı	7.415	1	0.014**
	dolaysız	6.309	1	0.022**
dolaylı	fg	2.041	1	0.170
	dolaysız	4.023	1	0.059***
dolaysız	fg	2.260	1	0.150
	dolaylı	8.793	1	0.008*

*Not: * %1, ** %5 ve *** %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.*

Tablo 7’de yer alan sonuçlara göre, Türkiye’de vergi yapısının finansal gelişmenin nedeni olduğu, finansal gelişmeden ise vergi yapısına doğru herhangi bir nedenselliğin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen nedensellik bulguları eşbütünleşme sonucu elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular, literatürde yer alan Tatom ve Ott (2006), Rick-Okine vd. (2023), Taşdemir (2023) ve kısmen Arin vd. (2009) tarafından yapılan çalışmalardaki bulgularla birbirini destekler niteliktedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada, Türkiye’de 2000-2022 döneminde yıllık veriler kullanılarak vergi yapısının finansal gelişme üzerindeki etkisinin ARDL sınır testi yardımıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre finansal gelişme üzerinde dolaylı ve dolaysız vergilerin kısa ve uzun dönemde iyileştirici etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin finansal gelişmenin nedeni olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır. Elde edilen nedensellik bulgusu ve uzun ve kısa dönem eşbütünleşme ilişkisi bulguları birbirini destekler niteliktedir. Bulgulara göre Türkiye’de ilgili dönemde vergi yapısının finansal gelişme üzerinde pozitif etki yarattığı yani vergi gelirlerinin finansal sistem aracılığı ile ekonomiye aktarıldığı ifade edilebilir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular politika yapıcılar açısından önemli çıkarımlar sağlayabilecektir. Dolayısıyla politika yapıcıların vergi yapısının finansal gelişme üzerindeki etkileri hakkında çıkarım yaparak, gelecekte vergi politikası tasarımlarını bu doğrultuda yapılabilmeye imkan sağlanabilecektir. Türkiye’de devlet tarafından tahsil edilen vergi gelirlerinin finansal piyasalar aracılığıyla ekonomiye kazandırılması yönünde politikalar izlenerek finansal gelişmişliğin daha da artmasına katkı sağlanması ve aynı zamanda finansal gelişmişlikteki artış ile yeni vergilendirilebilir alanların ortaya çıkması ve finansal işlemler aracılığıyla vergi gelirlerinde artışın sağlanması yönünde politika izlenmesi önem arz etmektedir. Finansal gelişmişliğin artması aynı zamanda ülkeye yabancı yatırımcının da gelmesini sağlayarak döviz girişi elde edilebilir. Elde edilen döviz girişi de cari açığın kapatılmasında ve döviz kurunun kontrol altına alınmasında yarar sağlayabilecektir.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak yazar(lar) tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akçay, S. , Mamun, Sağbaşı, İ. , Demirtaş, G. (2016). The Effects of Tax Policy On Financial Markets: G3 Evidence. *Journal of Economics and Development Studies*, 4(1), 103-108.
- Akram, N. (2016). Financial Sector Activities Affect Tax Revenue in Pakistan?. *The Lahore Journal of Economics*, 21(2), 153-169.
- Arin, K. P. , Mamun, A. , Purushothman N. (2009). The Effects of Tax Policy On Financial Markets: G3 Evidence. *Review of Financial Economics*, 18, 33-46.
- Ataç, B. (2013). *Maliye Politikası*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Capasso, S. and Jappelli, T. (2013). Financial Development and The Underground Economy. *Journal of Development Economics*, 101, 167-178.
- Clark, W. S. (2006). *Tax Policy, Policy Framework for Investment A Review of Good Practices*, OECD Publishing, 103-123.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2012). *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Ergeç, E. H. (2004). Finansal Gelişme İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi ve Türkiye Örneği: 1988-2001. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 51-66.
- Gnangnon, S.K. (2019). Financial Development and Tax Revenue in Developing Countries: Investigating the International Trade and Economic Growth Channels, ZBW-Leibniz Information Centre for Economics.
- Golob, J. E. (1995). How Would Tax Reform Affect Financial Markets?" *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, 80(Q IV), 19-39.
- Gujarati, D.N., & Porter, D.C. (2012). *Temel ekonometri*. Ü. Şenesen & G.G. Şenesen (Çev.). Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). Retrieved from <https://hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>
- Kamaruddin, R., & Jusoff, K. (2009). An ARDL approach in food and beverages industry growth process in Malaysia. *International Business Research*, 2(3), 98-107.
- Karakaş, M. (2021). Temettü Geliri Üzerindeki Vergilerin Hisse Senedi Piyasası İşlem Hacmine Etkisi: OECD Örneği. *Maliye Dergisi*, 181, s.171-186.
- Karış, G. (2022). Vergi Yapısı ve Ekonomik Büyüme: G7 Ülkeleri Örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(1), 94 - 114.
- Karış, G. (2023). Finansal Gelişmenin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: G7 Ülkeleri Örneği. *Mali Çözüm Dergisi*, 33(175), 131-154.
- Loganathan, N. , Ismail, S. , Streimikiene D., Hassan, A. A. G. , Zavadskas, E. K. & Mardani, A. (2017). Tax Reform, Inflation, Financial Development and Economic Growth in Malaysia. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 152-165.
- Maleki, B. , Sameti, M. , Sameti, M. , Sameti, M. , Ranjbar, H. (2017). The Effect of Capital Gain Tax on Capital Formation, Financial Development and Economic Growth. *International Journal of Economic Perspectives*, 11(4), 1365-1376.
- Mardan, M. (2019), *Corporate Taxation, Tax Administration and Financial Development*, CESifo Working Paper, No: 7940.

- Nnyanzi, J. B., Bbale, J. M., Sendi, R. (2018). Financial Development and Tax Revenue: How Catalytic Are Political Development and Corruption?. *Int. J. Econ. Financ.* 10(8), 92-104.
- Öz Yalaman, G. (2019). Financial Inclusion and Tax Revenue. *Central Bank Review*, 19(2019), 107-113.
- Öztürk, Nurettin, Barışık, Salih ve Darıcı, Havva Kılıç (2010), Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 95-119.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bound testing approaches to the analysis of long run relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Rick-Okine, C. K., Apreku-Djan PK., Akrofi, T. ve Opare, E.A. (2023), "Impact of Fiscal Policy on Financial Development in SubSahara Africa", *International Journal of Academic Research In Accounting, Finance And Management Sciences*, 13(1), 253-271.
- Sağdıç, E. N., Yıldız, F. ve Sayın, H. H. (2020). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeler Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(28), 680-699.
- Sahay, R., Čihák, M., N'Diaye, P., Barajas, A., Bi, R., Ayala, D., vd. (2015). *Rethinking financial deepening: Stability and growth in emerging markets (SDN/15/08)*. IMF Staff Discussion Notes (SDNs) SDN/15/08. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1508.pdf>.
- Selen, U. ve Leba, R. (2021). *İktisadi Gelişme ve Vergileme*, Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Sharifi-Renani, H. (2008). Demand for money in Iran: an ARDL Approach, MPRA. Paper No. 8224.
- Svirydzenka, K. (2016). Introducing a New Broad-based Index of Financial Development, IMF Working Paper WP/16/5.
- Şahin, S. (2020). Türkiye’de Finansal Derinleşme ve Vergi Gelirleri İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Business & Management Studies: An International Journal*, Cilt:8, Sayı:1, s. 688-710.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2016). *Vergi Teorisi ve Politikası*, Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Taha, R. (2013). Stock Market And Tax Revenue Collection In Malaysia: Evidence From Cointegration And Causality Tests. *Accounting & Taxation*, 5(1), 29-39.
- Taşdemir, F. D. (2023), Türkiye Ekonomisinde Bazı Vergi Türlerinin, Finansal Gelişmişlik Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 185-195.
- Tatom, J. ve Ott, M. (2006), Money and Taxes: The Relationship between Financial Sector Development and Taxation, NFI Working Paper WP/09. Indiana State University, Scott College of Business, Network Financial Institute.
- Uluatam, Ö. (2012). *Kamu Maliyesi*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Uluslararası Para Fonu. (2023). Finansal Gelişmişlik Endeksi. Retrieved from <https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b>.
- Zivot, E., & Andrews, D.W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

YALIN YÖNETİM VE YALIN BELEDİYESİ: KAMU HİZMETLERİNDE DÖNÜŞÜM BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

LEAN MANAGEMENT AND LEAN MUNICIPALITY: TRANSFORMATION IN PUBLIC SERVICES EXAMPLE OF BURSA METROPOLITAN MUNICIPALITY

Mustafa Gürkan Akbey¹ Eray Acar²

Öz

Yalın felsefesi ilk olarak Japonya’da Toyota Fabrikası’nda uygulanmış ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmıştır. 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi’nde Toyota’nın en az zararla bu dönemi geçirmesi tüm dünyanın gözünü bu sisteme çevirmesine sebep olmuştur. Yalın sistem her şeyi yeteri kadar üreten ve tüketiciye yeteri kadar sunan ve bununla birlikte israfı en düşük hatta sifıra yakın olmasını amaçlayan bir sistemdir. Yalın yönetimle birlikte işletmeler, kurumlar üretim hatalarını, gereksiz stok hatalarını ve israf yaptıkları tüm alanları görmekte ve buna yapılan sistematik çalışmalarla önlemler alabilmekte ve önüne geçebilmektedir. İlk olarak üretim ve imalat alanında başlayan yalın yönetim daha sonralarında bir çok alana yayılmış ve kamu alanında da bu sistem uygulanmaya başlamıştır. Bu sistemin kamu yönetiminde öncüsü Bursa Büyükşehir Belediyesidir. Yalın dönüşüm sürecine Ocak 2020 yılında geçiş yapan BBB hem hizmetlerin aksamadan devam etmesi hem vatandaşa kaliteli hizmet prensibinden ödün vermeden çalışmalarına devam etmekte ve bütçede bunun olumlu etkilerini görmüş ve yönetici ve personellerin katılımıyla yalın belediyeçilik sürecinin güçlendirerek devam etmektedir. Bu çalışmada Yalın belediyeçilik ve Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin yalın dönüşüm örneklerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yalın, Yalın Dönüşüm, Yalın Yönetim, Yalın Belediyeçilik, Bursa Büyükşehir Belediyesi

Abstract

Lean chemistry was first implemented at the Toyota Factory in Japan and emerged after World War II. The fact that Toyota survived this period with minimal losses during the oil crisis of the 1970s caused the whole world to turn its attention to these systems. The lean system is a system that produces everything in sufficient quantities and offers enough to be stored, while aiming to keep waste at a minimum or even close to zero. With lean management, activities, institutions' production errors, unnecessary stock errors and wastage can be seen in all areas and precautions can be taken and prevented with systematic operations accordingly. Lean management, which first started in the field of production and manufacturing, later spread to many areas and this system began to be implemented in the public sector. The pioneer of this system of public administration is Bursa Metropolitan Municipality. BBB, which transitioned to lean transformation rates in January 2020, continues without any disruption in its systems and continues in the range of quality service options to the citizens, and this seems positive in the budget and continues only by strengthening the municipal process with the participation of managers and staff. This is possible. Examples of lean municipalism and lean transformation of Bursa Metropolitan Municipality can be given.

Keywords: Lean, Lean Transformation, Lean Management, Lean Municipality, Bursa Metropolitan Municipality

Makale Bilgisi
Araştırma Makalesi

Makale Geçmişi
Geliş Tarihi:
12.12.2023
Kabul Tarihi:
20.03.2024

JEL Kodları: H70.

Article Info
Research Article

Article History
Received: 12.12.2023
Accepted: 20.03.2024

JEL Codes: H70.

Atf vermek için / To cite: Akbey, M.G. (2024). Yalın Yönetim ve Yalın Belediyeçilik: Kamu Hizmetlerinde Dönüşüm Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Aizanoi Academia*, 2(1), 54-64.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD, gurkanakbey93@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6837-7021

² Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, eray.acar@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5375-7555

Giriş

Değişen küresel düzenle birlikte, geleneksel yönetim modelleri insanların taleplerine etkili bir şekilde yanıt verme konusunda zorluk yaşamaktadır. Böyle bir yöntem karşı alternatif olarak yeni bir yönetim sistemi ortaya çıkmıştır. Buna yalın yönetim denmektedir. Taleplerin daha hızlı bir şekilde cevaplandırıldığı, kaynakları, iş gücünü ve alanın en iyi şekilde kullanıldığı ve en önemlisi israfın minimuma indirildiği hem hizmeti hem de ürünün kalitesinin ön plana alındığı yönetim sistemini bu şekilde tarif edebiliriz.

Yalın yönetim ilk olarak Japonya'da ortaya çıkan bir sistemdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik olarak zor durumda olan ülkelerden biri de Japonya'dır. Zor koşullar altında bulunan Japonya'da, elinde bulunan kısıtlı kaynakları en iyi şekilde nasıl kullanabileceğinin araştırılmasına yönelinmesiyle yalın yönetim sistemi keşfedilmiştir. Ortaya çıkacak işgücü problemini de bu yöntemle aşmayı hedeflemişlerdir.

Batı'da geleneksel üretim ve yönetim sistemleri uygulanırken, Batılı şirketler üretimde büyüme ve hacmi artırma yöntemiyle hareket etmektedir. Buna fordist üretim modeli denmektedir. Fakat 1970'lerde yaşanan petrol krizi ile başlayan süreç Avrupa ve Amerikalı şirketlerde ciddi bir soruna dönüşmüş ve üretim oldukça yavaşlamış ve durma noktasına gelmiştir. Aynı ortamda Toyota fabrikasında yalın yönetim düşüncesi kurulmuş ve kullanılmıştır. Ayrıca bu süreç çok daha iyi yönetilmiştir. Bu olayların sonucunda ise batılı şirketler bu düşünce sistemine dikkat çekmiş ve Toyota fabrikasında incelemelerde bulunmuştur.

Yalın yönetim, öncelikle Toyota Üretim Sistemi'nden ilham alarak geliştirilmiş bir yönetim felsefesidir. Bu yaklaşım, israfı en aza indirme, süreçleri optimize etme ve çalışanların katılımını teşvik etme prensiplerine dayanır.

Her gün gelişen ve küresel bir köy haline gelen dünyada kurumlar, işletmeler, şirketler vb. birçok alanda daha az stok ve daha az israf, maliyet ile üretim ve tüketim sistemi ile birlikte bu rekabete ayak uydurmak için yalın yönetim sistemine geçilmektedir. Bu geçiş çok kolay olmamakla birlikte en üst yöneticiden en alt çalışana kadar her bir bireyin katılımıyla gerçekleşeceği de unutulmamalıdır. Bunun sonucunda bu yeni sisteme dirençlerin olacağı ama yalın yönetim sistemini uygulamakta ısrar eden ve bunu benimseyen yöneticilerin varlığı ile bu verimli sistemin hayata geçirilmesiyle büyük bir değişim ve yenilik elde edilmiş olacaktır. Aynı zamanda bunlar yapılırken istihdama katkı sağlanacağı da göz ardı edilmemelidir.

1. Yalın Kavramı ve Tarihçesi

Yalın, Toyota şirketi tarafından geliştirilen bir üretim sistemine dayanmaktadır. Yalın yönetimde temel amaç, kaynakların mümkün olan en verimli şekilde kullanılmasıdır. Bu yönetim felsefesine göre, israfların ortadan kaldırılması, süreçlerin iyileştirilmesi ve çalışanların süreçlere dahil edilmesi gerekmektedir. Yalın yönetim, daha hızlı, daha etkin ve daha kaliteli sonuçlar elde etmeyi hedeflemektedir.

Yalın prensiplerinin temelinde, müşteri odaklılık, israfları azaltma, sürekli iyileştirme, çalışan katılımı ve değer akışı yer alır. Müşteri odaklılık, organizasyonun müşteri beklentilerine odaklanmasını sağlar. İsrarları azaltma, süreçlerde görülen ve değer oluşturmayan adımların ortadan kaldırılmasını amaçlar. Sürekli iyileştirme ise süreçlerin sürekli olarak analiz edilip iyileştirilmesini gerektirir. Çalışanların katılımı, fikirlerinin ve yeteneklerinin kullanılmasını ve süreçlere dahil edilmesini vurgular. Son olarak, değer akışı prensibi, her bir adımın değer yaratması gerektiğini ve değer yaratmayan adımların ortadan kaldırılması gerektiğini belirtir.

Yalın yönetim, birçok farklı sektörde uygulanabilir ve başarılı sonuçlar verebilir. Üretim sektöründe israfların azaltılması, süreç verimliliğinin artırılması ve kalitenin iyileştirilmesi sağlanabilir.

Yalın düşünce ilk olarak Japonya’da ortaya çıkmıştır. Japonya ekonomik sıkıntıların çok yükseldiği İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra iş gücü piyasası mali durumlarda ve işçi bakımından sıkıntılar yaşamıştır. İşçi çıkartmak zorunda kalan Toyota fabrikasının yöneticileri istifa etmiş ve yeni yöneticiler fabrikanın başına geçmiştir.

Taiichi Ohno geleneksel batı tipi üretim sisteminin Japonya’da ve Toyota için uygun olmadığını düşünmüş ve ‘‘Toyota Üretim Sistemi’’ adıyla bilinen yeni bir sistem tasarlayarak 1960’lı yıllarda bu sistemi hayata geçirmiştir (Koh, vd., 2004: 5).

Geleneksel üretim sisteminin Toyota’da uygun görülmemesinin sebebi israfın çok yüksek olması ve organizasyonel açıdan yaşanan sıkıntılardır (Bayraktar, 2020: 11). Ama burada belirtmek gerekir ki Yalın sistem, geleneksel üretim sisteminden yani fordist sistemden bazı alıntılar yapmıştır. Bunlara örnek olarak toplam kalite yönetimi, kalite kontrolü ve mühendislik yöntemlerinden alıntılar yapmış ve bunları yalın sistemle harmanlamıştır.

1973 petrol krizinden en çok geleneksel üretim yapan batı ve Amerikan şirketleri etkilenmiştir. Kârlılık düşmüş, üretim yavaşlamış hatta imalat sektörü durma seviyesine gelmiştir. Fakat Toyota bu kriz döneminde sabit kalabilmiş ve dünyanın ilgisini kendi üzerine çekmeyi başarmıştır.

Toyota Fabrikası’nda ortaya çıkan bu sistem dünya çapında ilgi görmüş, araştırılmış ve öğrenilmeye başlanmıştır. Fakat tam anlamıyla sistemin öğrenilmesi 1991 yılında ‘Dünyayı Değiştiren Makine’ adlı eserle öğrenilmiş ve bu eserle yalın sistemden tüm dünya haberdar olmuştur (Mol ve Birkinshaw, 2008: 24).

Son olarak Yalın sistem çalışanlarında dahil olduğu ve sürekli gelişmeyi ve ilerlemeyi hedefleyen bir sistemdir (Grabau, 2018: 51). Müşteri odaklı çalışan bu sistem bir yandan değer karşılığı bulunmayan tüm faaliyetleri kullanmadan tüm süreci yönlendirmeyi amaçlamaktadır (Tanyıldızı, 2020: 5).

2. Yalın Düşünce

Yalın düşünce sisteminde yöneticiler ve çalışanların katılımı büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte israf ve gereksiz maliyet oluşturan şeyler belirlenmektedir. Böylelikle kurumlar, işletmeler ve tüm bu düşünce sistemini benimsemiş kuruluşlar israf oluşturan şeyleri tespit edip ortadan kaldırabilir ve daha az ile (personel, yer, emek) daha fazla yani daha çok kaliteyi elde edebilir.

Yalın düşünce ile kaynakların kısıtlı olduğu bir dünyada hizmetlerin ve hizmet süreçlerinin doğru bir şekilde yapılması, talep edildiğinde hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle yalın düşünce; müşteriye ulaştırılacak olan ürün ve hizmetlerin en başından sonuna kadar yani ilk üretimden son dağıtım olan müşteriye ulaşma sürecine kadar olan süreçte israfın azaltılması ve zamandan kâr edilmesidir (Vinceti, 2002: 58).

2.1. Yalın Düşünceyi Oluşturan Unsurlar

Yalın düşüncenin ana amacı ve başarmayı hedeflediği unsurlar; israf unsuru, sıfır hata prensibi ve sıfır stoktur. Bu başlıklar kısaca şöyledir.

2.1.1. İsrâf Unsuru

Yalın düşüncenin ortaya çıkma sebeplerinden biride israftır (Sumel, 2023: 11). İsrâf konusunda Henry Ford; Üretimden müşteriye giden süreçte değer yaratmayan her şeyin israf olduğunu söylemiştir (Birgün, vd., 2006: 48). Taiichi Ohno ise yedi tane israf çeşidi olduğunu söylemiştir. Bunlar;

- Üretim olarak fazla ürün üretilmesi
- Ürünlerin beklemesi
- Taşıma faaliyeti
- Fazla stok yapılması
- Çok fazla işlem yapılması
- Çalışanın gereksiz fazladan hareket etmesi
- Son olarak Hatalar yapılması.

İnsanın yeteneğinin keşfedilememesi veya bir kurumun insanların çalışma potansiyelinden yeterince yararlanamaması da insanın emeğinin israf edilmesi denebilir.

İsraflar yalın süreçlerin işletilmesiyle ortadan kaldırılmakta ve kurumların verimliliği de artmaktadır. İş süreçleri hatasızlaştırılmakta, gerekli üründen veya hizmetten gerektiği kadar üretilmekte ve gereği kadar iş gücüyle çalışılması sonucunda israf önlenmektedir. Bununla birlikte ürün ve hizmet zamanında ve olması gerektiği şekilde sunulmaktadır.

2.1.2. Sıfır Hata Prensibi

Yalın düşünce sisteminde hata olmaması gereken bir şeydir. Geleneksel üretim yöntemine bakıldığı zaman hata yapılabilir ve gerekli uyarılarla bir daha yapılmayacağı varsayılabilir. Fakat yalın sistemde bu hata üzerine çalışmalar, analizler yapılarak bir daha hiç meydana gelmemesi üzerine çalışmalar yapılır. Bu sistem üretimde kusursuz bir yöntemi bulmayı amaçlamaktadır. Bu sebepten dolayı hata yapıldığı zaman üzerinde ciddi çalışmalar yapılmakta ve görmezden gelinmemektedir. Yalın düşünce sisteminin hedefi sıfır hatadır bu sebepten dolayı personelin eğitilmesi ve çeşitli çalışmalarla, analizlerle hataların önüne geçilmek istenmektedir (Sumel, 2023: 13).

2.1.3. Sıfır Stok

Yalın düşünce sisteminde aşırı üretim ve fazla stok istenmemektedir. Aşırı stok yalın düşünce için tehlikeli bulunmaktadır (Byrne, 2018: 113). Buna sebep olarak ta aşırı stok yapmak ek maliyet demektir, ek alanlar, depolar vb. birçok alanda çok fazla masrafa sebep olmaktadır.

3. Yalın Yönetim

Yalın yönetimin ana hedefi daha az girdi ile istenilen miktarda ve tam zamanında yapmak şeklinde ifade edilmektedir. Bunları da kaliteden asla ödün vermeden, yeterli seviyede kullanılacak emek, kaynak ve ekipmanla tam verimli şekilde hizmetini sunmayı amaçlamaktadır (Sumel, 2023: 36). Yalın yönetimin kökü yalın düşüncedir. Yalın yönetimde bir plan dahilinde uygulanan eğitimler, iyileştirmeler ve akış şemaları, performansın üst düzeyde tutulması ve buna uygun ücret verilmesi, iş planı ve her işin içeriğinin tekrardan gözden geçirilmesi gibi detaylı bir süreci içermektedir (Tunç, 2016: 32). Tüm çalışanların grup halinde çalışması ve yeni bir çalışma

kültürü oluşturması hatta yeni bir iş zihniyeti ile israftan kaçınan yeni değerlerin oluşturulması gibi yeni bir iş kültürü ve ciddi süreçleri içermektedir.

Yalın yönetim sistemi büyük ölçekli ekonomilerde uygulanabilirliği imkansız değildir. Tüm sektörlerde ve tüm sistemlerde uygulanabilmesi mümkün olan bir sistemdir. Geleneksel yönetim tarzındaki ekonomiler ve üretim sistemleri kısıtlı kaynakları canavarca tüketmektedir. Fakat yalın yönetim sistemi dünyanın geleceğidir, israfı ve stokçuluğun sonlandırıp ihtiyaca göre üretim ve hizmet prensibi ile çok daha sürdürülebilir sistemler ve yöntemler geliştirilebilecektir.

Geleneksel yönetim sistemi ile Yalın yönetim sistemini karşılaştırmasını bir tablo ile gösterecek olursak;

Tablo 1: Geleneksel Yönetim ve Yalın Yönetim Karşılaştırmalı Tablosu

Geleneksel Yönetim	Yalın Yönetim
Yönetici işi planlamaktadır.	Yönetici ve takım üyeleri işi planlamakta ve belirlemektedir.
İşler dar olarak planlanmıştır.	İşler geniş bilgi ve beceri gerektirmektedir.
Bilgilerin büyük bir kısmı yöneticilerin mülkiyetindedir.	Bilginin büyük bir kısmı her düzeyde serbestçe paylaşılmaktadır
Yönetici olmayanların eğitimi, teknik beceriler üzerine yoğunlaşmıştır.	Sürekli öğrenme anlayışıyla, herkes için yönetime ve teknik konulara yönelik her türlü eğitim söz konusudur.
Risk alma teşvik edilemez ve cezalandırılmaktadır.	Ölçülmüş risk alma teşvik edilmekte ve desteklenmektedir.
Bireysel çalışma bulunmaktadır ve ödüller bireyseldir.	Karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma tarzı ile çalışılmaktadır. Ödüller takımın çalışmasına dayanmaktadır.
Yöneticiler en iyi yöntemleri belirlemektedir.	Yöntemleri ve süreçleri iyileştirmek için herkes sürekli çalışmaktadır.
Yönetim tarafından uyulması istenilen kurallar bulunmaktadır.	Yönetim tarafından sürekli kolaylaştırıcı ortam sağlanarak çalışanlar tarafından kabul edilen otokontrole dayalı disiplin anlayışı vardır.
Tek fonksiyona dayalı uzlaşma mevcuttur.	Esneklik ilkesi ışığında çalışabilmesi için fonksiyonlu uzmanlaşma vardır.

Kaynak: *Tüz, 2001, s. 55-56.*

Yalın yönetim sisteminin etkili olabilmesi için belli başlı teknikler ve yöntemler vardır bunlardan en etkili olanları tablo ile açıklanmaktadır;

Tablo 2: Yalın Yönetim Teknikleri

Kaizen
<ul style="list-style-type: none">•Kaizen sürekli iyileştirme anlamına gelmektedir. Sonuca değil süreçlerin iyileştirilmesine odaklanmaktadır. Kademeli bir şekilde sürekli iyileştirmeye yönelik sistematik yaklaşıma verilen isimdir.
5s
<ul style="list-style-type: none">•5s sisteminde amaç çalışma ortamının belli bir düzene ve standarta kavuşmasıdır. 5 adımdan oluşmaktadır.•Seiri > Sınıflandırma•Seiton > Sıralama•Seiso > Silme•Seiketsu > Standartlaştırma•Shitsuke > Eğitim ve sürdürme
Tam Zamanında Üretim
<ul style="list-style-type: none">•Tam zamanında üretim sistemi en az stok miktarıyla istenilen tırtıntı veya hizmeti istenilen miktar ve zamanda üretip teslim etmeye denir.
Standart İş Analizi
<ul style="list-style-type: none">•Bir işin yapılırken belli bir standarta kavuşturulmasıdır. Önceden belirlenen adımlar yapılacak işlerde bir sorun olduğunda sorunun hangi kısımda yapıldığında tespiti kolay olacaktır. Bunun sonucunda işi kim yaparsa yapsın standartlaşmış bu yöntemde tırtın veya hizmet aynı şekilde ve aynı sonuçta müşteriye sunulacaktır.

Kaynak: Çilhoroz ve Çakmak, 2020: 1333.

4. Yalın Belediyecilik ve Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği

Günümüzde, belediyelerin karşılaştığı sorunlar değişikliğe uğramakta ve bu durum, daha etkin yönetim yaklaşımlarına ihtiyaç duyulmasını beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, yalın yönetim ve yalın belediyecilik kavramları, belediyelerin sürdürülebilir ve etkili hizmet sunumunu hedefleyen bir dönüşümü temsil etmektedir. Yalın belediyecilik, yalın yönetim prensiplerinin belediyelerin çalışma şekline uygulanmasıdır. Bu felsefenin belediyelerde uygulanmasıyla, daha hızlı ve etkin hizmet sunumu amaçlanır. Yalın belediyecilikte, vatandaş memnuniyeti ve hizmet kalitesi ön planda tutulur.

Yalın belediyecilik kavramı yerel yönetimlerin ve kamunun tüm kaynaklarını çok daha etkin kullanmasına imkan tanıyan, halkın memnuniyetini artırmayı hedefleyen ve şehirlerdeki hayatın olağan akışının kalitesinin yükseltmeyi ve bunu yalın belediyecilik ve yalın uygulamalar vasıtasıyla sürekli iyileştirme olarak tanımlanmaktadır (www.bursa.bel.tr).

Toplam Kalite Yönetimi kavramı yalın yönetim sistemi gibi üretim sektöründe çıkmış daha sonra hizmet sektöründe de uygulanmaya başlamıştır. Bu kavram kamuda halkın kaliteli hizmete ulaşmasını amaçlamıştır. Toplam Kalite Yönetimi kavramı ile oldukça benzer bir kavram olan Yalın Belediyecilik kavramı kapsam olarak çok daha kapsamlıdır. Çünkü TKY sadece müşteri memnuniyetine ve kaliteye odaklanırken yalın belediyecilikte ise hem vatandaşın memnuniyeti amaçlanırken hem de israftan kaçınılması durumu söz konusudur.

Yalın belediyeçilik ile amaçlanan şey kamunun kaynaklarını en olağan şekilde israf etmeden ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Bununla birlikte vatandaşa yapılacak hizmetinde gecikmeden tam vaktinde en iyi şekilde yapılması amaçlanmaktadır. Bu modelin uygulaması ile sadece sonuç almaktan ziyade tüm süreçlere bu kavram uygulanıp bir yönetim felsefesi haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Yalın belediyeçilik kavramının en önemli özelliklerinden biri de bu yeni sistemde liderler ve belediyenin bütün personelinin katılımı ile gerçekleşmesi olup, sürekli gelişim sağlanmaktadır. Belediyelerde yalın belediyeçilik uygulayabilmek için çeşitli adımlar atılabilir. İlk olarak, süreçlerin analiz edilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. İsrâfların ortaya çıkarılması ve ortadan kaldırılması, süreçlerin daha verimli şekilde işlenmesini sağlar. Yalın belediyeçilikte, çalışanların da süreçlere dahil edilmesi önemlidir. İş takımları kurulabilir ve çalışanlardan gelen fikirler değerlendirilebilir. Ayrıca, verilerin analiz edilmesi ve hızlı karar verme süreçleri de yalın belediyeçiliğin bir parçasıdır. Bu sayede herkesin fikri alınmakta ve her geçen gün yeni teknikler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Ayrıca sadece vatandaş için değil personelin kendisi ve çalışma alanı için yalınlaştırma çalışmaları da yapılmaktadır.

Gereksiz iş yükünün ortadan kaldırılması ve çalışma alanında yapılan sadeleştirme çalışmaları ile ayrıca çalışma güvenliği ve işini gerektiği şekilde uygulayabilme alanında da çalışmalar yapılmaktadır. Burada amaç değer üretmeyen ve katkıda bulunmayan eşya, ekipman, makine, malzeme gibi kaynaklara olumsuz etki yaratan tüm durumlarda sürekli iyileştirme prensibiyle iyileştirmeler yapılmaktadır (www.bursa.bel.tr).

Yalın belediyeçilik uygulamalarının örnekleri arasında kağıtsız ofis sistemi geçişi, dijitalleşme projeleri, veri analitiği kullanımı gibi önemli adımlar bulunmaktadır. Bu sayede belediyeler, daha sürdürülebilir ve verimli bir şekilde hizmet sunabilirler.

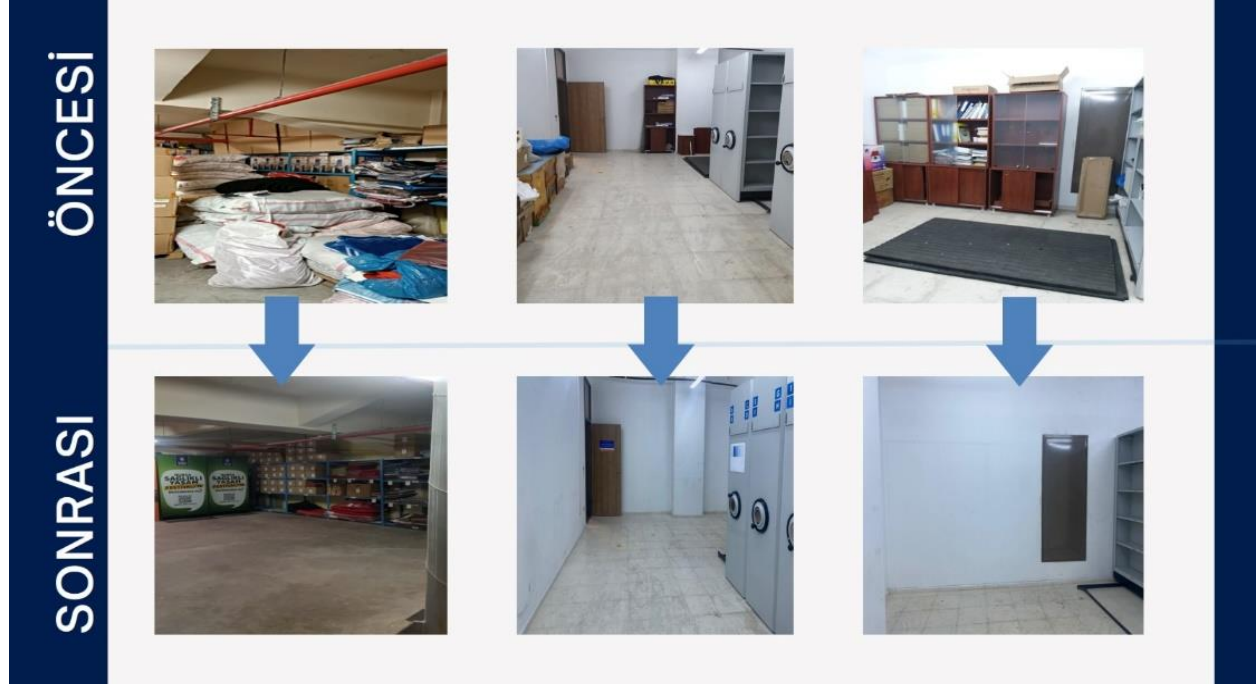
Yalın yönetim ve yalın belediyeçilik, etkin ve verimli bir şekilde kullanım sınıflandırması bir yaklaşımdır. Yalın yönetim, Japon kökenli Kaizen formülünü temel alarak sürekli iyileştirmeyi vurgular. Belediyelerde ise bu yaklaşım, hizmetlerin etkili ve vatandaş odaklı bir şekilde daha fazla artmasını sağlamaktadır.

Yalın belediyeçilik, belediye yönetiminin süreçlerini optimize etmek için basit yönetim kurallarını uygulamayı ifade eder. Prensip olarak bunların arasında israfın azaltılması, işlemlerin dağıtılması ve vatandaşın ön planda tutulması bulunur. Yalın yönetim ve yalın belediyeçilik, günümüzde birçok belediye tarafından benimsenen ve uygulanan bir yaklaşımdır. Bu sayede ekipmanın etkin kullanımı, hizmetin mevcut olması ve vatandaşa yapılacak hizmetin sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Yalın belediyeçilik yaklaşımı sayesinde belediyeler, kaynakları en iyi şekilde kullanarak maliyetleri düşürebilir ve vatandaşa kaliteli hizmet sunabilir. Aynı zamanda şeffaflık ve hesap verebilirlik politikalarına da uygun hareket ederek güvenilir bir yönetim anlayışını benimserler.

Bursa Büyükşehir Belediyesi yalınlaştırma ve yalın belediyeçilik alanında önemli çalışmalar yürütmektedir. Ocak 2020 tarihinde yalın belediyeçilik yolculuğuna başlamış ve günümüze kadar önemli bir yol kat edilmiştir.

Yalın dönüşüm noktasında birçok çalışma yapan Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin bazı çalışmalarını şu şekilde örnek olarak göstermek gerekirse;

Şekil 1: Yalın Dönüşüm Örnekleri

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı

Resimlerden görüleceği üzere bir çok dağınık alan ve atıl durumdan bulunan eşyalar, araç ve ekipmanlar yalın dönüşüm ile birlikte tekrardan bir düzene sokulmuş kullanılır hale gelmiş ve envantere kayıtsız eşyalar kayıtlı hale getirilmiştir. Yine örnek bir çalışma göstermek gerekirse;

Şekil 2: Yalın Dönüşüm Örnekleri

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı

Resimlerdeki çalışmalarda görüleceği üzere yapılan kaizen ve yalınlaştırma çalışmalarıyla personellerin çalışma ortamından bir kurumun alacağı yönetsel karara kadar hepsinde şekillenme ve ana amaç olarak israftan arınma durumu mevcuttur. Yine resimlerde görüleceği üzere gereksiz stoğun önüne geçilmiş ve personellerin gereksiz hareket yapmasının da önüne geçilmiştir böylelikle insan öncelikli sisteminde oluşması için uygun ortam yaratılmaya başlanmıştır.

Ayrıca kurumda yalın belediyeçilik çalışmalarının yürütüldüğü ve yalınlaştırma uygulamalarının yapıldığı Yalın Ofisler ve SİO yani sürekli iyileştirme odaları mevcuttur. Bu ofislerde kurumun neredeyse her işlemi nasıl yalın belediyeçilik felsefesine daha uygun gerçekleştirilebileceğine ilişkin çalışmalar yapılmaktadır.

Bir 5S çalışmasını öncesi sonrası çözümlü örnek olarak eklemek gerekirse;

Şekil 3: Yalın Dönüşüm Örnekleri

TESPİT EDEN : Betül ALTINTAŞ, Melikşah ÇELİK	TARİH : 10.01.2023
TESPİT EDİLEN BÖLÜM : Şehir Kütüphanesi	TESPİT EDİLEN YER / ALAN : Gazete Arşivi Depo
UYGUNSUZLUK : 15-25-35-45-55	
YER / ALAN SORUMLUSU : Temizlik Personeli	
5S ÖNCESİ	5S SONRASI
TARİH : 10.01.2023	TARİH : 27.03.2023
UYGUNSUZLUK TANIMI : Atıl duran ve hasar görmüş malzemeler, hediye verilmek üzere stoklanan kitapların giriş katında alanı kapatması, tadilat zamanı sökülüp montajı yapılmayan metal korkulukların geliş güzel istiflenmesinden kaynaklı oluşan dağınıklık ve yer işgali. Diğer şubelere ait malzemelerin de bulunduğu bu alanda, bir kısmı kullanılmayan bir kısmı da zarar görmüş malzemelerin oluşu.	KARŞI ÖNLEM : Kullanılmayan ve hasar görmüş malzemeler ile kırık masa ve sandalyelerin ayrıntı olarak Destek Hizmetlerine gönderilmesi. Kapanan şubelerden gelen ve hediye verilmek üzere satın alınan kitap kollarının, personel giriş holünden alınarak, depoya indirilip rafıara yerleştirilerek belirteçlerle etiketlenmesi. Depoda bekleyen pencere korkuluklarının, Üftade Salonunda kullanılmak üzere montajının yapılması.
ÇİZİM / FOTO :	ÇİZİM / FOTO :
 	

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı

5S çalışmaları öncesinde depoda istiflenen, daha sonra alınmak üzere atılan fakat unutulmuş, geliş güzel atılan eşyalar bulunmaktadır. Bu eşyalar daha sonra 5S çalışması ile öncelikle diğer birimlerde/bölmelerde bu eşyanın kullanılacağı yerler olup olmadığına bakılıyor ve parmaklıkların bir başka salonda parmaklık yapılmak üzere montajlanması sağlanıyor. Bu sayede yeni bir alım yapılmasının da önüne geçilmiş oluyor.

Bu şekilde yapılan uygulamalar ile hem istiflemenin önüne geçilmekte hem stok yapmadan daha önce alınmış eşyalar, cihazlar tekrardan kullanılabilir hale gelmektedir.

Daha birçok buna benzer ve çok daha kapsamlı olanları da bulunmaktadır. Örnek olarak pilot bir uygulamadan bahsetmek gerekirse; Bursa ilinin Gürsu ilçesinde bulunan Gürsu Kavşağında ilçeye gidiş istikametine dönüş kolunda kavşağında günlük 1.768 dakika bekleme süresi problemi bulunmaktaydı. Kavşaktaki bekleme ve kuyruk oluşması problemine karşın yalın araçlardan “A3 Problem Çözme ve Raporlama tekniği” ile 6 kök nedene karşın 7 karşı önlem geliştirilerek çözüldü, bekleme süresi 680 dakikaya indirilerek % 61 iyileştirme sağlandı. Bu çalışmanın verimliliği diğer kavşak noktalarında yalın çözüm tekniklerinin yaygınlaştırılmasını sağladı.

Bursa Büyükşehir Belediyesi yalın belediyeçilik uygulamaları ile 16.177 m² bir kullanım alanı ve toplamda yıllık 796 milyon TL bir kazanım elde etmiştir. Bütün bu yapılan çalışmalar ile hem israfın önüne geçilmekte hem hizmetler aksamadan yerine getirilmekte ayrıca yeni yapılacak yatırımların kaynağı içinde ciddi bir artış gözlemlenmektedir.

4. Sonuç

Yalın düşüncenin ana amacı her şey yeterince ve yerinde olmalıdır. Bu düşünce ile İkinci Dünya Savaşından sonra Toyota Fabrikası’nda başlayan yalın süreç petrol krizi ile tüm gözleri üstüne çekmiştir. Yalın sistem geliştikçe birçok sektörde uygulanmaya başlamıştır. Böylelikle birçok sektörde kurumlar ve işletmeler verimliliğinin artırma yönünde adımlar atmış ve israfi sıfırlamaya yönelik adımlar atmışlardır.

Kullanılan bu yöntemlerin sonucunda Yalın Yönetim sistemi geliştirilmiş ve bu tekniklerle bu makale özelinde konu aldığımız kamu kurumu olan Bursa Büyükşehir Belediyesi ve bu sistemi benimseyen kamu kurumları vatandaşa yönelik hizmetlerini ve memnuniyet düzeyini arttırmaya yönelik çalışmalarını yapmaktadırlar. Sonuçtan ziyade süreçlere odaklanılmaktadır. Bu sistem israfın olmadığı, hatanın sıfır ve stoklamanın da sıfır olduğu bir sistemdir. Geleneksel yönetim sistemlerinden ayrıldığı durumlar ise yalın sistemde çalışma liderleri aktif olarak tüm süreçlerde görev alır, personeline eğitim ve inisiyatif almaları yönünde imkanları sağlar. Ayrıca geleneksel yönetimde çalışma ortamının temiz veya pis olmasının çok önemi yokken yalın yönetim sisteminde çalışma ortamı temiz, düzenli ve aranılan eşya veya herhangi bir şeyin bulunması kolay olmalıdır. Hem işlerin aksamaması hem de personelin çok daha motive çalışmasını sağlamaktır. Sistem insanı öncelemektedir.

Kamuda bürokrasinin ağır işlemesi, hizmetlerde kalite düşüklüğü ve vatandaşa ulaşmada sorunların yaşanması problemlerinin çözümü yine yalın yönetimle çözümlenmeye çalışılmaktadır. Birçok gelişmiş ülkede kamuda yalın yönetim sistemi uygulanmakta ve hataların azaltılıp israfın azaldığı gözlemlenmiştir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi’nde yalın dönüşüm sürecinde belli başlı dirençlerle karşılaşmış fakat bu üst yönetimin desteği ve süreç yöneticilerinin sürecin yönetiminde ve iyileştirme çalışmalarında lider olarak rol almaları ile bu süreç sıkıntısız aşılabılmıştır. Yine Bursa Büyükşehir Belediyesi’nde yapılan pilot çalışmalar ile gereksiz alan kullanımı ve fazla araç ve ekipman alımı ve kullanımı, aşırı stok kullanımı problemlerinin çözüme kavuşturulduğu görülmüştür. Böylelikle israfın azaltılabildiği hatta ortadan kaldırılabilirdiği durumlar olduğu tespit edilmiştir.

Ocak 2020 yılında yalınlaştırma süreci başlayan Bursa Büyükşehir Belediyesi günümüzde çok yol kat etmiş ve ilk uygulama yapan belediye unvanı taşımaktadır. Yine Yalın Belediyeçilik sistemin belediyelerde uygulanabileceği böylelikle görülmüştür. Sabırla, zamanla ve istekli bir şekilde yapıldığında kalıcı değişimin bu yolculukta olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak yazar(lar) tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Bayraktar, B. (2020). Bir Sağlık Kuruluşunun Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümünde Hizmet Performansının Yalın Tekniklerin Kullanılmasıyla Arttırılması, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Birgün, S., Gülen G. K., ve Özkan, K. (2006). Yalın Üretime Geçiş Sürecinde Değer Akışı Haritalama Tekniğinin Kullanılması: İmalat Sektöründe Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 5(9), ss-47- 59.
- Bryne, A. (2018). Yalın Dönüşüm, çev. Melis İnan, İstanbul: Optimist Yayınları.
- Grabam, M. (2018). Yalın Hastane, çev. Pınar Şengözer, İstanbul: Optimist Yayınları.
- Koh H., Sim, C., ve Killough, L. (2004). The Interaction Effects of Lean Production Manufacturing Practices, Compensation and Information Systems on Productio Costs: A Recursive Partitioning Model. *Advances in Management Accounting*, 12, ss. 35-43.
- Mol M. ve Bırkinsha, W J. (2008). Giant Steps. UK: Prentice Hall.
- Sumel, M. (2023). Bir Yalın Yönetim Uygulaması Olan Yalın Belediyecilik: Bursa Büyükşehir Belediyesi: Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Tanyıldızı, İ. (2020). Sağlık Kurumlarında Yalın Yönetim: Fırat Üniversitesi Hastanesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Tunç, M. (2016). Kamu Kurumlarında Yalın Yönetim: Sosyal Güvenlik Kurumu, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vincenti, A. (2002). Lean Machine. *Automotive Engineer*, 27(1), ss.58-59.
- www.bursa.bel.tr erişim tarihi: 01.12.2023*